ISTORIA
LUMII
În PILULE

ISTORIA
LUMII
În PILULE
EMMA
MARRIOTT
O EDIŢIE LITERA

The History of the World în Bite-Sized Chunks Emma Marriott

Copyright © 22012, 2016 Michael O'Mara Books Limited Design copertă: Ana Bjezancevic

Ilustraţie copertă: hartă – dintr-o hartă de sfârşit de secol XVI a coloniei engleze Roanoke Island, azi în Carolina de Nord, SUA; fundal – www. shutterstock.com; busolă – akg/North Wind Picture Archives

Publicat iniţial în Marea Britanie în 2012 de Michael O'Mara Books Limited 9 Lion Yard Tremadoc Road London SW4 7NQ

JI
Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372; e-mail: comenzilitera.ro

Istoria lumii în pilule Emma Marriott

Copyright © 22019 Grup Media Litera Toate drepturile rezervate

Traducere din engleză: Graal Soft

Editor: Vidraşcu şi fiii Redactor: Ilieş Câmpeanu Corector: Georgiana Enache Prelucrare copertă: Vlad Panfilov Tehnoredactare şi prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României MARRIOTT, EMMA

Istoria lumii în pilule / Emma Marriott.

— Bucureşti: Litera, 2019 ISBN 978 – 606 – 33 –

4175 – 5 94

CUPRINS

LISTĂ DE HĂRŢI 8 INTRODUCERE 9

CAPITOLUL I: Primele imperii şi civilizaţii 3500 î. Hr-800 d.Hr.

Orientul Mijlociu şi Africa 11 – 20: Sumer 11; Egiptul antic: Regatul Vechi 12; Egiptul antic: Regatul de Mijloc şi Regatul Nou 13; Babilonia 14; Imperiul Hitit 16; Asiria 18; Fenicia 19 Orientul îndepărtat 20 – 23: Civilizaţia Indului 20; Epoca Vedică şi hinduismul 21; Civilizaţia chineză timpurie 22 Europa 23 – 26: Civilizaţia minoică 23; Civilizaţia micenianăă 25 Americile 26 – 27: Civilizaţia olmecă şi civilizaţia Chavin 26

CAPITOLUL II Lumea antică 800 î.Hr. – 450 d.Hr.: Orientul Mijlociu şi Africa 28 – 36: Imperiul Ahemenid 28; Imperiul Part 29; Imperiul Sassanid 30; Evreii şi al lor „unic Dumnezeu adevărat” 31; Naşterea creştinismului 33; Regatul Kuşit 34; Perioada cartagineză 35 Orientul îndepărtat 36 – 41: Budismul 36; Imperiile Maurya şi Gupta şi epoca de aur a Indiei 38; Dinastiile Qin şi Han din China. Confucius 40 Europa 41 – 48: Etruscii şi fondarea Romei 41; Grecia antică şi naşterea democraţiei 42; Alexandru cel Mare şi perioada elenistică 44; Republica romană 45; Imperiul Roman 46; Celţii 47 Americile 49 – 50: Culturi peruviene 49; Alte culturi din Americi 50

CAPITOLUL III: Evul Mediu 450 – 1066 d.Hr.: Orientul Mijlociu şi Africa 51 – 55: Aksum, Imperiul Ghana şi migraţia triburilor bantu 51; Naşterea islamului 52; Califatul Abbasid 53; Califatul Fatimid 54 Orientul îndepărtat 56 – 59: Epoca de aur a Chinei 56; Reformele Taika în Japonia 57; Imperiul Ghaznavid 58 Europa 59 – 69: Imperiul Bizantin 59; Migraţii barbare 60; Ascensiunea creştinismului 61; Imperiul Franc şi Carol cel Mare 64; Vikingii 65; Slavii şi maghiarii 66; Marea Schismă 68

Americile 69 – 73: Oraşul mexican Teotihuacán şi imperiile Huari şi Tiwanaku 69; Civilizaţia Maya 70; Cultura mayaşă 71; Toltecii 72

CAPITOLUL IV: Lumea în mişcare 1050 – 1700: Orientul Mijlociu şi Africa 74 – 84: Imperiile islamice Almoravid şi Almohad 74; Imperiile Mali şi Songhai din Africa de Vest 75; Regate vest-africane, Marele Zimbabwe şi Coasta Swahili 76; Explorări portugheze şi apariţia comerţului cu sclavi în Atlantic 77; Turcii selgiucizi 78; Cruciadele 79; Ascensiunea Imperiului Otoman 81; Imperiul Otoman: renaştere şi declin 82; Imperiul Safavid persan 83 Orientul îndepărtat 85 – 93:

O Japonie unificată 85; Imperiul Mongol 86; Dinastia timuridă 88; Moartea Neagră 90; Dinastia Ming din China 91; Imperiul Mogul în India şi sikhismul 92 Europa 93 – 102: Feudalism şi cuceririle normande 93; Dezvoltarea comerţului 95; Războiul de 100 de Ani 96; Renaşterea 97; Reforma protestantă şi Contrareforma 98; Explorări europene şi imperii comerciale 100; Monarhie absolutistă: Carol I şi Ludovic al XIV-lea 101 Americile 102 – 108: Aztecii 102; Incaşii 104; Conchistadorii 105; Noua Franţă 106; Colonii europene din America de Nord 107 Oceania 109 – 110: Descoperiri europene în Pacific 109

CAPITOLUL V: Revoluţie şi imperialism european 1700 – 1900:

Orientul Mijlociu şi Africa 111 – 118: Imperiile Oyo şi Ashanti 111; Europeni explorează interiorul Africii 112;

Comerţul cu sclavi şi abolirea lui 113; Lupta pentru Africa 114; Africa de Sud 116; Şahul Nadir conduce Persia 117 Orientul îndepărtat 118 – 124: Apogeul Chinei manciuriene 118; Britanicii în India 119; Războaiele Opiului şi Revolta Taiping din China 121; Restauraţia Meiji în Japonia 123 Europa 124 – 136: Ascensiunea Rusiei 124; Războaiele anilor 1700 şi ascensiunea Prusiei 125; Iluminismul 126; Revoluţia Franceză 128; Revoluţia Franceză, războaiele napoleoniene şi Acordul de la Viena 129; Revoluţia Industrială 130; Societate industrială, marxism şi revoltă 132; „Chestiunea orientală” şi Războiul Crimeii 133;

Migraţie a populaţiei 134; Ridicarea statelor-naţiune

135 Americile 136 – 141: Revoluţia Americană 136; Războaiele de independenţă hispano-americane 138; Expansiunea nord-americană şi „destinul evident” 139; Războiul Civil American 140 Oceania 142 – 144: Căpitanul James Cook şi colonizarea europeană a Australiei 142; Colonizare europeană a Noii Zeelande şi a insulelor din Pacific 143

CAPITOLUL VI: O nouă ordine mondială 1900 – 1945: Orientul Mijlociu şi Africa 145 – 149: Rezistenţă la dominaţia colonială europeană 145; Uniunea Africii de Sud şi Imperiul Etiopian 146; Destrămarea Imperiului Otoman 147; Palestina şi mişcarea sionistă 148 Orientul îndepărtat 150 – 154:

Revolta boxerilor şi Revoluţia Chineză din 1911150; Ascensiunea Japoniei 151; Războiul Civil Chinez 152; Spre independenţa Indiei 153 Europa 155 – 174: Tripla Alianţă şi cursa înarmării 155; Izbucnirea Primului Război Mondial şi frontul de vest 156; Frontul de est şi alte teatre de război 157; Sfârşitul Marelui Război 160; Gripa spaniolă 161; Vot pentru femei 162; Revoluţia Rusă şi ascensiunea Uniunii Sovietice 163; Mussolini şi ascensiunea fascismului italian 165; Hitler şi Germania nazistă 166; Războiul Civil Spaniol 167; Al Doilea Război Mondial 168; Finalul celui de-al Doilea Război Mondial 170; Victorie în Japonia şi Holocaustul 171 Americile 174 – 176: Deceniul Furtunos.

Marea Depresie şi Noua învoială a lui Roosevelt 174; Dezvoltarea Americii Latine 175 Oceania 177 – 178: Commonwealthul Australia şi dominionul Noua Zeelandă 177

bibliografie 179 indice 180

LISTĂ DE HĂRŢI

1 Imperii antice: Africa şi Orientul Mijlociu, cca. 3500 – 60 î.Hr. 15

2 Vechi imperii: Americile şi Orientul îndepărtat, cca. 3500 î.Hr. – 900 d.Hr. 37

3 Imperii europene timpurii, 336 î.Hr. – 1453 d.Hr. 63

4 Noi imperii şi descoperiri, 1237 – 1857 89

5 Expansiune până la Primul Război Mondial.
1400 – 1911 120
6 Pregătirea şi efectele Primului Război Mondial.
1899 – 1922 159
7 Principale teatre de operaţiuni din al Doilea Război Mondial 172

INTRODUCERE

Prin această carte ne-am dorit să cuprindem aproape 5.000 de ani de istorie universală într-un singur volum. Vasta şi adesea complexa natură a istoriei universale a fost redusă într-un format simplu şi accesibil, într-o colecţie de „pilule”.

Mai mult decât atât, am hotărât să acordăm o importanţă deosebită celor mai vechi civilizaţii şi imperiilor antice ale lumii şi să furnizăm o istorie a lumii care să se aventureze şi dincolo de căile bine bătătorite ale istoriei europene.

Vom regăsi în lucrare istoria cunoscută a Europei şi Americii de Nord, de la gloria Greciei antice şi invazia normandă la războaiele de independenţă americane şi la crahul de pe Wall Street. De asemenea, am analizat evenimentele şi populaţiile din Orientul îndepărtat, Africa, Orientul Mijlociu, Oceania şi Americi, pentru a evidenţia, deşi pe scurt (prin natura cărţii), momente istorice remarcabile precum civilizaţia Indului din Pakistan, dinastia Tang din China, Regatul Kuşit din nordul Africii şi domnia şahului Nadir în Persia.

Fiecare expunere este succintă, dar uşor de înţeles; sunt informaţii independente care pot fi citite individual sau pe capitole. Am încercat să cuprindem cât s-a putut de mult într-un volum (deşi adesea este mult mai dificil să decizi ce trebuie trecut cu vederea şi ce trebuie să rămână). De asemenea, sunt date în text referinţe încrucişate pentru alte intrări şi evenimente deoarece istoria nu reprezintă nimic dacă nu este interconectată şi armonizată cu ce a fost în trecut.

Am început cu cele mai vechi civilizaţii ale lumii,

despre care ştim relativ puţin, dar care au o mare influenţă asupra vieţii de azi. (Citându-l pe istoricul J.M. Roberts: „Istoria îndepărtată încă ne agită viaţa şi gândirea”.) Mai mult de 54 de secole din istoria lumii sunt acoperite până la 1945, informaţiile fiind împărţite în subcapitole care cuprind Orientul Mijlociu şi Africa, Europa, Americile, Orientul îndepărtat şi Oceania. Adesea au fost date nume actuale ţărilor şi oraşelor, deşi vechile denumiri au fost păstrate când au fost considerate adecvate şi familiare cititorului.

Speranţa noastră este că acest volum a „curăţat” o parte din ţesătura confuză a istoriei, pentru a ajunge la unele dintre faptele ei esenţiale, de la migraţie în masă şi conflicte la realizări uimitoare ale trecutului şi numeroase exemple de tenacitate a omului de a supravieţui. Toate acestea influenţează în continuare gândirea noastră şi ne-au transformat în ceea ce suntem astăzi.

Emma Marriott

Adresez mulţumiri dr. Hillary Stroh (născută Larkin), lui Lindsay Davies, David Woodroffe, Ana Bjezancevic.

Greg Stevenson, Andrew John, Charlotte Buchan.

Dominique Enright şi Glen Saville.

CAPITOLUL II
PRIMELE IMPERII ŞI CIVILIZAŢII

3500 î.Hr. – 800 d.Hr.

ORIENTUL MIJLOCIU ŞI AFRICA

SüMER

În jurul anului 5.000 î.Hr., pe pământul fertil din sudul Mesopotamiei (actualul Irak), cunoscut sub numele de Sumer, s-au aşezat agricultori, iar de la aceste începuturi modeste s-a format prima mare civilizaţie a lumii. Trăind de-a lungul văilor fluviilor Tigru şi Eufrat (Mesopotamia este cuvântul grecesc pentru pământul „dintre două râuri”), agricultorii sumerieni erau capabili să cultive o mare varietate de cereale şi de alte culturi, surplusul permiţându-le să se sedentarizeze.) e asemenea,

sumerienii schimbau surplusul de alimente pe metale şi unelte cu populaţii îndepărtate precum cele din actualul Pakistan şi Afghanistan şi au săpat o serie de şanţuri şi canale pentru drenarea terenurilor fertile, dar inundate deseori.

Până în anul 3.000 î.Hr., un număr de oraşe-stat s-au dezvoltat în Sumer, cel mai mare fiind Ur, cu o populaţie de 40.000 de locuitori. Primul sistem de scriere este originar din Sumer: la început pictografic, evoluează treptat într-o serie simplificată de semne în formă de pană, folosind tulpini de nil.

trestie pe tăbliţe din argilă (scrierea a fost denumită „cuneiformă", însemnând „de forma penei" în latină). De asemenea, sumerienii au elaborat sisteme administrative şi juridice complexe, au dezvoltat vehicule cu roţi şi roata olarului, au construit zigurate şi clădiri măreţe cu coloane şi domuri.

Primul mare imperiu din Sumer a fost întemeiat de S argon, regele Akkadului (un vechi regat situat în nordul Sumerului), în jurul anului 2350 î.Hr. Toate oraşele sumeriene au fost unite sub autoritatea lui, iar imperiul se întindea din Siria până la Golful Persic. Această dinastie a fost distrusă pe la 2200 î.Hr., dar, după 2150 î.Hr., regii din Ur au restabilit autoritatea sumeriană în Sumer şi, de asemenea, au cucerit Akkadul. Urmând invaziei elamiţilor (o civilizaţie din estul Sumerului) şi distrugerii oraşului-stat Ur în jurul anului 2000 î.Hr., Sumerul a intrat sub autoritatea amoriţilor, de unde a apărut marele oraş-stat Babilon (v. p. 14).

Egiptul antic: Regatul Vechi

Prima mare civilizaţie a Africii începe cu aşezările din valea Nilului, în nord-estul continentului, în jurul anului 5.000 î.Hr. Se crede că aceşti primi locuitori erau din Sahara, unde, cu 2000 de ani înainte, se dezvoltaseră primele societăţi agrare ale Africii, înainte de schimbarea climei, care a transformat Sahara într-un deşert. Aceeaşi schimbare climatică a secat mlaştinile din valea Nilului,

făcându-le aşezări mai potrivite pentru agricultori.

Până la jumătatea mileniului IV î.Hr., valea Nilului era dens populată, oraşele se extinseseră, iar regiunea fusese împărţită în două regate egiptene. Conform cronologiei tradiţionale a Egiptului, în 3200 î.Hr., faraonul (conducătorul)

Menes (Narmer) a unit cele două regate ale Egiptului pentru a crea un singur stat. Acesta a fost începutul unei civilizaţii de 3.000 de ani marcată de monumentale construcţii funerare şi de o înflorire a culturii egiptene.

Perioada timpurie a Egiptului antic, cunoscută ca Regatul Vechi (cca. 2575 – 2130 î.Hr.), a fost condusă de faraoni puternici şi a cunoscut progrese importante în tehnologie, artă şi arhitectură. În această epocă s-a dezvoltat scrierea hieroglifică şi au fost construite Marele Sfinx şi piramidele de la Gizeh (în timpul ridicării acestora, mii de egipteni şi-au pierdut viaţa). Piramidele erau destinate să asigure nemurirea faraonilor şi erau strâns legate de cultul zeului soare Ra – forma lor evazată se asemăna cu cea a razelor de soare şi oferea regelui decedat o scară spre zeităţi.

Egiptul antic: Regatul de Mijloc şi Regatul Nou

După un secol de secetă severă, foamete şi colaps al guvernării centrale, a urmat o perioadă de stabilitate în Egipt, cunoscută ca Regatul de Mijloc (cca. 1938 – 1630 î.Hr.).

Din acel moment, faraonii egipteni au restaurat prosperitatea şi stabilitatea ţării prin securizarea frontierelor, creşterea producţiei agricole şi acumularea unor bogăţii minerale enorme (parţial prin recucerirea de teritorii în Nubia de jos, care era bogată în cariere şi mine de aur). Această eră a fost cunoscută pentru bijutierii şi aurarii ei. De asemenea, s-a răspândit în tot Egiptul cultul lui Osiris, zeul morţii şi al reînvierii, conducând la convingerea predominantă că toţi oamenii, nu numai faraonii, vor fi bine primiţi de zei după moarte.

Proiectele arhitecturale grandioase şi exploatarea

excesivă a resurselor, precum şi inundaţiile severe ale Nilului au dus la o slăbire a puterii faraonului în Egipt, permiţând unor invadatori străini (în principal hicsoşi, care erau probabil din Palestina) să preia controlul. De asemenea, trecerea de la o economie a Epocii Bronzului la cea a Epocii Fierului a accentuat declinul. A urmat Regatul Nou (cca. 1539 – 1075 î.Hr.), când faraonii au restabilit controlul, iar influenţa egiptenilor s-a extins în Siria, Nubia şi Orientul Mijlociu. Considerat unul dintre cele mai importante capitole din istoria Egiptului, în această perioadă au fost construite multe temple mari, inclusiv mormintele pictate din Valea Regilor. Epoca a cuprins şi domnia unora dintre cei mai faimoşi faraoni din Egipt, printre care regina Hatshepsut şi regele-copil Tutankhamon.

După moartea ultimului mare faraon al Egiptului, Ramses al III-lea, în 1070 î.Hr., Egiptul a intrat treptat în declin, pe măsură ce s-a împărţit în mai multe regate mici. În jurul anului 719 î.Hr., kuşiţii (v. p. 34) au cucerit Egiptul şi au condus ca faraoni până când au fost împinşi înapoi în graniţele lor de asirieni, în anul 656 î.Hr. Cucerirea asiriană a fost urmată de cea persană, în 525 î.Hr., de ocupaţia lui Alexandru cel Mare, în 332 î.Hr., şi de cucerirea romană, în 30 î.Hr.

Babilonia

În cele din urmă, puterea politică din Mesopotamia s-a mutat în nord, în oraşul Babilon, în Akkad, astfel încât întreaga câmpie a fost cunoscută sub denumirea de Babilonia. Prima mare dinastie a Babilonului a durat aproximativ 300 de ani, de pe la 1894 î.Hr., atingându-şi apogeul influenţei sub regele Hammurabi (cca. 1795 – 1750 î.Hr.).

1 Imperii antice: Africa şi Orientul Mijlociu, cca 3500–60 î.Hr.

Sub conducerea lui Hammurabi, Imperiul Babilonian s-a extins şi a cuprins tot sudul Mesopotamiei (incluzând

Sumerul) şi o parte a Asiriei la nord. Hammurabi a rămas în istorie pentru instituirea primului set de legi (codul lui Hammurabi) şi pentru promovarea ştiinţei şi învăţământului.

După moartea lui Hammurabi, Imperiul Babilonian a intrat în declin, iar, din 1595 î.Hr., a căzut în sfera de influenţă a hitiţilor (vezi mai jos) şi apoi a kassiţilor (oameni de munte din estul Babiloniei) care au stabilit o dinastie de 400 de ani. În acest timp, Asiria s-a despărţit de Babilonia şi a urmat o luptă de-a lungul mai multor secole pentru controlul Babilonului. Din secolul IX î.Hr., regii asirieni au condus Babilonul până la căderea Imperiului Asirian la sfârşitul secolului VII î.Hr.

De aici înainte, Babilonia a căzut sub puterea caldeenilor (o populaţie semită puţin cunoscută) şi imperiul a prosperat din nou, mai ales sub Nabucodonosor al II-lea (604 – 562 î.Hr.). El a cucerit Asiria şi Palestina şi a revitalizat oraşul Babilon, reconstruind templul lui Marduk (principalul zeu al Babiloniei) şi construind celebrele „grădini suspendate”. În 539 î.Hr. Babilonul a fost invadat de perşi, sub Cirus cel Mare (v. p. 28), şi Imperiul Babilonian a cunoscut sfârşitul – deşi oraşul Babilon a rămas important o perioadă îndelungată în secolul IV î.Hr.

Imperiul Hitit

Războinicii cunoscuţi sub numele de hitiţi, o populaţie dintre cele mai puternice din Epoca Bronzului, au condus o mare parte din Turcia modernă şi Siria timp de peste o mie de ani. Imperiul lor, care a ajuns la cea mai mare întindere între 1450 şi 1200 î.Hr., a concurat cu Imperiul Babilonian şi Imperiul Asirian, precum şi cu Egiptul antic.

Majoritatea informaţiilor cunoscute despre hitiţi provin de la descoperirea a 10.000 de tăbliţe din lut cu scriere cuneiformă în Hattuşa, Turcia, în 1906. Acestea, împreună cu ruinele unora dintre oraşele lor antice, au evidenţiat că hitiţii erau triburi gentilice care, nu mult

după 3.000 î.Hr., au venit din sudul regiunii nordice a Mării Negre în Anatolia sau Asia Mică, astăzi partea asiatică a Turciei. Călăreau şi conduceau care şi erau echipaţi cu pumnale de bronz. Până în anul 2000 î.Hr., stăpânirea hitiţilor a fost unificată într-un imperiu, cu capitala la Hattuşa. Unul dintre primii regi hitiţi, Hattusili I (1650 – 1620 î.Hr.), a invadat Siria, iar succesorul său, Mursili I, a jefuit Babilonul, deşi mai târziu a fost ucis, iar cuceririle hitite au fost pierdute.

Un şi mai puternic Imperiu Hitit a apărut în 1450 î.Hr. şi, până la 1380 î.Hr., marele rege hitit Suppiluliumas a construit un imperiu care a cuprins Siria, până aproape de Canaan (Israelul din zilele noastre). În timpul descendentului său, Muwatallis, Egiptul şi Imperiul Hitit au concurat pentru dominaţia în Siria, ceea ce a dus la o luptă feroce şi celebră între faraonul egiptean Ramses al ITlea şi Muwatallis, la Qadesh (cca. 1300 î.Hr.).

Se crede că hitiţii au fost prima civilizaţie care a produs fier la scară largă, folosindu-l pentru unelte şi arme, iniţiind astfel Epoca Fierului (deşi fierul a început să fie folosit de majoritatea civilizaţiilor abia peste câteva secole). Puterea hitită s-a prăbuşit brusc, când migratorii, inclusiv cei care veneau dinspre Marea Egee (o coaliţie misterioasă de migratori din estul mediteraneean), au invadat regiunea în cca. 1193 î.Hr.

Asiria

În secolul XIV î.Hr., Asiria s-a separat de Babilon (v. pp. 14 – 16) şi a pus bazele unui imperiu independent, iniţial concentrat în oraşul Assur din nordul Mesopotamiei.

Războiul constant cu invadatorii din nord şi din sud i-a transformat pe asirieni în luptători feroce, renumiţi pentru cruzimea lor. Cu o limbă aproape identică cu a babilonienilor (cultură absorbită de asirieni), asirienii au fost inovatori în tehnologia armelor, dezvoltând utilizarea maşinilor de asediu. Tot ei ar fi fost primii care au folosit caii pentru cavalerie mai degrabă decât pentru tras carele de luptă.

Cel mai vestit rege asirian, Sargon al ITlea (722 – 705 î.Hr.), a mutat capitala la Ninive şi a cucerit, printre alte teritorii, Damascul şi Israelul, exilând 30.000 de israeliţi (ceea ce a stat la baza legendei celor zece triburi pierdute ale lui Israel).

Până în secolul VII î.Hr., Asiria a devenit cel mai mare imperiu pe care lumea îl văzuse vreodată, iar ultimul dintre cei mai mari regi asirieni, Asurbanipal (668 – 627 î.Hr.), a domnit peste un imperiu care se întindea de la Golful Persic în Egipt. Pentru a guverna un asemenea imperiu, asirienii au construit drumuri şi au organizat un serviciu de poştă extrem de eficient, în timp ce Asurbanipal a creat şi a construit în Ninive prima bibliotecă organizată din Orientul Mijlociu, care conţinea mii de texte şi tăbliţe de lut. Aproximativ 20 700 dintre aceste tăbliţe cuneiforme se găsesc în prezent la British Museum.

Statul asirian a fost în cele din urmă învins, în anul 612 î.Hr., de o coaliţie a mezilor (indo-europeni înrudiţi cu perşii) şi caldeenilor. În secolele următoare, Asiria a fost stăpânită de Imperiul Babilonian, Imperiul Persan, Alexandru cel Mare (care a redenumit-o Siria), părţi şi romani.

Fenicia

Până în anul 2000 î.Hr., multe populaţii s-au stabilit pe coasta estică a Mediteranei, în Libanul, Siria şi Israelul de azi. Trăind pe o fâşie îngustă de coastă, care constituia locul natural de comunicare între Asia, Africa şi mai departe, aceşti colonişti cultivau şi produceau diverse bunuri, inclusiv lemn de cedru (folosit în construcţie), măsline, vin şi ţesături, cu care făceau comerţ cu Egiptul, Ciprul, Creta şi locuri îndepărtate precum Troia, din vestul Turciei de azi.

Până în anul 1500 î.Hr., noi oraşe au început să fie construite în regiune pentru a se adăuga oraşelor Ugarit şi Byblos, care fuseseră înfiinţate încă din anii 4.000 şi, respectiv, 3.000 î.Hr. Aşezate în calea imperiilor vecine

aflate în declin, oraşele feniciene – cele mai mari fiind Tir, Sidon şi Berot, toate renumite pentru broderiile lor – au intrat într-o epocă de aur până la 1.000 î.Hr.

Comerţul a constituit în continuare piatra de temelie a prosperităţii feniciene, în special fabricarea şi comercializarea unor articole de lux cum ar fi podoabe din aur şi argint, sticlă fină şi fildeş sculptat. Vopsele feniciene şi, în special, faimoasele ţesături de purpură erau tot mai căutate (ţesăturile purpurii erau asociate cu un statut social superior). Numele Fenicia este derivat din termenul grecesc pentru „purpuriu”.

Devenind o putere maritimă, fenicienii au început să înfiinţeze colonii în Cipru şi de-a lungul coastei Africii de Nord de la sfârşitul secolului IX î.Hr. şi, în 814 î.Hr., au pus bazele Cartaginei, în Tunisia (v. pp. 35 – 36). Fenicia încă prospera sub controlul Imperiului Asirian şi Persan, până în anul 322 î.Hr., când capitala, Tir, a fost prădată şi a fost încorporată lumii greceşti a lui Alexandru cel Mare.

orientul îndepărtat

Civilizaţia Indului *j*

Una dintre cele mai dezvoltate comunităţi urbane din lume a apărut în valea inferioară a fluviului Ind, în Pakistanul de azi, pe la 2500 î.Hr. Mult mai avansată în multe privinţe decât Egiptul antic, era mai mare, acoperind peste 500.000 km², spre deosebire de Egipt care avea 63.000 km². Este şi cea mai veche civilizaţie din Asia de Sud, care îşi datorează creşterea fertilităţii solului din valea Indului.

Până în prezent, aproximativ 100 de situri aparţinând civilizaţiei Indului au fost descoperite de arheologi, iar săpături sunt încă în desfăşurare. Cea mai mare dintre aceste aşezări include oraşele Harappa, Mohenjo-daro şi Dholavira, fiecare cu o populaţie de aproximativ 30.000 – 40.000 de locuitori. Construcţii importante din cărămidă arsă, amplasate într-un model de străzi în grilă, sunt dovada unei planificări urbane atente şi uniformizate în multe aşezări şi oraşe ale văii Indului. Aşezările au fost

dotate cu unele dintre cele mai avansate sisteme sanitare şi de drenaj din lume – aproape fiecare aşezare din Mohenjo-daro era prevăzută cu o toaletă racordată la un canal din cărămidă, conectat la canale substradale căptuşite cu cărămidă.

Scrierea era alcătuită din aproximativ 400 de semne diferite, găsite în mare parte pe sigilii de steatit, încă nedescifrate, astfel încât multe întrebări importante despre civilizaţia Indului rămân fără răspuns. Încă nu au fost găsite arme şi nici dovezi ale unei religii structurate şi încă nu există o explicaţie definitivă pentru prăbuşirea bruscă a civilizaţiei Indului în jurul anului 1500 î.Hr. S-ar putea să fi fost cauzată de inundaţii, de suprapopulare, de acumularea de sare în sol sau oraşele sale ar fi putut fi distruse de invadatori arieni (vezi mai jos).

Epoca Vedică şi hinduismul *y*

Epoca Vedică (cca. 1500 – 800 î.Hr.) se referă la o perioadă din istorie când au fost compuse vechile texte hinduse cunoscute sub numele de Vede. Structurate în patru cărţi sacre, sunt considerate predecesoarele istorice ale hinduismului. De asemenea, Epoca Vedică este socială cu sosirea invadatorilor arieni (indo-europeni) în India, în jurul anului 1500 î.Hr. Aceştia erau nobili nomazi din Asia Centrală – cuvântul „arian” însemna la origini „nobil”.

Nu există relatări istorice despre migraţiile ariene, dar acestea sunt menţionate în *Rig Veda*, cele mai vechi dintre textele Vedelor, ca triburi ale căror vieţi gravitau în jurul cailor şi turmelor de vite. Arienii vorbeau o formă timpurie a sanscritei, limba scrierilor hinduse, care în limbajul vernacular a evoluat în mai multe limbi moderne, inclusiv în hindi, limba oficială a Indiei contemporane.

În secolele următoare venirii arienilor, nordul Indiei a fost treptat arianizat. Arienii de culoare albă au refuzat iniţial să se amestece cu locuitorii cu pielea închisă din India, care aveau o ierarhie socială rigidă, formată din patru caste: Brahmin (preoţi sau învăţaţi), Kshatriya (soldaţi), Vaishya (agricultori sau negustori) şi Sudra

(servitori). Acestea au format baza sistemului de caste hindus.

Manifestările credinţei vedice sunt văzute ca precursoarele hinduismului actual. Printre principalele sale zeităţi se numărau Indra, Agni (focul sacrificial) şi Suyra (soarele). Unii dintre zeii clasici hinduşi, precum Vishnu, aveau o importanţă minoră, în timp ce alţii, precum Shiva, lipseau cu totul. Sacrificiile erau esenţiale în dogma vedică, în special oferirea somei (o băutură halucinogenă) zeilor. Până la următoarea perioadă vedică, religia poporului cucerit din India s-a amestecat cu tradiţiile Vedelor, formând hinduismul timpuriu.

Civilizaţia chineză timpurie

Cea mai veche formă de civilizaţie apărută în China este cunoscută ca dinastia Xia. Insuficientele descoperiri arheologice au condus la un dezacord asupra existenţei civilizaţiei Xia, dar se crede că a apărut în jurul anului 2100 î.Hr. În valea Fluviului Galben, unde arheologii au descoperit unelte de piatră şi un topitor de bronz datând din anul 2000 î.Hr.

Următoarea dinastie, Shang, care s-a format aproape de actualul Anyang, începând cu anul 1766 î.Hr., este mai bine înţeleasă, în mare parte ca rezultat al descoperirii de inscripţii pe mai mult de 100.000 de carapace de ţestoasă. Oamenii Shang încercau să prezică viitorul prin încălzirea oaselor sau a carapacelor de animale (cunoscute ca oase oraculare), iar inscripţiile referitoare la acestea sunt cele mai vechi dovezi cunoscute ale scrisului chinezesc. Până aproape de anul 1500 î.Hr., dinastia Shang era înfloritoare, printre tehnicile avansate numărându-se turnarea bronzului pentru vase sacre şi arme, dezvoltarea unui sistem sofisticat de scriere şi sculptura complexă în jad şi în fildeş. Mărimea şi întinderea regatului Shang sunt incerte, dar se credea că regatul se extindea pe mai mult de 647.500 km.

În jurul anului 1046 î.Hr., conducătorii regatului Zhou au preluat puterea de la conducătorii Shang, pentru

a forma o dinastie care a supravieţuit aproape 800 de ani (cea mai îndelungată din istoria Chinei). Dinastia stăpânea teritoriul de la nord de fluviul Yangtze, iar, în anul 771 î.Hr., capitala lor s-a mutat de la Hao la Luoyang. Drept urmare, luptele dintre regate şi nobilii feudali au menţinut China divizată (sistemul feudal fusese impus în China cu peste o mie de ani înainte de a se dezvolta în Europa). În timpul dinastiei Zhou s-a dezvoltat tabla înmulţirii şi s-au făcut progrese în turnarea fierului şi în producţia agricolă. Cele cinci clasice ale confucianismului au fost elaborate tot în această perioadă şi studiate timp de secole de învăţaţii chinezi.

EUROPA

Civilizaţia minoică

Civilizaţia minoică, apărută pe insula Creta între 3.000 şi 1450 î.Hr., a fost prima civilizaţie din Europa (şi una dintre primele care s-a dezvoltat într-o zonă care nu era câmpia inundabilă a unui râu). Minoicii au lăsat palate mari, ceramică fină şi obiecte lucrate în aur şi bronz, în timp ce legendele greceşti amintesc de regatul minoic ca fiind un tărâm pierdut şi bogat în aur.

Pe insula lor muntoasă, minoicii cultivau intens măslini, grâu şi viţă-de-vie, practicau oieritul pe păşunile montane şi pescuitul. Produsele erau exportate în teritorii îndepărtate, precum Egipt, Siria şi Cipru. Până la 2000 î.Hr., bunăstarea generată de acest comerţ extins a dus la dezvoltarea oraşelor şi porturilor, dominate de măreţele palate din Cnossos, Malia, Phaistos şi Zakros. Cel mai mare dintre acestea, Cnossos, a fost descoperit în 1900 de arheologul britanic Sir Arthur Evans (înainte nu se ştia nimic despre civilizaţia minoică).

Caracteristicile civilizaţiei minoice se regăsesc într-o serie de legende greceşti, incluzându-l pe minotaur, jumătate om şi jumătate taur (taurul era un animal sacru pentru minoici). De asemenea, minoicii au dezvoltat o scriere încă nedescifrată, bazată pe simboluri silabice, cunoscută ca Linear A.

În jurul anului 1700 î.Hr., cele mai multe palate minoice au fost distruse fie de foc, fie de război sau de cutremure şi reconstruite, minoicii producând ulterior ceramică şi fresce de cea mai bună calitate. Pe la 1500 î.Hr., pe insula Thira (acum Santorini) a avut loc o uriaşă erupţie vulcanică, producând un val mareic ce a deteriorat din nou palatele şi oraşele minoice şi a distrus majoritatea navelor. Totuşi, acestea au fost refăcute rapid, iar Creta a rămas înfloritoare vreme îndelungată după erupţie. Civilizaţia minoică s-a încheiat la cca. 1450 î.Hr., când micenienii (v. p. 25) au preluat controlul asupra Mării Egee.

Civilizaţia micenianã

Micenienii erau un popor prosper, artistic şi războinic, care locuia în Grecia continentală, pe câmpia Argosului. Civilizaţie egeeană ca şi minoicii, micenienii şi-au început perioada de măreţie la cca. 1600 î.Hr., când au construit o serie de oraşe mici, fortificate, în special aşezările din Tirint (Tiryns), Pilos şi Micene. Cele mai multe oraşe au fost construite pe întărituri naturale, cu palate pentru a-şi găzdui conducătorii, înconjurate de ziduri puternice, defensive.

În 1450 î.Hr., micenienii au ocupat Creta şi au preluat controlul asupra comerţului pe mare minoic, navigând spre Asia Mică şi Siria şi făcând comerţ cu Sicilia şi Peninsula Italică. Ei au început procesul de colonizare greacă (ajuns la expansiune maximă în timpul perioadei Greciei clasice) prin stabilirea unor colonii în Rodos şi în Cipru şi pe coasta sud-vestică a Anatoliei.

Micenienii au convertit scrierea minoică într-o formă a limbii greceşti, care a fost tradusă şi a dezvăluit că micenienii venerau mai mulţi zei ai Greciei clasice, printre care Poseidon, Apollo şi Zeus. Războiul s-a reflectat vizibil în arta micenianã, care a împrumutat mult din cultura minoică – dar a rămas distinctă – odată cu producţia de vase de bronz, armuri, arme şi măşti din aur. Micenienii erau renumiţi şi pentru criptele cu falsă cupolă (*tholos*) şi

mormintele circulare.

Conform legendei, în 1200 î.Hr. micenienii au cucerit Troia (pe coasta mediteraneeană a Anatoliei), deşi amploarea expediţiei a fost probabil exagerată în descrierea lui Homer din *Iliada*. Civilizaţia micenianã s-a prăbuşit în jurul anului 1120 î.Hr. Nu este clar ce anume a cauzat acest deznodământ, dar s-a întâmplat într-un moment de turbulenţe în estul Mediteranei timperiul Hitit s-a prăbuşit brusc în anul 1205 î.Hr.) şi se presupune că a avut de-a face cu invaziile „popoarelor mării” din Marea Egee.

AMERICILE

Civilizaţia olmecă şi civilizaţia Chavân *y*

Prima civilizaţie atestată pe continentul american era localizată în teritoriile mlăştinoase din sudul Veracruzului, pe coasta de est a Mexicului şi pe coasta Golfului Mexic. Agricultura, satele şi ceramica apăruseră în America Centrală încă din mileniul II î.Hr., din care s-a dezvoltat civilizaţia olmecilor, în jurul anului 1500 î.Hr.

Pentru olmeci, în centrul atenţiei par să fi fost marile centre de ceremonii, în care s-au găsit piramide de pământ, alături de capete gigantice din piatră sculptată, gândite să comemoreze conducători. Aceste aşezări ceremoniale aveau populaţii de mii de oameni. Una dintre cele mai mari a fost La Venta, care a înflorit până în anul 400 î.Hr. şi a susţinut o comunitate prosperă de agricultori, pescari, negustori şi artizani. Timp de câteva secole după 800 î.Hr., caracteristicile stilului artistic olmec (care adesea a integrat figuri de copil şi de jaguar) s-au răspândit de-a lungul Americii Centrale, până în statul El Salvador de astăzi.

Cultura olmecilor a dispărut în jurul anului 400 î.Hr. pe măsură ce noi civilizaţii, precum Maya (v. pp. 70 – 72) au acaparat-o. Misterul încă îi înconjoară pe olmeci, deoarece nu se ştie ce limbă au vorbit sau ce a cauzat dispariţia lor.

Mult spre sud, în Perú, civilizaţia Chavin, axată pe

aşezarea ceremonială Chavin de Huántar, situată pe culmile Anzilor, a înflorit între anii ’900 şi 200 î.Hr. Populaţia Chavin era expertă în prelucrarea pietrei şi deţinea un stil artistic accentuat, care s-a răspândit în mare parte în regiunea Anzilor. Două sute de sculpturi în piatră au fost descoperite la Chavin de Huántar, acesta fiind probabil un loc de pelerinaj pentru populaţia din Perú.

CAPITOLUL Îi
LUMEA ANTICĂ
800 î.Hr. – 450 d.Hr.
ORIENTUL MIJLOCIU ŞI AFRICA
Imperiul Ahemenid

În anul 559 î.Hr., un tânăr rege pe nume Cirus al II-lea (cel Mare) a ajuns la putere în Persia şi, în următorul deceniu, a pus bazele unui imperiu care avea să stăpânească peste o cincime din populaţia lumii. Dinastia de regi persani a fost numită ahemenidă, după regele iranian Ahemenes.

Pe la 549 î.Hr., Cirus şi-a mobilizat poporul şi i-a cucerit pe mezi (indo-europeni care trăiau în nordul Iranului şi care controlau Persia), cucerind astfel Asiria. Doi ani mai târziu, armatele formidabile ale lui Cirus controlau oraşele greceşti ioniene, iar, în 539 î.Hr., au capturat Babilonul, împreună cu Palestina, permiţându-le evreilor exilaţi să se întoarcă şi să-şi reconstruiască Templul la Ierusalim. Chiar înainte să moară, în 529 î.Hr., a extins imperiul până la graniţele cu India.

Până în vremea lui Darius I (522 – 486 î.Hr.), graniţele imperiului au cuprins Egiptul şi s-au întins din nordul Indiei, la est, spre Turcia, la vest, echivalând cu cel mai mare imperiu cunoscut vreodată. Pentru a păstra controlul asupra acestui domeniu vast, regele Darius I a introdus un sistem eficient de administraţie şi taxe şi a construit, în anul 500 î.Hr., un drum de 2 400 km, de la Susa, în Iranul de azi, până la Efes, în Turcia.

În acest timp, zoroastrismul, vechea religie persană,

s-a consolidat. Dezvoltându-se iniţial în Iran, pe la 600 î.Hr., cu concepţiile sale despre înviere, judecata de apoi, rai şi iad, va influenţa viitoarele religii universale ale islamului, iudaismului şi creştinismului.

Începând cu anul 500 î.Hr., aşezările greceşti ioniene se răzvrătesc, iar, în anul 490 î.Hr., Darius trimite o armată la Atena pentru a-i pedepsi pe greci pentru ajutorul dat rebelilor. A înăbuşit revolta, dar, mai târziu, a fost înfrânt în faimoasa bătălie de la Maraton, care a declanşat războaiele medice dintre Grecia şi Persia. Succesorul lui Darius, Xerxes, a încercat să preia controlul asupra Greciei, incendiind Atena în 480 î.Hr., dar a fost învins în acelaşi an. Acest moment a marcat începutul declinului Persiei, până când imperiul a fost cucerit, în anul 330, de Alexandru cel Mare.

Imperiul Part

După o perioadă de guvernare macedoneană şi greacă (cunoscută sub numele de Imperiul Seleucid), Iranul intră sub controlul Parţiei, un mic regat în nord-estul Persiei, în 247 î.Hr. În următoarele secole, părţii au construit un imperiu (cunoscut şi ca dinastia arsacidă), care, în momentul său de glorie, s-a întins din nordul Eufratului până la Ind. De asemenea, situat pe Drumul Mătăsii (v. pp. 46, 56, 87, 90), ruta comercială dintre China şi Imperiul Roman, Imperiul Part a devenit centru de schimb şi comerţ.

Printre conducătorii părţi celebri s-au numărat Mitridate I (cca. 171 – 138 î.Hr.), care s-a modelat pe tiparul marelui conducător persan Darius I, precum şi puternicii regi ulteriori

Mitridate al II-lea (cca. 123 – 88 î.Hr.) şi Phraates al III-lea (cca. 70 – 57 î.Hr.). Părţii aveau impresionante abilităţi de război şi de călărie – arcaşii părţi erau capabili să tragă înapoi în timp ce călăreau (metodă cunoscută ca „ochire partă”), ceea ce le oferea un imens avantaj în luptă.

Imperiul Part a adoptat un amestec de persană,

greacă şi culturi regionale, deşi curtea arsacidă, care reţinuse o parte din influenţa sa greacă, a cunoscut treptat o renaştere a tradiţiilor iraniene. Pe măsură ce Parţia se extindea spre vest, a intrat în conflict cu Roma, iniţial pentru controlul Armeniei. Părţii l-au învins răsunător pe Marcus Licinius Crassus în bătălia de la Carrhae, în anul 53 î.Hr. (unul dintre cele mai grave dezastre militare din istoria romană, în care o armată romană de 44.000 de soldaţi a fost învinsă, doar 10.000 de soldaţi scăpând cu viaţă). Această bătălie a pus efectiv capăt ambiţiilor romane în Est. În războaiele romano-parte care au urmat (66 î.Hr. – 217 d.Hr.), câţiva împăraţi romani au invadat regiunea, la un moment dat cucerind capitala parţă Cresiphon. În cele din urmă, instabilitatea şi războiul dintre propriii conducători au condus la prăbuşirea puterii parte, atunci când Ardashir I, un conducător din provincia Fars a Iranului, a pus bazele dinastiei Sassanizilor în 224 d.Hr. (vezi mai jos).

Imperiul Sassanid

Epoca sassanidă, ale cărei baze au fost puse de Ardashir I în 224 d.Hr., este considerată una dintre cele mai importante şi mai influente perioade din istoria iraniană, când cultura persană antică (anterior cuceririlor musulmane) a atins apogeul.

Curtea sassanidă din oraşul Cresiphon a devenit un centru cultural strălucitor, unde savanţii au studiat astronomia, artele, medicina şi filosofia şi s-au implicat în activităţi precum şahul şi polo. Operele de artă sassanidă au influenţat puternic arta islamică, iar impactul acestora a fost resimţit şi în îndepărtata Chină, în Asia Centrală şi chiar în Europa de Vest. De asemenea, Sassanizii sunt renumiţi pentru sculpturile în piatră.

Înfiinţarea imperiului, care se întindea de la Deşertul Sirian până în nord-vestul Indiei, a dus la războaie constante, în principal cu Roma, dar şi cu hunii, turcii şi Imperiul Bizantin. În timpul cuceririi Armeniei, regele Shapur I (240/242 – 272 d.Hr.) este renumit pentru

înfrângerea şi întemniţarea împăratului roman Valerian în bătălia de la Edessa din anul 260 d.Hr. În anul 296 d.Hr., romanii şi-au recăpătat avantajul şi Sassanizii au fost ulterior izgoniţi din Armenia şi Mesopotamia. Din punct de vedere politic, imperiul a oscilat între monarhi puternici (cum ar fi Chosroes (Khosrau) I, care a murit în 579 d.Hr.) şi controlul local al unor mari nobili. Imperiul s-a dezintegrat în secolul VII, înainte de cuceririle arabe, şi, în consecinţă, zoroastrismul a intrat în declin.

Evreii şi al lor „unic Dumnezeu adevărat”.

Evreii erau nomazi semiţi, care migraseră din est spre Canaan la sfârşitul mileniului II î.Hr. Ca urmare a înfrângerii filistenilor (invadatori din rândul „popoarelor mării” care se stabiliseră pe coasta Palestinei), regele David (1006 – 962 î.Hr.), cu ajutorul regelui fenician Hiram din Tir, formase o Palestină unită, având capitala religioasă şi politică la Ierusalim. Totuşi, după 930 î.Hr., ţara a fost din nou divizată: Israel în nord; şi Iuda, inclusiv Ierusalimul, în sud.

În anul 721 î.Hr. Asiria a preluat controlul asupra regatului Israel şi, în anul 586 î.Hr., regatul Iuda a căzut sub dominaţie babiloniană, timp în care Ierusalimul a fost distrus. Iudeii (cunoscuţi acum sub numele de evrei, diferiţi de israeliţi), care erau ţinuţi captivi în Babilon, au început să-şi scrie istoria în ceea ce va deveni Tora evreiască şi primele cărţi ale Bibliei creştine. În 538 î.Hr., când Babilonul a fost cucerit de perşi, evreii au fost lăsaţi să se întoarcă în Ierusalim, unde au fost puse bazele religioase şi politice ale iudaismului. Unii evrei au decis să rămână în Babilon, formând astfel prima diasporă evreiască.

În acest timp, evreii au dezvoltat credinţa că ei sunt poporul ales al unui singur, atotputernic Dumnezeu, „singurul Dumnezeu adevărat” care, potrivit scrierilor religioase, i se arătase păstorului Avraam, în prima jumătate a mileniului II î.Hr. Această închinare la un singur Dumnezeu, cunoscută sub numele de monoteism, va

influenţa creştinismul şi islamul, care împărtăşesc spiritual pe strămoşul Avraam (în Biblie, Iisus este descendentul lui Avraam, iar în tradiţia musulmană, Avraam este „tatăl profeţilor” şi strămoşul poporului arab şi al poporului evreu).

În 333 î.Hr. Alexandru cel Mare a cucerit Palestina. De atunci, regiunea a fost sub controlul unui număr de conducători, printre care Imperiul Roman, Imperiul Sassanid şi Imperiul Bizantin. Prezenţa evreiască a scăzut, iar Galileea a devenit principalul centru religios. În 636 d.Hr. arabii au cucerit regiunea şi Palestina a rămas sub control musulman alţi 1 300 de ani.

Naşterea creştinismului *y y*

În jurul anului 30 d.Hr., un tâmplar evreu numit Iisus, care a trăit în Galileea, în Palestina evreiască (provincie romană), a început să propovăduiască evreilor singurul Dumnezeu căruia toţi ar trebui să i se închine. Învăţăturile sale s-au dovedit populare şi foarte repede Iisus a dobândit mulţi adepţi (dintre care pe doisprezece, cunoscuţi ca apostoli, i-a ales să-i propovăduiască mesajul). Iisus a vorbit despre un Dumnezeu milostiv şi plin de compasiune, al tuturor oamenilor indiferent de rasă, pentru care principiile carităţii, umilinţei şi sincerităţii treceau peste cele ale respectării stricte a prevederilor ceremoniale.

Învăţăturile sale l-au adus în conflict cu autorităţile evreieşti, care-l vedeau subversiv politic şi social. În Ierusalim, a fost condamnat la moarte de Sinedriu, cea mai înaltă instanţă evreiască de judecată, care l-a adus în faţa guvernatorului roman Pilat din Pont, acesta condamnându-l la moarte prin răstignire. La trei zile după răstignirea sa, adepţii au susţinut că a înviat din morţi, ceea ce le-a legitimat credinţa că este Mesia sau Hristos („cel uns” în greacă).

În următoarele două secole, învăţăturile lui Iisus, consemnate în cele patru evanghelii ale Noului Testament, s-au răspândit în lumea romană. Procesul a fost ajutat parţial de scrierile unui fost meşteşugar de corturi din Asia

Mică, mai târziu cunoscut ca Sfântul Pavel, care a scris 13 din cele 27 de cărţi din Noul Testament. împăraţii romani au încercat în zadar să împiedice răspândirea acestei noi credinţe periculoase prin persecuţii pe scară largă, cele mai intense fiind sub Dedus, în 250 d.Hr., şi Diocleţian, în 303 – 311 d.Hr.

În cele din urmă, în 313 d.Hr. împăratul Constantin cel Mare a emis un edict de toleranţă şi, din 324 d.Hr., a început procesul de susţinere a creştinismului ca religie oficială în Imperiul Roman. Ulterior, creştinismul s-a răspândit în întreaga Europă şi dincolo de aceasta, având o influenţă majoră în modelarea civilizaţiei occidentale.

Regatul Kusit *y*

Regatul Kusit – primul stat important african în afară de Egipt – se afla în regiunile înalte ale Nubiei (azi Sudan) şi a ajuns la o asemenea putere încât a cucerit Egiptul antic pentru puţin peste o sută de ani.

Începând cu anul 2000 î.Hr., regatul a fost în mare măsură dominat de vecinul său nordic, Egipt, deşi kuşiţii au dezvoltat o cultură bogată şi individuală. Cu toate acestea, în jurul anului 1.000 î.Hr., pe măsură ce influenţa Egiptului a slăbit, conducătorii kuşiţi şi-au câştigat independenţa şi, înainte de anul 800 î.Hr., a fost înfiinţat un nou Regat Kuşit cu capitala la Napata. Până la 715 î.Hr. kuşiţii, sub conducerea regelui Piye şi a regelui Shabaka, au răsturnat dinastia conducătoare egipteană şi au cucerit întreg Egiptul. Kuşiţii au condus ca faraoni până pe la 654 î.Hr., posibil din noua lor capitală Memfis, până când o invazie asiriană i-a forţat să se retragă înapoi în Kuş.

Totuşi, civilizaţia kuşită a continuat să prospere, iar în jurul anului 591 î.Hr. capitala s-a mutat spre sud în oraşul Meroe. Comerţul a înflorit în capitala situată pe malul estic al Nilului şi aproape de Marea Roşie – în special cel cu produse de lux locale, fabricate din abanos, aur şi fildeş – şi Meroe a devenit un oraş important, cu temple, case şi palate. De asemenea, Meroe avea bogate resurse de minereuri de fier şi material lemnos, care

furnizau combustibil pentru una dintre primele industrii din Africa. Kuşiţii s-au numărat şi printre primele popoare care au dezvoltat un alfabet (încă nedescifrat).

Până în secolul III d.Hr., civilizaţia kuşită a intrat în declin, probabil din cauza epuizării resurselor locale şi pierderii comerţului de pe Marea Roşie în favoarea regatului vecin Aksum (care în 350 d.Hr. a invadat Regatul Kuşit şi a distrus Meroe).

Perioada cartagineză

Oraşul Cartagina, situat pe coasta actualei Tunisii şi fondat de fenicieni (v. p. 19) în anul 814 î.Hr., s-a extins rapid devenind unul dintre cele mai mari oraşe de pe coasta nord-africană. Fondarea sa a stat la baza unor legende, în special a *Eneidei* poetului roman Vergiliu, în care regina Dido, după ce a fugit din oraşul fenician Tir, a întemeiat Cartagina.

În jurul anului 600 î.Hr. Cartagina s-a desprins de controlul fenician şi a devenit un important centru comercial, legând Africa interioară de lumea mediteraneeană. Prosperitatea ei s-a datorat navigaţiei, comerţului şi exploatării minereurilor de argint din nordul Africii şi sudul Spaniei.

În cele din urmă, interesele cartagineze în nordul Africii, în Spania şi în Sicilia (unde au înfiinţat colonii) i-au adus în conflict mai întâi cu Grecia în secolul V î.Hr. şi apoi cu Roma în războaiele punice începând cu anul 264 î.Hr. Al Doilea Război Punic (218 – 201 î.Hr.) a fost purtat de comandantul militar al Spaniei, Hannibal, care a condus o armată de războinici cu 40 de elefanţi, prin Alpi spre Roma. Cea mai mare victorie a fost obţinută la Cannae în 216 î.Hr. unde au fost ucişi 60.000 de soldaţi romani.

Totuşi, Hannibal nu a reuşit să cucerească Roma, iar, la sfârşitul celui de-al Treilea Război Punic (146 î.Hr.), Cartagina a fost distrusă de romani, cu aproape 200.000 de locuitori masacraţi, iar cei 50.000 rămaşi au fost vânduţi ca sclavi. Cartagina a fost refondată ca oraş roman, timp în care a prosperat, mai târziu devenind un

centru al creştinătăţii. În 533 d.Hr. a fost încorporată în Imperiul Bizantin şi, în cele din urmă, distrusă de arabi în 705 d.Hr. şi înlocuită de Tunis.

ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT

Budismul

Credinţa budistă provine din învăţăturile lui Siddhartha Gautama, care s-a născut pe la 563 î.Hr. În nordul Indiei. Gautama provenea dintr-o familie înstărită, dar, la vârsta de 29 de ani, a decis să renunţe la bogăţiile sale şi să trăiască precum un cerşetor, astfel încât să poată căuta adevăratul sens al vieţii. În jurul anului 528 î.Hr., el s-a aşezat sub un copac Bodhi şi a ajuns la iluminare, iar apoi şi-a dedicat restul vieţii învăţării celorlalţi.

Tema centrală a învăţăturilor sale (*Dharma*) şi credinţa budistă afirmă că toate fenomenele sunt legate printr-un lanţ central de dependenţă; că suferinţa lumii este cauzată de dorinţa egoistă şi că numai urmând calea lui Buddha putem fi eliberaţi din ciclul reîncarnărilor. Scopul vieţii este

2 Vechi imperii: Americile și Orientul Îndepărtat, cca 3500 î.Hr.–900 d.Hr.

să ajungem la starea de „nirvāṇa”, ceea ce înseamnă literal „eliminarea dorinţelor”.

Siddhartha Gautama a devenit cunoscut ca Buddha

(„Iluminatul”), iar după moartea sa, în jurul anului 482 î.Hr., călugării au ajutat la răspândirea învăţăturilor sale în nordul Indiei. În secolul III î.Hr., Ashoka, împărat mauryan din India (vezi mai jos), a ajutat la răspândirea budismului la sud, în Ceylon (Sri Lanka), şi la nord, în Caşmir, a trimis misionari în Syan (Siam, acum Thailanda) şi în Birmania şi a construit multe monumente şi mănăstiri budiste.

y

De pe la 150 d.Hr., prin comerţul între India, China şi Imperiul Roman, călugării mahayana au dus învăţătura lui Buddha în China. În secolul III, texte de bază budiste au fost traduse în chineză, iar, până în secolele IV şi V d.Hr., budismul a devenit credinţa predominantă în China. Budismul a fost pentru prima dată adus în Coreea în secolul IV şi a fost ulterior introdus în Japonia între 550 şi 600 d.Hr. În acelaşi timp, a cunoscut un declin în India, fiind înlocuit de hinduism.

Imperiile Maurya şi Gupta

ŞI EPOCA DE AUR A INDIEI

y

Imperiul Maurya (cca. 321 – 185 î.Hr.) a fost un imperiu întins şi puternic politic din India. Primul exemplu de sistem de stat pe subcontinent, a fost fondat de Chandragupta Maurya, care a înlăturat dinastia Nanda din nord-estul Indiei şi în *y*

305 î.Hr. a preluat controlul asupra provinciilor din Afghanistan şi o mare parte a Pakistanului de azi, după o victorie asupra fostului general al lui Alexandru cel Mare, Seleucos.

Fiul lui Maurya a preluat controlul asupra celei mai mari părţi din sudul Indiei, iar nepotul său, Ashoka, a consolidat un mic regat, Kalinga, şi şi-a dedicat mare parte a domniei popularizării budismului (v. p. 36). După moartea lui Ashoka în 232 î.Hr., imperiul s-a împărţit în mai multe regate mici, pentru a include principatele greceşti din Punjab începând cu anul 170 î.Hr., iar în anul 50 d, Hr. Imperiul Kushana din nordul Indiei, care a fost în

cele din urmă subordonat Imperiului Sassanid (v. p. 30) în 240 d.Hr.

În anul 320 d.Hr. Chandragupta I, conducătorul regatului Magadha, şi-a mărit imperiul, iar sub următorii regi Gupta, imperiul s-a extins pentru a include cea mai mare parte a Indiei. Dinastia Gupta este adesea numită „epoca de aur a Indiei", reprezentând o perioadă lungă de pace şi prosperitate în care arta, arhitectura şi literatura au înflorit. Au. fost construite palate şi temple măreţe, iar literatura era scrisă în sanscrită, inclusiv epopeele *Mahābhārata* şi *Rāmāyanay* esenţiale pentru dezvoltarea hinduismului, care sunt încă repovestite şi jucate în Asia de Sud-Est. Imperiul Gupta este probabil responsabil pentru dezvoltarea brahmanismului ca religie.

Mai mult, Gupta au inventat aşa-numita metodă „arabă" de scriere a numerelor – adesea atribuită în mod greşit arabilor care pur şi simplu au transmis-o europenilor –, sistemele numerice zecimale şi conceptul de zero. Imperiul Gupta s-a prăbuşit în cele din urmă în secolul VI d. Hr, în mare parte din cauza invaziei hunilor din Asia Centrală.

Dinastiile Qin şi Han din China.

CONFUCIUS

Începând cu anii 485 – 221 î.Hr. China a fost împărţită în mai multe regate şi state rivale (printre care şi regatul Zhou – v. p. 23). Ca urmare, s-a ridicat regatul Qin (de la care derivă numele Chinei), care în 221 î.Hr. a format primul imperiu unificat al Chinei.

Împăratul Qin a instituit o formă strictă de guvernare, a impus standardizarea scrisului şi a uniformizat sistemul unităţilor de măsură. Preocupat de triburile migratoare din nord, Qin a ridicat Marele Zid Chinezesc (unind ziduri defensive anterioare) şi a ordonat construirea unor statui în mărime naturală ale unei armate, cunoscute sub numele de Armata de Teracotă. Dinastia Qin a durat doar până în 207 î.Hr., dar, în timpul regimului său scurt, a stabilit graniţele şi sistemele

administrative de bază care sunt aproape la fel şi în China de azi.

Mult mai îndelungata dinastie Han (206 î.Hr. – 220 d.Hr.) a consacrat ferm cultura chineză (într-o aşa măsură încât Han a devenit cuvântul chinezesc pentru chinezi). Arta spectacolului a înflorit, la fel ca şi pictura, sculptura şi designul, iar progrese uriaşe au fost înregistrate în domeniul ştiinţei şi tehnologiei (inovaţii care au fost necunoscute lumii occidentale pentru ceva vreme). Progresele au inclus inventarea hârtiei, cadranului solar, seismografului şi busolei. Conducătorii Han şi-au extins frontierele pentru a cuprinde Coreea şi părţi din Vietnam, iar contactul cu lumea exterioară s-a făcut în special de-a lungul căii comerciale de 6 400 km cunoscute ca Drumul

Mătăsii, de-a lungul căreia, din anul 100 d.Hr., negustorii chinezi au adus mătase în lumea occidentală.

Han a continuat forma de guvernare centralizată a dinastiei Qin, deşi conducătorii Han au fost învăţaţi să respecte învăţăturile marelui filosof chinez Confucius (cca. 551479 î.Hr.). Ideologia confucianistă a subliniat importanţa moderaţiei şi virtuţii faţă de câştigul individual şi posibilitatea de a-ţi modela propriul destin, aşa cum se prevede într-un cod moral şi o filosofie încă influentă în China, Coreea, Japonia şi Vietnam. Începând cu 189 d.Hr., Imperiul Han a fost dezmembrat în regate regionale pentru care se luptau seniorii războiului.

EUROPA

Etruscii şi fondarea Romei *y*

Etruscii au fost locuitori ai Etruriei antice (care în mare corespunde Toscanei de azi) care au format o alianţă liberă de oraşe-stat. Cultura etruscă s-a dezvoltat în Peninsula Italică din anul 800 î.Hr., iar până în secolul VI î.Hr. etruscii au dominat cea mai mare parte a acesteia.

Originea etruscilor rămâne încă învăluită în mister, deşi, conform unor teorii, ar fi venit în Peninsula Italică din Asia după colapsul Imperiului Hitit. Etruscii foloseau un alfabet derivat din cel grecesc, deşi limba lor nu a fost încă

descifrată. Bogate vestigii arheologice sunt mărturie unei puternice tradiţii artistice, care includea lucrări impresionante din bronz, sculpturi figurative, artă şi arhitectură care au influenţat foarte mult Roma. Etruscii au fost primii care au întemeiat un oraş cu un plan urban în grilă şi au permis femeilor libera implicare în viaţa publică. De asemenea, erau renumiţi ca o puternică forţă maritimă.

Totuşi, până la sfârşitul secolului VI î.Hr., etruscii au fost îndepărtaţi din Italia central-sudică de greci (care au pus, în sud, bazele Greciei Mari – Magna Graecia), precum şi de vechile triburi indo-europene ale latinilor şi samniţilor.

Roma – care a fost fondată, conform tradiţiei romane, în 753 î.Hr. – fusese un amestec de mai multe triburi, printre care etrusci şi latini. Primul său rege şi fondator, Romulus, a fost urmat de alţi şase regi care aveau atât origini latine, cât şi etrusce. Conform legendei, în 509 î.Hr. domnia tiranică a lui Tarquinius Superbus a făcut ca poporul Romei să-l alunge din oraş, după care romanii au pus bazele republicii.

În 474 î.Hr. flota etruscă a fost înfrântă de o coaliţie a oraşelor Greciei Mari în bătălia de la Cumae. Apoi, civilizaţia etruscă a intrat în declin, până ce a fost asimilată de republica romană spre mijlocul secolului III î.Hr.

Grecia antică şi naşterea democraţiei *y*

Anii întunecaţi care au urmat căderii civilizaţiei miceni

era au dus la ridicarea puternicelor oraşe-stat din Grecia. Realizările culturale şi ştiinţifice ale Greciei antice se vor răspândi pe teritoriul unui vast imperiu şi vor influenţa profund Imperiul Roman, precum şi civilizaţia occidentală.

Începând cu anul 730 î.Hr. s-au dezvoltat viaţa urbană în Grecia, precum şi comerţul de peste mări şi producţia agricolă, toate fiind declanşate în principal de

ridicarea puternicului Imperiu Asirian (v. p. 18) şi de creşterea apetitului pentru importul mărfurilor de lux. Aceste oraşe s-au transformat în oraşe-stat puternice, dintre care Atena, Sparta, Corint şi Teba au fost cele mai importante în perioada arhaică a Greciei (650 – 480 î.Hr.). Aflate adesea în război, aceste oraşe-stat se întâlneau o dată la patru ani cu ocazia evenimentului sportiv prestigios din Grecia, Jocurile Olimpice. Dezvoltarea comerţului a dus la un sistem de scriere flexibil (prin adaptarea şi îmbunătăţirea alfabetului fenician) şi la alfabetizare. De asemenea, în perioada arhaică a Greciei, Homer a creat poemele epice *Iliada* şi *Odiseeay* Pitagora şi-a dezvoltat teoria matematică şi au fost întemeiate colonii greceşti şi centre comerciale în regiuni îndepărtate precum Egipt, Bizanţ şi Siracusa, în Sicilia.

Epoca Greciei clasice (cca. 480 – 336 î.Hr.) este cunoscută drept cea mai importantă din istoria Greciei. Cuprinzând câteva sute de polisuri sau oraşe-stat, era sub conducerea celui mai puternic, Atena. În această perioadă, grecii resping încercările perşilor de a le anexa teritoriile, cea mai cunoscută fiind bătălia de la Maraton din 490 (v. p. 29). Partenonul a fost construit în Atena în onoarea acestei victorii. În secolul V î.Hr. Atena a respins cu succes o invazie spartană; apoi, în încercarea de a evita dominaţia tiranică a bogaţilor latifundiari locali, populaţia ateniană a pus bazele primei democraţii mondiale (din grecescul *demokratiay* „putere a poporului”), în care toţi cetăţenii (exceptând femeile, sclavii, copiii şi străinii) aveau drepturi egale – trebuie amintit că reprezentau 85 – 90% din populaţie.

Între 431 – 404 î.Hr. are loc Războiul Peloponeziac dintre Atena şi Sparta, încheiat cu dominaţia Spartei în regiune, în timp ce Atena nu şi-a mai recăpătat prosperitatea. În 411 î.Hr. democraţia ateniană a fost răsturnată.

Alexandru cel Mare

ŞI PERIOADA ELENISTICĂ

f

Cucerirea Greciei în anul 339 î.Hr. de către Filip al II-lea al Macedoniei (regat vecin condus de o aristocraţie războinică) a marcat începutul a ceea ce urma să devină perioada elenistică în Grecia (cca. 323 – 30 î.Hr.).

Soldat excepţional, Filip al II-lea a revoluţionat tacticile de război (anterior întâlnite doar în Asiria). Filip a fost asasinat în 336 î.Hr., dar visul lui ca Macedonia să preia controlul Imperiului Persan a fost realizat de fiul său de 20 de ani, Alexandru al III-lea, elevul marelui filosof macedonean Aristotel, cunoscut mai târziu ca Alexandru cel Mare. Moştenind eficienta armată a tatălui său, Alexandru s-a lansat într-o campanie de 11 ani, care a dus la crearea celui mai mare imperiu pe care îl văzuse lumea (şi a rămas cunoscut ca unul dintre cele mai mari genii militare din istorie).

După preluarea tronului, Alexandru a invadat Persia şi l-a învins pe regele Darius în bătălia de la Issos în 333 î.Hr. (astfel eliberând oraşele greceşti din Anatolia). Apoi a măturat Siria, a distrus Tirul şi, în cele din urmă, a cucerit teritorii îndepărtate, precum Egiptul şi nord-vestul Indiei. Limba şi cultura Greciei s-au răspândit simultan în toate aceste teritorii vaste, iar Alexandria (fondată de Alexandru în 332 î.Hr.) din Egipt şi Antiohia din Siria au devenit noile centre culturale elenistice, în timp ce influenţa oraşelor-stat greceşti a intrat în declin.

După moartea lui Alexandru cel Mare în 323 î.Hr., o mare parte a imperiului a fost împărţit şi condus de generali macedoneni (diadohi), printre care şi Ptolemeu (domnie 323 – 285 î.Hr.), a cărui dinastie în Egipt a durat aproape 300 de ani, până când a fost anexat de Roma (v. p. 14) în 30 î.Hr., şi Seleucos (domnie 312 – 281 î.Hr.), ai cărui descendenţi au domnit din Tracia până la graniţa cu India, până la mijlocul secolului II î.Hr., când au fost alungaţi de părţi (v. p. 29).

Republica romană

În 509 î.Hr. Roma a fost întemeiată de aristocraţia sa

ca o republică (v. p. 42), condusă de doi consuli aleşi de Senat. Civilizaţia care va emana din acest oraş antic – cultura, limba şi realizările tehnologice – se va întinde pe mai mult de o mie de ani şi în cele din urmă se va răspândi într-un imperiu care va cuprinde Europa, Africa de Nord şi Orientul Mijlociu.

În secolele ce au urmat anului 509 î.Hr. puterea Romei a crescut, învingându-i pe etrusci, pe samniţi şi pe coloniştii greci din Italia (şi construind faimosul drum Via Appia) şi securizând în cele din urmă Peninsula Italică până în 272 î.Hr. Confruntările cu Cartagina au condus la războaiele punice (264 – 146 î.Hr.) şi la afirmarea generalului cartaginez Hannibal (v. p. 36). Totuşi, până în 146 î.Hr. romanii distruseseră Cartagina şi securizaseră teritoriile de peste mări din Sicilia, Spania şi Africa de Nord şi, prin cele patru războaie macedonene, şi-au extins puterea în Macedonia, în Grecia şi în părţi din Anatolia (deşi puternicii părţi din Persia erau interesaţi să oprească expansiunea Romei în est).

Între 58 – 50 î.Hr., generalul roman Iulius Caesar a cucerit întreaga Gallie; succesele sale militare nu se datorau atât de mult cavaleriei şi echipamentului, cât, mai ales, tacticii, disciplinei şi ingineriei militare. După o perioadă de război civil la Roma, Caesar s-a declarat dictator pe viaţă. Senatorii au răspuns prin înjunghierea sa publică în anul 44 î.Hr., urmată de o luptă pentru putere, până ce Octavian, fiul adoptiv al lui Iulius Caesar, i-a învins pe generalul Marc Antoniu şi pe Cleopatra în bătălia de la Actium din anul 31 î.Hr. (anexând Egiptul). În anul 27 î.Hr., Octavian a forţat Senatul să îi atribuie un nou nume – Augustus, „augur”, probabil legat de ideea de „autoritate” – şi, cum republica nu mai exista, a condus (27 î.Hr. – 14 d.Hr.) ca prim împărat al Romei imperiale.

Imperiul Roman

Instituirea Romei imperiale a adus pace şi stabilitate în Imperiul Roman. Mii de soldaţi romani protejau frontierele imperiului, în timp ce împăraţii şi guvernatorii

au construit o reţea de străzi, clădiri şi oraşe mari, cu sisteme de apă curentă şi canalizare. Administraţia juridică şi limba comună (latina, în vest, şi greaca veche, în est) au menţinut unitatea imperiului, iar comerţul şi influenţa romană au depăşit graniţele imperiului spre India, Rusia, Asia şi, de-a lungul Drumului Mătăsii, spre China.

Împăraţii romani nu au fost toţi la fel de capabili, pornind de la Claudius (41 – 54 d.Hr.) care a cucerit Britannia în 43; Nero (54 – 68 d.Hr.), un tiran crud, care a ordonat arderea creştinilor, până la Traian (98 – 117), sub care imperiul a cunoscut cea mai mare întindere, şi Hadrian (117 – 138), care a limitat viitoarele expansiuni prin construirea Zidului lui Hadrian în nordul Britanniei. În 286 d.Hr. împăratul Diocleţian a împărţit imperiul în două părţi – jumătatea de răsărit şi cea de apus – din motive administrative (cu toate acestea, erau considerate ca un întreg indivizibil), iar în 324 împăratul Constantin I a reluat controlul asupra întregului imperiu stabilind capitala în oraşul grecesc Bizanţ (redenumindu-l Constantinopol şi punând bazele Imperiului Bizantin – v. p. 59).

În cele din urmă, întinderea mare a imperiului a dus la căderea sa şi, începând cu 180 d.Hr., a intrat într-o perioadă de instabilitate, iar trupele sale se confruntau cu valuri succesive de oponenţi din Europa şi Asia (mai ales în 260 când Imperiul Sassanid l-a învins şi l-a întemniţat pe împăratul Valerian în bătălia de la Edessa). În 396, imperiul a fost din nou împărţit în est şi vest, cu un vest din ce în ce mai slăbit de bătăliile cu coloniştii migratori din Europa Centrală. În secolul V, triburi germanice s-au răspândit peste Rin în imperiu, jefuind de trei ori Roma. Imperiul Roman de Apus s-a prăbuşit în 476, în urma abdicării ultimului împărat roman, Romulus Augustulus.

Celţii

Celţii au fost triburi indo-europene care, până la 500 î.Hr., locuiau în sud-vestul Germaniei, nord-estul Franţei

(unde erau cunoscuţi sub denumirea de gali) şi Boemia. Foarte pricepuţi în arta călăriei şi prelucrarea metalelor, celţii ar fi putut veni iniţial din regiunea Mării Caspice, după cea mai timpurie dovadă arheologică cunoscută – mormintele căpeteniilor celte din Hallstatt, Austria – datând din 700 î.Hr.

Săpăturile au scos în evidenţă că celţii au avut una dintre cele mai timpurii culturi a fierului din Europa şi făceau comerţ cu Grecia antică şi cu Etruria. Începând cu anul 400 î.Hr., triburile celtice au înaintat spre Peninsula Italică, stabilindu-se în valea Padului şi asediind Roma în jurul anului 390 î.Hr. În acelaşi timp, alte triburi celtice au înaintat spre sud, în Franţa şi Spania, spre est, în Anatolia (unde au format Galatia), iar, spre vest până în Insulele Britanice, între mijlocul secolului V î.Hr. şi secolul I î.Hr., celţii au atins probabil apogeul puterii, cu un stil artistic distinct al culturii La Tene (motive geometrice, păsări şi animale stilizate) prezent în bijuteriile şi în metalurgia lor.

Celţii au fost în mare parte agricultori (au dezvoltat plugul tras de boi înlocuind cultivarea manuală), care trăiau în sate bine apărate şi în fortăreţe aflate pe dealuri, ale căror ritualuri religioase erau conduse de un preot druid. Nu aveau însă un sistem de scriere şi o coeziune politică, iar, în cele din urmă, legiunile romane foarte bine pregătite, precum şi triburile germanice i-au copleşit. Insule de cultură şi de limbă celtă au supravieţuit doar la marginea Europei: în Anglia, Ţara Galilor, Scoţia, Irlanda şi Insula Man (bretona, galeza, scoţiană gaelică şi irlandeza sunt limbi de origine celtă).

AMERICILE

Culturi peruane

Cultura Paracas, înrudită cu civilizaţia Chavin (v. p. 26) şi localizată pe o peninsulă deşertică la sud de Lima, a înflorit începând cu anul 900 î.Hr. până în 400 d.Hr. Multe informaţii pe care le avem despre cultura Paracas provin din săpături făcute în anii 1920 la Cerro Colorado, unde au fost descoperite morminte conţinând corpuri înfăşurate în

materiale textile ţesute. Acestea au arătat că Paracas a urmat ritualuri elaborate de înmormântare şi mumificare, punând ceramică şi alte ofrande alături de corpuri, şi e posibil să le fi uscat sau afumat pentru a le conserva.

Din anul 100 până în anul 800 d.Hr., o altă civilizaţie, cunoscută ca Moche, a apărut spre nord, de-a lungul coastei peruane, la Sipan. Erau renumiţi în special pentru detaliile de pe ceramica pictată (au produs, pentru prima dată, obiecte de ceramică folosind matriţe, care au permis producţia în masă a anumitor forme), pentru prelucrarea aurului şi pentru piramide monumentale, construcţii cunoscute sub numele de *huaca*. Cea mai mare dintre acestea a fost Huaca del Sol, care, aflându-se la o înălţime de peste 41 m, a fost cea mai mare structură precolumbiană din Perú. Cultura Moche s-a bazat pe agricultură, a dezvoltat tehnici de irigare sofisticate şi a introdus utilizarea de guano (excremente de păsări de mare) ca îngrăşământ pentru sol.

Alte culturi din Americi

Totuşi, în America de Nord predomina viaţa nomadă a Epocii Pietrei deşi, în jurul anului 500 î.Hr., au apărut noi metode de cultivare, mai ales în regiunea văii fluviului Ohio. Acolo, oamenii culturii Adena, care trăiau în principal din vânătoare şi cules, cultivau în scop ceremonial câteva plante locale, cum ar fi floarea-soarelui, dovleci şi tutun. De asemenea, ei au ridicat movile (gorgane) mari de pământ, în care îşi îngropau morţii, precum şi terasamente în formă de animale, dintre care unele, cum ar fi Gorganul Şarpelui din sudul statului Ohio, încă se mai păstrează.

Începând cu anul 200 d.Hr., indieni cunoscuţi ca Mogollon, care trăiau în munţii din sud-estul Arizonei şi sud-vestul New Mexico, produceau ceramică frumos pictată şi bine lucrată. Locuiau în case construite pe jumătate sub pământ, în sate mici numite *pueblo*, şi îşi obţineau hrana în principal vânând şi culegând. Comunităţile lor mici au rezistat până în jurul anului 1450.

În jurul secolului VIII î.Hr., în sudul Mexicului, pe un vârf de munte din statul Oaxaca, şi-a început existenţa oraşul antic Monte Albán, capitala culturii antice a zapotecilor. Fiind unul dintre cele mai vechi oraşe din America Centrală, avea pieţe mari, pasaje subterane, terenuri pentru jocuri cu mingea şi morminte elaborate. Oraşul a atins apogeul în jurul anilor ’400 – 500 d.Hr., dar a fost abandonat până la 750.

CAPITOLUL Iii:
EVUL MEDIU
450 – 1066 d.Hr.
ORIENTUL MIJLOCIU ŞI AFRICA
y
Aksum, Imperiul Ghana
ŞI MIGRAŢIA TRIBURILOR BAN TU

Regatul african din Kuş (v. p. 34) a fost răsturnat în anul 300 d.Hr. de marele imperiu comercial Aksum, care era localizat în nord-estul continentului, între Marea Roşie şi Nil (Aksum este azi un oraş modern din Etiopia). Convertindu-se la creştinism în secolul IV d.Hr., Imperiul Aksum, care, în cele din urmă, a cuprins mai multe oraşe bogate, a rămas un important centru comercial până la sfârşitul anilor ’600, când nu a mai putut concura cu influenţa crescândă a arabilor islamici în comerţul din Marea Mediterană. Aksum este cunoscut pentru arhitectura sa, în special pentru cele 126 de obeliscuri uriaşe, de până la 34 m înălţime.

O altă naţiune africană (amintită de arabi ca fiind cea mai timpurie) a fost Imperiul Ghana din Africa de Vest, care a apărut în secolul VIII. Fără legătură cu Ghana de astăzi şi situat într-o zonă ocupată în prezent de o parte din Mali şi de sud-estul Mauritaniei, s-a dezvoltat într-un important centru de tranzacţionare a aurului, care era obţinut în sud şi era schimbat de negustori arabi pe diverse mărfuri, inclusiv sare. Ghana a intrat în declin în anul 1.000, odată cu ascensiunea musulmanilor Almoravizi

(v. p. 74).

Istoria timpurie a popoarelor africane din sud este slab documentată, deşi se crede că limba şi agricultura vorbitorilor de bantu, din estul Nigeriei, se răspândise, până la începutul erei creştine în Europa, spre sudul Africii, înlocuind practicile vânatului şi culesului. Până în secolul VIII d.Hr. se stabiliseră legături între oraşele de pe coasta de est a Africii cu regate din interior, de popoare care vorbeau ceea ce arabii au numit mai târziu swahili (din cuvântul arab „de coastă”).

Naşterea islamului

În jurul anului 610 d.Hr., un negustor arab care trăia în Meca, Mahomed, a avut o viziune în care i s-a cerut să proclame măreţia unui Dumnezeu Atotputernic, Allah. Predicând, a atras susţinători, deşi oficiali din Meca l-au privit ca un inamic periculos. Mahomed a scăpat de secta assassinilor alăturându-se adepţilor săi la Medina, pe 16 iulie 622, dată cunoscută sub numele de migraţie – Hegira –, iar calendarul islamic începe cu acest an.

Învăţăturile lui Mahomed, cunoscute ca islam (adică „predarea”, fiindcă credincioşii se predau voinţei lui Allah), au fost mai târziu scrise în Coran. Mahomed s-a întors la Meca cu o armată mare de adepţi, a cucerit oraşul şi mai târziu a predicat mesajul islamului unei adunări de aproximativ 40.000 de pelerini (de asemenea, îndemnându-i să se roage de cinci ori pe zi cu faţa spre Meca). Mesajul său s-a răspândit rapid şi, până la moartea sa în anul 632, cea mai mare parte a Peninsulei Arabiei era sub conducere islamică.

Sub conducerea socrului lui Mahomed, Abu Bakr (cunoscut drept „calif*, adică succesor sau deputat), şi a califidui Omar, noua credinţă a islamului a fost dusă dincolo de Peninsula Arabiei în Palestina, Persia sassanidă şi Egipt. Ulterior, armate arabe au preluat controlul asupra întregii Africi de Nord, al unor părţi mari din Asia (inclusiv vestul Indiei), şi, începând cu anul 670, au încercat în mod repetat, fără succes, să cucerească Constantinopolul. De

asemenea, Cipru şi Sicilia au căzut sub dominaţie islamică, la fel şi Spania (anterior sub vizigoţi), deşi armatele arabe au fost învinse de conducătorul franc Carol Martel la Poitiers în 732.

Până în 751, marele Imperiu Islamic s-a întins de la graniţele Franţei până în China, iar oraşele sfinte Meca şi Medina au devenit bogate centre de cultură arabă, de religie şi de lege islamică.

Califatul Abbasid

În timpul cuceririlor islamice, au fost înfiinţate noi dinastii islamice, în special dinastia omeiadă, a cărei capitală, Damasc, în Siria, a devenit centrul Imperiului Islamic. În anul 750, Abbasizii, descendenţii lui Abbas, unchiul profetului Mahomed, au răsturnat dinastia omeiadă, iar în 762 au mutat capitala de la Damasc la Bagdad, în Irak. (Omeiazii au fugit în Spania – Al-Andalus – unde şi-au stabilit dinastia la Córdoba în anul 756.) Califatul Abbasid s-a focalizat mai cu seamă pe est – Irak, Persia, India şi Asia Centrală – decât pe Africa de Nord şi Marea Mediterană, iar Bagdadul a devenit un centru cultural, social şi comercial prosper al unui imperiu comercial imens.

Între 750 şi 833, Abbasizii au ridicat prestigiul şi puterea imperiului, mai ales sub cel de-al cincilea calif, Harun al-Raşid, a cărui domnie între 786 şi 809 a început ceea ce s-a numit „epoca de aur a islamului”. Reputaţia sa (exagerată, după unii) este în mare parte rezultatul capodoperei literare *o mie şi una de nopţi*, căreia curtea luxoasă a lui Harun al-Raşid i-a fost sursă de inspiraţie. Fiul său, al-Mamun (domnie 813 – 833), a avut mai mult succes să înăbuşe rebeliunile din imperiu şi să poarte război împotriva bizantinilor. De asemenea, el a construit observatoare pentru studiul astronomiei şi a promovat traducerea de opere filosofice şi ştiinţifice greceşti (care au contribuit în mare măsură la renaşterea învăţământului clasic în Europa).

Această revitalizare în gândirea scolastică, prin care

a asimilat cunoştinţe şi tehnici din India, Grecia, Persia şi China, a dus la progrese mari în domeniul artelor, ştiinţelor, dreptului, medicinei şi agriculturii. Cifrele arabe, bazate pe numerele indiene, sunt acum utilizate în mod obişnuit în lumea întreagă, precum şi fabricarea hârtiei, o invenţie chinezească îmbunătăţită de arabi. Alte realizări islamice includ dezvoltarea trigonometrici şi progrese în optică, matematică şi astronomie.

Califatul Fatimid

Califatul Fatimid a fost fondat în anul 909, în Tunisia, de Abdullah al-Mahdi. Ca musulman şiit, el a pretins că descinde din fiica lui Mahomed, Fatima (ai cărei descendenţi, în conformitate cu şiiţii, sunt singurii succesori eligibili ai lui Mahomed, spre deosebire de sunniţi, care cred că oricare adept al islamului are dreptul să preia puterea). Un rival al califatului sunnit al Abbasizilor, influenţa fatimidă s-a extins în scurt timp în întreaga regiune centrală a Maghrebului (o zonă care cuprinde Marocul, Tunisia, Algeria şi Libia de azi) plecând de la nou construită capitală Mahdia, din Tunisia.

La sfârşitul secolului X, Fatimizii, cu ajutorul localnicilor din munţi, berberii, au cucerit Egiptul, ridicând noua capitală al-Qahirah (Cairo) în 969, Acolo, Fatimizii au comandat construcţia moscheii Al-Azhar, care a devenit universitate şi, împreună cu biblioteca din Cairo, a transformat oraşul într-un mare centru de învăţământ. Fatimizii erau cunoscuţi şi pentru sticlăria lor fină, articolele din metal şi ceramică, iar o mare parte din arhitectura lor poate să fie văzută în actualul Cairo. La apogeul său (în jurul anului 969), Califatul Fatimid, cu centrul în Egipt, a condus un imperiu care cuprindea Africa de Nord, Sicilia, Palestina, Iordania, Liban, Siria, părţi din Arabia Saudită de azi (inclusiv Meca şi Medina) şi Yemen.

În 1057 a fost proclamat, pentru scurt timp, un calif fatimid la Bagdad, dar apoi dinastia a intrat în declin, întrucât Fatimizii şi-au pierdut o mare parte din

teritoriul din Levant şi părţi din Siria din cauza invaziei turceşti şi a cruciadelor. Disputele pentru succesiune au condus la prăbuşirea acestora în 1171, când i-a urmat Califatul Ayyubid sunnit, condus de legendarul musulman kurd Saladin (v. p. 80).

orientul îndepărtat

Epoca de aur a Chinei

Dinastia Tang din China (618 – 907 d.Hr.) şi dinastia de scurtă durată Sui (589 – 618) au urmat celor aproape patru secole de război civil din China, timp în care hunii şi turcii invadaseră nordul (între 317 şi 589 d.Hr.) şi budismul se extinsese peste regatele sale.

Prin contrast, anii dinastiei Tang au fost relativ stabili, cu împăraţi care conduceau prin intermediul unui sistem de guvernare care folosea mai degrabă slujitori loiali instruiţi decât nobili nesupuşi. Capitala Chang-an (acum Xian) avea circa un milion de locuitori, populaţie urbană care a depăşit-o cu mult pe oricare alta din lume. Marile sale armate recrutate din marea populaţie a Chinei, de aproximativ 50 de milioane de locuitori, au reuşit să domine puterile nomade din Asia Centrală şi să cucerească sau să supună mai multe regiuni vecine, oferind dinastiei Tang o puternică influenţă culturală asupra Coreei, Japoniei, sud-estului Asiei şi Tibetului.

De asemenea, dinastia Tang a redeschis ruta comercială profitabilă Drumul Mătăsii, oferind acces direct Chinei către Persia, Orientul Mijlociu, India şi Asia Centrală. Zonele sale urbane, în special Chang-an, au absorbit o mare parte din această influenţă străină şi au devenit centre cosmopolite de comerţ şi meserii. La rândul lor, literatura şi arta au înflorit, în special poezia lirică, precum şi ceramica (porţelanul apare acum) şi sculptura. Imprimarea cu blocuri de lemn a fost, de asemenea, introdusă pentru prima dată sub dinastia Tang, iar faptul că tiparul folosea caractere mobile va duce la producerea de cărţi cu secole înaintea altor popoare.

Din secolul VIII, dinastia a început să slăbească (din

anul 751, forţele chineze au fost înfrânte de armate arabe şi, în 763, forte tibetane au ocupat Chang-an). Până la începutul secolului X, China a fost din nou împărţită în state mici, până la începutul dinastiei Song, în 960 d.Hr., care a durat până în secolul XIII.

Reformele Taika în Japonia împăraţii conduseseră Japonia timp de multe secole deoarece, conform tradiţiei japoneze, în secolul V î.Hr. clanul Yamato din partea central-sudică a Honshū (în apropiere de Kyōto din zilele noastre) a preluat puterea şi a controlat strâns mare parte a ţării.

Din secolul V d.Hr., China a început să exercite o influenţă mare, care a afectat sistemul japonez de guvernare, religia, arhitectura şi cultura. Învăţăturile budiste, aduse în Japonia de călugări chinezi şi adoptate ca religie oficială în 538, au marcat o schimbare în societatea japoneză. Religia veche japoneză Shinto – bazată pe venerarea naturii, a spiritelor şi a strămoşilor şi, prin supremaţia clanului Yamato, asociată cu zeiţa soarelui Amaterasu – nu a fost totuşi distrusă, ci a coexistat cu budismul în Japonia.

În secolul VII, prinţul Shotoku Taishi (domnie 572 – 622) a iniţiat un sistem de guvernare centralizat, bazat pe cel al Sui din China. În jurul anului 640, împăratul Kotoku a introdus alte reforme (cunoscute sub numele de reformele Taika), concepute special pentru a organiza guvernarea pe model chinez, prin înfiinţarea unui serviciu public centralizat menit a spori puterea curţii imperiale. Noua capitală de la Nara, construită la începutul secolului VIII, a fost de asemenea modelată după modelul capitalei Chang-an a dinastiei Tang. Influenţa culturală a Chinei s-a simţit la toate nivelurile: japonezii au adoptat o formă modificată a chinezei ca limbă oficială şi chiar kimonoul japonez se crede că seamănă cu îmbrăcămintea din vremea dinastiei Tang a Chinei.

În 784, împăratul Kammu a mutat guvernul la Heian (Kyōto), iar mai apoi clanul Fujiwara a condus ca regenţi

civili (până spre anul 1.000 d.Hr.), în timp ce familia imperială s-a izolat.

Imperiul Ghaznavid

În 977, un fost sclav turc, Sebiiktegin, a devenit guvernatorul Ghaznei (în prezent Ghazni, în Afghanistan), pe atunci sub controlul Imperiului Şamanid din Persia. Sebiiktegin a respins mai târziu controlul şamanid şi, împreună cu fiul şi succesorul său, şi-a extins domnia peste o mare parte din ceea ce este cunoscut astăzi ca Afghanistan.

În 998, fiul cel mai mare al lui Sebiiktegin şi cel mai priceput dintre conducătorii Ghaznavizi, Mahmud, a continuat cuceririle, capturând oraşele persane Rayy şi Hamadan şi extinzând imperiul, astfel încât acesta se întindea de la Marea Caspică în vest, până în nordul Indiei, în est. Mahmud are reputaţia de a fi făcut numeroase expediţii în India, unde a jefuit şi prădat temple şi palate şi a ucis un număr enorm de persoane (50.000 de hinduşi într-un singur raid). Oraşul Ghazna s-a îmbogăţit cu aceste prăzi, iar contemporanii s-au minunat de clădirile sale ornamentate, de bibliotecile şi curtea somptuoasă.

Deoarece era o dinastie islamică (Ghaznavizii au renunţat la originile lor păgâne turce), Mahmud a adus islamul la noi frontiere, incluzând India. După moartea lui Mahmud în 1030, imperiul s-a fragmentat, în mare parte ca urmare a creşterii puterii turcilor selgiucizi (v. p. 78). În timp ce imperiul se micşora, Ghaznavizii şi-au mutat capitala la Lahore, în Punjab, iar puterea lor a continuat să se manifeste în nord-vestul Indiei până când, în 1186, Ghurizii (o dinastie musulmană din centrul Afghanistanului) au cucerit Lahore şi au ars din temelii oraşul Ghazna.

EUROPA

Imperiul Bizantin

În timp ce invadatori barbari au devastat Imperiul Roman de Apus (v. p. 47), Imperiul Roman de Răsărit cu capitala la Constantinopol (acum Istanbul) a înflorit.

Primul său împărat, Constantin (domnie 324 – 337 d.Hr.), a promovat toleranţa religioasă şi a emis un edict care îi apăra pe creştini de persecuţii.

Divizat între Europa şi Asia, Constantinopolul a devenit şi un centru comercial între cele două continente şi dincolo de ele. Aceasta a generat o mare prosperitate pentru oraş, care a devenit renumit pentru arta şi arhitectura opulente. Comori din toată lumea i-au împodobit clădirile, cultura greacă şi romană – de la literatură la legi – a fost păstrată, în timp ce creştinismul a rămas în centrul vieţii bizantine.

Următorii împăraţi, Teodosiu al II-lea (408 – 450) şi Anastasius (491 – 518), au îmbunătăţit finanţele şi apărarea capitalei prin construirea de turnuri uriaşe şi de ziduri de fortificaţie, iar, din 527, Iustinian I a reconstruit o mare parte a capitalei. Intenţionând să reunească estul şi vestul într-un vast teritoriu creştin, Iustinian a extins imperiul prin cucerirea Africii de Nord şi a unor părţi din Peninsula Italică. De asemenea, el a adunat şi a iniţiat un cod de legi romane, o bună parte constituind baza dreptului european de astăzi. La moartea lui Iustinian, în 565, Imperiul Bizantin se întindea din Spania până în Persia.

În secolul VII, forţe musulmane arabe au cucerit Persia, Orientul Mijlociu, Africa de Nord şi Spania şi, între anii 674 – 678, au asediat Constantinopolul pe uscat şi pe mare, dar nu au reuşit să îl cucerească. În secolele VIII şi IX lipsa de unitate religioasă, în mare parte în ce priveşte cultul venerării icoanelor, a slăbit imperiul. Din această cauză, diferenţele teologice dintre Constantinopol şi Roma au dus la schisma dintre Răsărit şi Apus din 1054 (v. p. 68). Imperiul Bizantin s-a prăbuşit în cele din urmă în 1453, când Constantinopolul a fost cucerit de turcii otomani (v. p. 81).

Migraţii barbare *f*

Din jurul anului 350 d.Hr. „Hoardele barbare” – care includeau triburile indo-europene ale goţilor şi vandalilor

de la Dunărea de Jos şi din zona Mării Negre – s-au îndreptat spre Europa de Vest în căutarea de noi pământuri şi bogăţii. Schimbările climatice şi creşterea populaţiei i-au determinat să migreze spre vest. La acestea s-a adăugat sosirea hunilor, o rasă nomadă de temut din Asia Centrală, care a cucerit vaste teritorii între Rin şi Marea Caspică.

Atacul populaţiilor barbare a dus în cele din urmă la jefuirea Romei de trei ori – mai întâi de gali în 387, apoi de vizigoţi (goţi din Dacia, în prezent România) în 410 şi, în cele din urmă, de vandali în 455 – care au rămas două săptămâni la Roma şi au prădat-o de opere de artă – ducând la prăbuşirea Imperiului Roman de Apus. Din aceste turbulenţe au apărut noi regate, printre care Regatul Franc din Franţa (v. p. 64), şi aşezarea în Anglia a anglilor, saxonilor şi iuţilor din Germania şi din peninsula Iutlanda. Cu toate acestea, hunii, care au jefuit Galia şi Italia de azi, nu şi-au mai făcut simţită prezenţa după înfrângerea şi moartea ulterioară a marelui lor conducător, Attila, în anul 453.

În secolul următor, bizantinii (v. p. 59) i-au zdrobit atât pe vandalii din Africa de Nord, cât şi pe ostrogoţii (goţi din zona Mării Negre) care se stabiliseră în Peninsula Italică. Vizigoţii, care ocupaseră o mare parte a Spaniei, au fost înfrânţi mai întâi de franci în 507 şi apoi absorbiţi de invadatorii musulmani în secolul VIII. Tribul germanic al longobarzilor, care s-a stabilit în câmpiile ungare, a invadat şi a ocupat Peninsula Italică în 568, iar regatul longobard a rămas independent până când francii au intrat în Italia în 773.

Ascensiunea creştinismului *y*

Epoca turbulentă a migraţiilor barbare a fost însoţită în Europa de Vest de o răspândire treptată a creştinismului, în jurul anului 500, Sfântul Benedict, italian de origine, a format o comunitate monahală timpurie, în care călugării îşi dedicau viaţa creştinismului şi trăiau după un set strict de reguli (Regula Benedictină). Până la

începutul secolului VI, Irlanda era în mare măsură creştinată datorită zelului misionar al Sfântului Patrick din secolul anterior. Până la sfârşitul secolului VII, creştinismul s-a răspândit în Marea Britanie de azi, susţinut în mare măsură de acţiunea Sfântului Augustin de Canterbury (din însărcinarea papei Grigore cel Mare) în Anglia, de Sf. Columba în Scoţia şi de Sf. David în Ţara Galilor.

y

Apoi călugării au început să călătorească în Franţa şi Germania, treptat convertind coloniştii germani care veneraseră iniţial propriii zei păgâni. Nou înfiinţatele mănăstiri au evoluat şi ele în centre importante de învăţământ şi meşteşuguri. La mănăstiri au fost educaţi tineri care trăiau în apropiere, au fost copiate şi păstrate vechi texte greceşti şi latine, au fost create manuscrise frumoase şi celebre, s-au obţinut obiecte fine din aur şi argint. Totodată se cultiva terenul din jurul lor, se oferea adăpost pentru călători şi erau îngrijiţi bolnavi. Călugării au acţionat drept consilieri pentru conducătorii creştini ai Regatului Franc, care, pe măsură ce imperiul s-a extins în Europa de Vest şi Centrală (ajungând la apogeu sub domnia lui Carol cel Mare – v. p. 64), au consolidat creştinismul.

Până în anul 800 d.Hr. Europa Occidentală era condusă în întregime de regi creştini, iar activităţile misionare, în mare măsură iniţiate de biserica Bizanţului, s-au focalizat pe Europa de Est şi Centrală, pentru a creştina populaţiile slave în secolul IX şi a răspândi creştinismul în Rusia spre sfârşitul anilor ’980 (v. p. 67).

Cuceriri vikinge până în secolul XI
Etrusci
Imperiul Roman cca 117 d.Hr. (27 î.Hr.–476 d.Hr.)
Imperiul Bizantin cca 527 d.Hr. (330–1453 d.Hr.)
Imperiul Franc cca 800 d.Hr.
Roma
GOȚI cca 350–800 d.Hr.
Vizigoții jefuiesc Roma și ocupă Spania; ostrogoții invadează și se stabilesc în Italia
HUNI cca 350–453 d.Hr.
Micenieni
Minoici
Grecia elenistică și cuceririle lui Alexandru cel Mare 336–323 î.Hr.
Hunii invadează Franța și Italia
0 500 1 000 km

Imperii europene timpurii, 336 î.Hr.–1453 d.Hr.

Imperiul Franc şi Carol cel Mare

Francii formau o societate războinică având centrul în Belgia de azi, iar un grup al acestora s-a mutat în Galia,

în Franţa de azi, unde au întemeiat dinastia merovingiană. Au avut o influenţă mai mare asupra formării Europei Occidentale decât orice alt popor barbar.

Unul dintre conducătorii săi cei mai puternici, Clovis, care ajunsese în fruntea francilor occidentali în anul 481, s-a convertit la creştinism şi a adus cea mai mare parte a ceea ce numim acum Franţa şi jumătate din Germania sub conducerea sa. Treptat, dinastia merovingiană şi-a consolidat supremaţia asupra regatelor vecine, astfel încât, până la sfârşitul secolului VIII, francii dominau o mare parte din Europa de Vest.

În 732, armate arabe au intrat în Franţa din Spania, dar au fost învinse de conducătorul franc Carol Martel la Poitiers, salvând Franţa şi majoritatea Europei de Vest de dominaţia arabă. În 768, nepotul lui Carol Martel, Carol cel Mare (Charlemagne), a domnit peste Imperiul Franc (numit şi Imperiul Carolingian). În zelul său de a creştina Europa – şi de a-şi apăra şi îmbogăţi regatul –, el a extins imperiul pentru a încorpora părţi din Spania, Germania şi o mare parte din Italia. De asemenea, în est, Carol cel Mare i-a învins strălucit pe avari, populaţie migratoare războinică, asiatică, asemănătoare hunilor, subjugând în acest proces pe unii dintre slavi.

A ajutat la alungarea longobarzilor din Italia şi a înapoiat pământurile lor papalităţii, a fost invitat la Roma de papa Leon al III-lea şi a fost încoronat sfânt împărat roman în ziua de Crăciun a anului 800 d.Hr. Acest eveniment a inaugurat ceea ce urma să devină Sfântul Imperiu Roman, care, ca uniune a teritoriilor din Europa Centrală, va juca un rolcheie în susţinerea cruciadelor (v. pp. 79 – 81).

Deşi neinstruit, Carol cel Mare a îmbunătăţit sistemul juridic, a încurajat educaţia şi a promovat artele şi învăţământul (generând o înflorire a artelor la curtea sa, cunoscută sub numele de Renaştere Carolingiană). După moartea sa în 814, imperiul s-a destrămat după ce a fost împărţit de cei trei nepoţi ai săi în regate separate: Franţa,

Italia şi Germania.

Vikingii

Vikingii erau descendenţi ai barbarilor care se stabiliseră în Scandinavia în perioada migraţiilor. Din secolul VIII până în secolul XI, acest trib formidabil de negustori şi piraţi (cei mai feroce dintre ei cunoscuţi drept „beserkeri”) a străbătut o perioadă extraordinară de expansiune, atacând cu navele lor lungi coastele Europei, până la Gibraltar, şi navigând pe distanţe mari, pe mări necunoscute, în căutare de noi pământuri şi pentru a face comerţ.

În secolul IX, raiduri succesive ale vikingilor pe coasta Insulelor Britanice au fost respinse de regele din Dalriada, Kenneth MacAlpin, de regele Rhodri Mawr de Gwynedd şi de regele Alfred de Wessex (conducători care au făurit apoi regatele Scoţia, Ţara Galilor şi, respectiv, Anglia), astfel încât colonizarea vikingă în Insulele Britanice a fost limitată la nordul Angliei (Danelaw) şi la regiunea din jurul oraşului Dublin. Vikingii au continuat însă să atace, iar între 1016 şi 1035 a domnit în Anglia regele danez Knut cel Mare. Abia după domnia sa puterea vikingă a fost distrusă în Anglia, dar ameninţarea nu s-a încheiat în Dublin până la bătălia de la Clonţarf din 1014.

În altă zonă a Europei, vikingii au reuşit să lovească adânc în interiorul continentului, navigând pe râurile principale (şi uneori cărându-şi navele pe distanţe scurte între râuri). Au luptat cu europenii şi arabii în Marea Mediterană şi au ajuns la Constantinopol navigând pe cursul râurilor din vestul Rusiei, servind ca mercenari. Navigând spre vest în corăbiile lor rezistente, au făcut şi primele călătorii cunoscute către Islanda, Groenlanda şi America de Nord (v. p. 106).

Unde se stabileau, vikingii trăiau în general ca agricultori şi meşteşugari, absorbind elemente ale culturii autohtone pe care o întâlneau, în timp ce aduceau propriile cunoştinţe în construcţii navale, navigaţie, comerţ, lucrări decorative în metal şi poemele epice numite saga. În

Normandia, în nordul Franţei, coloniştii vikingi au fuzionat cu populaţia francă locală şi au fost cunoscuţi mai târziu ca normanzi („nordici”) continuând să aibă o prezenţă puternică în Europa (v. pp. 93 – 94).

Slavii şi maghiarii

Slavii formau un grup mare de populaţii (ale căror istorie şi origini sunt în mare parte nedocumentate) care vorbeau o varietate de limbi slave de origine indo-europeană.

Cunoscute şi sub numele de anti şi veneţi (printre multe alte nume), aceste triburi au migrat spre vest în timpul marilor migraţii din secolele V şi VI d.Hr., aşezându-se în regiunile Mării Baltice, Elbei, Rinului (asediind Constantinopolul în anul 540 d.Hr.), Mării Adriatice şi Mării Negre. Ulterior au pus bazele diferitelor state slave, incluzând Primul Ţarat Bulgar, în 681 d.Hr., unde era vorbită bulgara, o limbă slavă. Activităţile misionare ale Bizanţului (anume ale fraţilor Sf. Chiril şi Sf. Metodiu, cărora le este recunoscut faptul că au inventat cel mai vechi alfabet slav) au condus la convertirea slavilor sudici la Biserica Răsăriteană în secolul IX.

Slavii estici au ocupat văile apelor care se vărsau în Marea Neagră şi dealurile de lângă Kiev, iar aşezările şi oraşele lor au format baza viitoarei Rusii. În secolul IX, vikingii au navigat de-a lungul râurilor ruseşti pentru a-i cuceri pe slavii estici, vânzându-i pe unii sclavi la sud (numele de slav în cele din urmă a devenit sinonim cu „sclav”). Influenţa nordică şi păgână a vikingilor a continuat încă un secol, deşi relaţiile dintre Bizanţ şi Kiev s-au întărit constant în decursul secolului X, culminând în anul 987 d.Hr. cu acceptarea de către prinţul rus Vladimir a creştinismului ortodox pentru el şi pentru poporul rus (un punct de cotitură pentru istoria şi cultura rusă).

Un alt popor din estul Europei, cunoscut sub numele de maghiari, care s-a stabilit începând cu secolul IX în Ungaria (în Câmpia Panonică), a atacat Europa Centrală şi de Vest, provocând distrugeri la fel ca incursiunile

vikingilor. În 955 d.Hr. au fost învinşi de regele german Otto I în bătălia de la Lechfeld. Otto, la rândul său, a cucerit ţinuturile de la Rin, până departe pe Elba (cucerindu-i şi pe slavii care locuiau acolo).

Marea Schismă

Adâncirea diferenţelor teologice şi politice dintre Bisericile Răsăritene bizantine şi Biserica Romană din Occident a dus la separarea finală şi permanentă dintre cele două în 1054, o turnură în istoria Bisericii cunoscută sub numele de Marea Schismă (sau Schisma dintre Răsărit şi Apus).

Înstrăinarea dintre Constantinopol şi Roma a fost alimentată de destrămarea Imperiului Roman (v. p. 47) şi de mutarea capitalei de la Roma la Constantinopol în secolul IV. Puterea crescândă a Constantinopolului şi preeminenţa ca teren de luptă între islam şi creştinism au ameninţat poziţia Bisericii Romane. Totuşi, spre deosebire de omologul său occidental, Biserica Răsăriteană a fost din ce în ce mai des zguduită de violente dispute teologice între patriarhiile sale.

Diferenţele culturale şi lingvistice dintre est şi vest – teologia răsăriteană îşi are rădăcinile în filosofia greacă, în timp ce teologia occidentală s-a bazat pe legea romană – au dus treptat la o înţelegere diferită a doctrinei creştine, mai ales în ce priveşte supremaţia papei şi a purcederii Duhului Sfânt de la Tatăl şi Fiul (Biserica Romană încorporează pe Fiul în crezul ei).

Divergenţele au atins punctul culminant în 1054, când papa Leon al IX-lea şi patriarhul Constantinopolului, Mihail I Cerularius, i-au oprimat pe greci şi pe latini în funcţie de zona lor de influenţă. Acest lucru a dus la separarea celor două biserici, la excomunicare şi la denunţare reciprocă, prin reprezentanţii lor oficiali. Biserica din Constantinopol a devenit mai târziu cunoscută sub numele de Biserica Ortodoxă Răsăriteană; iar Biserica Occidentală ca Biserica Romano-Catolică. Ruptura dintre cele două nu a fost niciodată reparată (deşi, în ultimii ani,

dialogul a fost redeschis prin revocarea excomunicărilor de către ambele Biserici în 1965).

AMERICILE
Oraşul mexican Teotihuacán *y*
ŞI IMPERIILE HuARI SITIWANAKU

Primul mare oraş din America, cunoscut sub numele de Teotihuacán („oraşul zeilor"), a fost construit pe platoul central al Mexicului la 48 km nord-est de locul în care se află astăzi oraşul Ciudad de México. La apogeu, între 250 şi 650 d.Hr., Teotihuacán găzduia peste 150.000 de locuitori şi acoperea o suprafaţă de 21 km². Construit de succesorii olmecilor (v. pp. 26 – 27), a fost pentru două-trei secole un important centru religios şi negustoresc, comercializând, printre altele, roca vulcanică verde numită obsidian către mayaşi (v. pp. 70 – 72).

Spre deosebire de alte oraşe din Americi, Teotihuacán a fost planificat cu grijă în jurul unui model în grilă şi conţinea ansambluri rezidenţiale cu mai multe etaje, ateliere, numeroase pieţe, un centru ceremonial dominat de piramide uriaşe (Piramida Soarelui, cu 210 m diametru şi 65 m înălţime, este cea mai mare clădire din Americile precolumbiene) şi un drum central străjuit de altare şi morminte, cunoscut sub numele de Calea Morţilor. De asemenea, în Teotihuacán se remarcă mii de picturi murale multicolore, reprezentări abstracte ale divinităţilor mistice, care împodobesc multe dintre sanctuarele şi casele oraşului. Până la 750 d.Hr. Teotihuacán a fost distrus, posibil de invadatori care călătoreau spre sud în Mexic (mai târziu cunoscuţi sub numele de tolteci – v. p. 72).

În regiunea centrală andină, un alt oraş vechi din nordul statului Perú, numit Huari (sau Wari), a fost descoperit de arheologi în 2008. Cu o populaţie estimată la 100.000 de oameni, Huari a ajuns probabil la cea mai mare extindere în secolul IX. Este strâns legat în stilul artistic de mari monumente – în special arcul din piatră solidă

cunoscut ca Poarta Soarelui, găsit la Tiahuanaco, aproape de lacul Titicaca, în nord-vestul Boliviei. Cele două imperii, Huari şi Tiahuanaco, au controlat probabil o mare parte din regiunea centrală andină, până când ambele au fost distruse în secolul X.

Civilizaţia Maya *y*

Cea mai avansată şi mai îndelungată civilizaţie precolumbiană din Americi a fost cea mayaşă, cu centrul în Mexicul de sud şi Guatemala.

Continuând unele dintre tradiţiile vecinilor olmeci (cum ar fi construirea templelor), civilizaţia Maya a ajuns la apogeu între secolele IV şi VIII d.Hr., deşi data de dinainte de 600 î.Hr. sub formă de oraşe şi cetăţi.

La apogeu, teritoriile mayaşilor erau împărţite în peste 50 de oraşe-stat, fiecare cu o populaţie cuprinsă între 5.000 şi 50.000 de locuitori. Aflate frecvent în conflict, oraşele erau legate prin drumuri bune, împărtăşeau o identitate culturală comună şi au fost conduse de o alianţă complexă de dinastii. Oraşul preeminent era Tikal, situat în zonele joase ale Guatemalei, cu excepţia unei perioade scurte din

378, când mayaşii au intrat sub influenţa oraşului mexican Teotihuacán (v. p. 72).

Fiecare oraş includea un palat al regelui, precum şi temple imense din piatră, construite pe piramide (posibil copiate după templele din Teotihuacán), împodobite cu sculpturi şi picturi murale multicolore. Cea mai mare parte a populaţiei lucra terenurile, cultivându-le cu diverse plante, cum ar fi porumb, în câmpuri defrişate de pădurile tropicale (civilizaţia mayaşă era atipică în raport cu alte civilizaţii pentru că a apărut într-o pădure tropicală mai degrabă decât într-o luncă inundabilă).

În jurul anilor ’790 d.Hr. multe dintre oraşele mayaşe din regiunile mai joase au căzut brusc în declin, astfel încât, până în anul 950, populaţia, care număra aproximativ două milioane de persoane, a fost redusă la câteva zeci de mii. Motivul colapsului brusc este

inexplicabil, deşi eroziunea solului ar fi putut fi un factor. Civilizaţia mayaşă a supravieţuit într-o formă diminuată în zonele muntoase din Guatemala şi în peninsula Yucatán, din Mexic, până la sosirea conchistadorilor (v. p. 105) în secolul XVI. Aproximativ patru milioane de descendenţi vorbesc astăzi o formă a limbii mayaşe.

Cultura mayaşă

Ruinele mayaşe dezvăluie multe despre gradul de dezvoltare şi rafinamentul civilizaţiei, dar numai în ultimii 30 de ani, prin decodarea sistemului complex de scriere a civilizaţiei Maya, istoricii au dobândit o perspectivă mai bună asupra realizărilor şi credinţelor lor religioase.

Limba lor a fost scrisă folosind hieroglife, care reprezentau fie sensul abstract al obiectului ori conceptului, fie silabele unui cuvânt. Din câte ştim, scrierea mayaşilor a fost singura din America precolumbiană care a putut reprezenta toate aspectele unei limbi vorbite. Mii de cărţi sau codexuri din hârtie obţinută din coajă de copac legată au existat odată, dar au fost în mare măsură distruse de conchistadorii spanioli (v. p. 105), astfel încât doar patru s-au păstrat până azi.

Având cunoştinţe avansate în matematică şi astronomie, mayaşii au dezvoltat, de asemenea, un sistem calendaristic sofisticat şi complex. La fel ca populaţia din Teotihuacán şi ca multe alte culturi precolumbiene, mayaşii venerau jaguarul, printre alte zeci de zeităţi. Sacrificiul uman a fost de asemenea integrat cultului lor religios, iar cei sacrificaţi erau convinşi că vor avea o viaţă încântătoare în lumea de dincolo. Jocuri cu mingea fiice au parte din acest cult de sacrificiu şi fiecare oraş mayaş avea un teren pentru jocul cu mingea, care reprezenta poarta de acces spre lumea de dincolo. Jocurile cu mingea erau urmate de multe ori de lupte, după care captivii erau sacrificaţi zeilor.

Toltecii

Toltecii au fost un popor mexican din nord care au avut un rol în căderea oraşului Teotihuacán (v. p. 69) în

secolul VIII, când au jefuit şi ars oraşul sub conducerea lui Mixcóatl („Şarpele-Nor”).

Mai apoi, fiica lui Mixcóatl, Topiltzin, a fondat capitala toltecă Tollan („Locul Stufului”), în apropierea oraşului Tuia de azi, la aproximativ 80 km nord de Ciudad de México. Oraşul s-a dezvoltat rapid, cu un complex palaţial în centrul său, terenuri pentru jocul cu mingea şi temple piramidale, ornamentate cu figuri uriaşe în piatră, inclusiv un imens templu dedicat zeului suprem Quetzalcoatl. (De obicei tradus ca „Şarpe cu Pene”, imaginea lui Quetzalcoatl apare la Teotihuacán şi în tot Mexicul precolumbian.) În cele din urmă, Tollan a acoperit circa 34 km² şi a susţinut o populaţie de 30.000 – 60.000 de locuitori.

La sfârşitul secolului X, Topiltzin şi alţi adoratori ai zeului Quetzalcoatl au călătorit spre est şi s-au stabilit în fostul oraş mayaş Chichén Itzá, unde au construit clădiri în stil mayaş şi toltec. De asemenea, toltecii erau cunoscuţi prin lucrări fine în metal şi sculptură, precum şi prin ciudatele figuri de piatră, cunoscute sub numele de Chac Mool, găsite la Chichén Itzá. Aceste figuri aveau fiecare un vas care se odihnea pe stomacurile lor şi se crede că erau folosite pentru a ţine inima oamenilor sacrificaţi în timpul ceremoniilor religioase.

Toltecii au fost un popor războinic şi, după o serie de cuceriri militare în secolele XI şi XII, au deţinut puterea asupra întregului Mexic central. Dar, la mijlocul secolului XII, au fost în cele din urmă învinşi de nomazii Chichimec (triburi indiene din nord, care-i includeau şi pe azteci – v. p. 102), care au jefuit şi au distrus oraşul Tollan.

CAPITOLUL IV:
LUMEA ÎN MIŞCARE
y
1050 – 1700
ORIENTUL MIJLOCIU ŞI AFRICA
Imperiile islamice Almoravid şi Almohad

Almoravizii au fost o dinastie islamică a berberilor

din Maroc care au fondat oraşul Marrakech în 1062 şi au adus sub controlul lor regiuni din Sahara de vest şi o parte din Algeria de vest. În 1075 au cucerit şi Imperiul Ghana (v. p. 51) şi apoi în 1086 au învins armatele creştine ale lui Alfonso al VI-lea în Spania, în bătălia de la az-Zallaqah (Sagrajas).

Până la 1100, Almoravizii deţineau controlul asupra întregii Spânii musulmane (Al-Andalus) şi imperiul lor s-a întins pe aproximativ 4 800 km din Spania până în Algeria, în nord-vestul Africii. Cu toate acestea, supremaţia lor a fost de scurtă durată, până când regele lor a fost ucis în 1147 de un alt trib berber din Maroc, Almohazii.

Almohazii au preluat controlul asupra Marrakechului şi apoi asupra întregului Maroc, Algeriei, Tunisiei, Libiei, Mauritaniei şi Spaniei musulmane. În 1172, în Spania, şi-au transferat capitala la Sevilla şi au dominat Al-Andalus până în 1212, când au fost învinşi de o alianţă de prinţi spanioli şi portughezi în bătălia de la Las Navas de Tolosa în Sierra Morena. În 1236 şi 1248, Córdoba şi Sevilla au căzut în mâna puterii creştine, iar, până în 1248, emiratul Granada a fost tot ce a rămas din Al-Andalus, condus de ultima dinastie maură a Spaniei, Nasrizii (termenul de maur era folosit în principal pentru a desemna popoarele barbare descendente din africani şi arabi). Treptat, în Africa de Nord Almohazii şi-au pierdut teritoriile în urma unor rebeliuni locale, permiţând dinastiei Marinizilor (un trib nomad marocan) să preia controlul Marocului până în 1269.

Imperiile Mali şi Songhai din Africa de Vest

Declinul Imperiului Ghana (v. pp. 51 – 52) a dus la ridicarea populaţiei Madinka din Africa de Vest, care, pe la 1230, a pus bazele unuia dintre cele mai mari imperii comerciale din Africa, Imperiul Mali.

Statul islamic Mali (după convertirea personală a fondatorului şi liderului acestuia, Sun Diata) a controlat curând comerţul profitabil cu caravane din Sahara. Cu trei mine imense de aur la sud, a devenit şi un furnizor major

de aur (oferind jumătate din proviziile de aur ale Lumii Vechi), precum şi de sare. Cu o administraţie eficientă şi o armată semiprofesionistă, Imperiul Mali a acumulat o mare bogăţie şi terenuri, iar la apogeu, în jurul anului 1350, imperiul a cuprins întregul bazin Senegal, care se întindea pe aproximativ 1 600 km în interiorul ţării, şi a condus peste 400 de oraşe – la vremea aceea, numai Imperiul Mongol era mai mare. Până în jurul anului 1450, pierduse controlul asupra rutelor comerciale, iar Songhai (fostul stat musulman vasal al Imperiului Mali) îi cucerise teritoriile.

Primul împărat Songhai, Sonni Ali, care a domnit din 1464 până în 1492, a preluat curând controlul asupra a ce mai rămăsese din Imperiul Mali şi din regatele vecine. În acest fel, el a securizat câteva rute şi oraşe comerciale importante, inclusiv Timbuktu din Mali de azi, şi a continuat comerţul cu aur, care, până în secolul XV, era foarte căutat în Europa. Sub dinastia Askia, condusă de Mohammed Turre, Imperiul Songhai din anii 1500 acoperea aproximativ 1, 4 milioane km², reprezentând cel mai mare imperiu din Africa până în prezent. Totuşi, următorii conducători au fost slabi şi au dus la prăbuşirea imperiului. Până în 1591 a fost invadat de marocani şi, în secolul XVII, imperiul a fost împărţit într-o serie de state mai mici.

Regate vest-africane, Marele Zimbabwe şi Coasta Swahili

Marele imperii Mali şi Songhai au rivalizat cu alte civilizaţii care se formau în apropierea coastei Africii de Vest. Două dintre acestea includeau oraşul Ife al populaţiei Yoruba şi oraşul Edo din Benin.

Ife, situat în sud-vestul Nigeriei, s-a dezvoltat într-o mare aşezare între secolele IX şi XII. Oraşul este cunoscut pentru sculpturile în bronz, piatră şi teracotă, produse într-un număr mare între 1200 şi 1400. Apoi, puterea politică şi economică s-a deplasat spre regatul învecinat al Beninului (în sudul Nigeriei), care până în anul 1100 s-a

dezvoltat într-un important oraş comercial, atingând apogeul spre 1450. În secolele XVI şi XVII, Benin a prosperat în urma comerţului cu sclavi vânduţi portughezilor şi olandezilor.

În sudul Africii, vechiul oraş-palat Marele Zimbabwe apăruse începând cu secolul XI. A fost avantajat de poziţionarea între mine de aur şi de cupru şi port, iar conducătorii săi au dezvoltat relaţii comerciale prospere cu ţinuturi îndepărtate precum India şi China, în schimbul produselor de lux asiatice. Această bogăţie crescândă a permis populaţiei Shona să creeze un imperiu bogat şi puternic, cu stabilirea Marelui Zimbabwe drept capitala sa. Atingând cea mai mare expansiune în 1450, Marele Zimbabwe a decăzut treptat din cauza infertilităţii terenurilor din jur, iar, după incursiunile portugheze din secolul XVI, a fost în cele din urmă absorbit de Imperiul Rozvi din Zimbabwe în 1684.

Pe coasta Africii de Est, aşezări arabe apărute începând cu anul 700 d.Hr. Încă dominau comerţul şi între secolele XI şi XV au fost construite peste 30 de noi oraşe arabe. Populaţia Swahili (locuitori Bantu care trăiau pe coasta de est) a acţionat ca intermediar între interior şi navele care soseau din India şi China. Cu banii obţinuţi din acest comerţ înfloritor, populaţia Swahili a întemeiat, între secolele X şi XV, mai multe oraşe-stat de-a lungul coastei şi pe insule, toate fiind musulmane şi având o combinaţie de stiluri arab şi african.

Explorări portugheze

ŞI APARIŢIA COMERŢULUI CU SCLAVI ÎN ATLANTIC

y y y

De-a lungul secolului XV, portughezii porniţi în căutarea unor rute maritime către Asia au explorat coasta de vest a Africii. Acolo au stabilit iniţial centre comerciale şi, la început, schimbau mărfuri cu regatele din Africa de Vest în condiţii de egalitate.

După ce Bartolomeo Díaz a făcut înconjurul

extremităţii sudice a Africii în 1488, un alt explorator portughez, Vasco da Gama, a deschis rute comerciale maritime între Europa şi Orient. A făcut trei călătorii în India şi a devenit guvernator al coloniei portugheze India. Prin urmare, Portugalia a ajuns pe această piaţă profitabilă.

În timpul contactului iniţial al Europei cu Africa au fost vânduţi puţini sclavi, cu siguranţă nu mai mulţi decât existaseră în altă parte a lumii (în Evul Mediu timpuriu, milioane de oameni au fost înrobiţi de franci, vikingi, arabi şi greci). În principiu, transportul transatlantic al sclavilor africani a început la sfârşitul secolelor XIV şi XV, odată ce portughezii şi spaniolii, apoi olandezii, englezii şi francezii au stabilit colonii în Lumea Nouă. Până la mijlocul secolului XVII, mai mult de 40 de fortăreţe de sclavi au fost înfiinţate pe coasta de vest a Africii, unde africani înrobiţi erau aduşi din interior pentru a fi transportaţi la coloniile din Lumea Nouă (o practică la care s-a renunţat în secolul XVIII – v. p. 113). Între 1650 şi 1850 au fost transportaţi 11, 5 milioane de africani.

Turcii selgiucizi

La mijlocul secolului XI, un grup de musulmani nomazi turci, cunoscuţi ca selgiucizi, s-a mutat din Asia Centrală (posibil ca rezultat al prăbuşirii Imperiului Tang din China) în Persia, alungându-i pe Ghaznavizi (v. p. 58) în acest proces. Apoi selgiucizii s-au mutat la Bagdad unde au fost primiţi de califul abbasid, care l-a făcut pe conducătorul Tughril Beg regentul său, numindu-l sultan.

După ce a ocupat Siria şi Palestina, nepotul lui Tughril, Alp Arslan, a invadat Asia Mică şi Armenia. În 1071, selgiucizii i-au învins net pe bizantini în bătălia de la Manzikert, în timpul căreia împăratul bizantin Romanos a fost capturat, dar mai târziu eliberat. Apoi selgiucizii s-au stabilit în număr mare în Asia Mică, numindu-şi aşezarea Sultanatul Rum (numele arab pentru Imperiul Roman, sugerând că erau moştenitori ai vechiului Imperiu Roman). Părţi mari din Asia Mică s-au convertit de la creştinism la

islam, iar turca a înlocuit treptat limba greacă.

Selgiucizii sunt amintiţi şi ca mari protectori ai literaturii şi artelor, multe dintre ele combinând stiluri central asiatice, islamice şi anatoliene. Matematicianul şi poetul persan Omar Khayyam (1050 – 1123) – autorul *Rubaiatelor* – a trăit sub selgiucizi.

Ameninţarea Imperiului Bizantin şi ocuparea pământului sfânt al Ierusalimului (până în 1098) l-au determinat pe papa Urban al II-lea să apeleze la un război sfânt (cruciadă) împotriva turcilor selgiucizi în 1095 (vezi mai jos). În timpul primelor două cruciade, Imperiul Selgiucid a slăbit (parţial din cauza luptelor dintre principatele sale) şi a fost în cele din urmă împărţit în state independente în timpul invaziei mongole din secolul XIII. În Asia Mică, unul dintre aceste state independente – sau „emirate" – se va dezvolta mai târziu în marele Imperiu Otoman (v. p. 81).

Cruciadele

Cererea papei Urban al II-lea din 1095 adresată nobilimii Europei Occidentale de a recuceri Ierusalimul de la turcii musulmani a dus la aproape două secole de campanii militare în Orientul Mijlociu, cunoscute sub denumirea de cruciade.

Povestiri despre atrocităţi turceşti – profanarea şi jefuirea sfintelor moaşte ale Ierusalimului – au determinat mii de creştini să facă o cauză sfântă din lupta împotriva „necredincioşilor". Era promisă şi mântuirea spirituală, deşi câştigul comercial, sub forma proprietăţilor funciare, a bogăţiei şi a prestigiului, a fost din ce în ce mai mult un factor motivant în rândul cruciaţilor.

y

Prima cruciadă a fost condusă de normanzi şi cuprindea armate din Franţa, Germania şi sudul Italiei. După o campanie de doi ani, Ierusalimul a fost ocupat în 1099, după ce au fost masacraţi locuitorii săi musulmani. Cruciaţii au ocupat Ierusalimul timp de aproape un secol, până a fost recucerit (împreună cu majoritatea

posesiunilor cruciaţilor) în 1187 de Saladin, sultan al Egiptului, Siriei, Yemenului şi Palestinei. Şocul provocat Europei de victoriile lui Saladin a determinat a treia cruciadă, condusă de Filip al II-lea al Franţei, Richard I (Inimă-de-Leu) al Angliei şi Frederic I Barbarossa. Au reuşit să ocupe Acra, dar nu şi Ierusalimul, deşi negustori şi pelerini neînarmaţi au fost lăsaţi în Ierusalim în timp ce a rămas sub controlul musulmanilor.

În timpul celei de-a patra cruciade, interesele comerciale veneţiene au dus la jefuirea Constantinopolului de către cruciaţi; şi în a şasea cruciadă, Ierusalimul a fost recuperat pentru scurt timp, dar pierdut din nou în 1244. În 1291, în timpul celei de-a noua cruciade, a căzut Acra, ultima cetate creştină rămasă, marcând sfârşitul ambiţiilor cruciaţilor.

În ciuda a 200 de ani de conflicte sporadice, cea mai mare parte a Palestinei a rămas în mâinile musulmanilor. Totuşi, comerţul a înflorit în timpul cruciadelor, iar mărfuri exotice, precum şi descoperiri şi concepte, cum ar fi cifrele arabe şi tehnici de irigare, au fost aduse în Europa din Orientul Mijlociu. Această stimulare a contactului economic şi cultural a avut mari beneficii pentru civilizaţia europeană şi a contribuit în parte la începutul Renaşterii (v. p. 97).

Ascensiunea Imperiului Otoman

Într-un emirat din estul Asiei Mici, un prinţ (sau bei) numit Osman (ai cărui descendenţi erau numiţi în Vest osmanlâi sau otomani) şi-a declarat independenţa faţă de turcii selgiucizi după 1293. Cu ajutorul islamicilor nomazi care fugeau de invaziile mongole, Osman a depăşit treptat alţi ghazi („războinici”) din regiune şi a introdus idei islamice de drept şi de guvernare. Astfel, urmaşii săi au preluat o mare parte a Asiei Mici şi a Balcanilor.

Cucerirea otomană a Constantinopolului în 1453 a marcat un punct de cotitură în istorie, anunţând sfârşitul Imperiului Bizantin şi începutul unei lungi perioade de cucerire otomană, având Constantinopolul, numit acum

Istanbul, drept capitală islamică. Selim cel Crunt (domnie 1512 – 1520) a adăugat imperiului Egiptul, Siria şi o parte din Persia safavidă, iar, cucerind Palestina şi Grecia, otomanii au condus efectiv ceea ce mai rămăsese din Imperiul Roman de Răsărit.

Sub Soliman Magnificul (1520 – 1566), imperiul a ajuns la apogeu. Soliman şi-a continuat drumul spre Europa şi, în 1526, a învins Ungaria şi a încorporat două treimi din ea în imperiul său (regele şi aproape toţi nobilii maghiari au fost ucişi şi au fost luaţi 100.000 de prizonieri). Cunoscut ca „Legiuitorul" în est, Soliman a fost şi un administrator remarcabil, reconstruind sistemul juridic al otomanilor şi susţinând construcţia de moschei, palate, spitale şi şcoli. Poet distins şi bijutier, a fost şi un mare protector al artelor şi al culturii în imperiu.

Cu ajutorul amiralului nord-african Khayr ad-Din (cunoscut ca Barbarossa – „Barbă Roşieu – de către europeni), Soliman a dominat estul Mediteranei. Până la mijlocul secolului XVI, Imperiul Otoman s-a extins până în Algeria în Africa de Nord şi a cuprins o mare parte din Orientul Mijlociu şi din Europa de Est (aproximativ 1, 6 milioane km^2), reprezentând cel mai mare şi cel mai puternic imperiu din lume.

Imperiul Otoman:
RENAŞTERE ŞI DECLIN

Prima înfrângere majoră suferită de Imperiul Otoman a avut loc în anul 1571, în largul coastei vestice a Greciei, în bătălia de la Lepanto. Flota Ligii Sfinte, formată din Veneţia, Spania, Statul Papal şi Genova, printre altele, a produs pagube grele flotei otomane, distrugând sau capturând aproximativ 200 de nave turceşti. În timp ce puterile creştine au crezut că aceasta a fost o lovitură decisivă pentru otomani, înfrângerea a avut puţine efecte pe termen lung deoarece turcii pur şi simplu şi-au reconstruit flota şi au continuat să controleze estul Mediteranei încă un secol.

Cu toate acestea, semne de fragmentare începeau să-şi facă apariţia în cadrul Imperiului Otoman, când, sub o serie de sultani slabi, provinciile au început să se afirme, deşi armata otomană era încă suficient de mare pentru a putea opri rebelii de la preluarea controlului deplin. Sub Murad al III-lea (1574 – 1595), imperiul a cunoscut o creştere când Azerbaidjanul şi Caucazul au fost cucerite, deşi, la începutul secolului următor, aceste teritorii au fost pierdute, la fel ca Irakul, iar războiul cu Veneţia dintre 1645 – 1669 a expus Constantinopolul la un atac al marinei veneţiene, cu toate că otomanii au triumfat şi au păstrat Ciprul.

În continuare, turcii au dorit să obţină câştiguri strategice în capitala austriacă, Viena, centrul Europei. Momentul de cotitură a fost anul 1683, când o armată otomană de 150.000 de soldaţi a ţinut oraşul sub asediu timp de trei luni, înainte de a fi forţată să se retragă de către o forţă europeană combinată, condusă de regele polonez Ioan al III-lea. Acest moment a marcat sfârşitul înaintării otomane în Europa.

Prin urmare, războiul cu Europa i-a făcut pe otomani să piardă multe teritorii est-europene. Imperiul Austriac a rămas o ameninţare serioasă, la fel ca şi Imperiul Rus în creştere, astfel încât, până în anii 1800, Imperiul Otoman, cândva cea mai puternică forţă din lume, a fost numit de unii „bolnavul Europei” (v. pp. 133, 147).

Imperiul Safavid persan

Dinastia safavidă (1502 – 1736) a avut o dominaţie relativ scurtă, dar foarte influentă în Persia. A adus islamul şiit în regiune (unde este şi azi) şi a pus baza statului iranian cu aproximativ aceleaşi limite ca Iranul modern.

Safavizii erau din Ardabil, în actualul Iran, şi au fost numiţi după fondatorul lor, Safi al-Din. În 1501, liderul lor, Ismail I, s-a autoproclamat şah al Persiei şi, în zece ani, a subjugat întreaga Persie şi provinciile irakiene Bagdad şi Moşul. De asemenea, a convertit la şiism aceste provincii majoritar sunnite.

În 1514, Ismail a fost învins de otomanul Selim I (v. p. 81) şi, prin lupta continuă cu otomanii sunniţi la vest şi cu uzbecii la est, safavizii au pierdut Bagdadul şi Kurdistanul, iar capitala lor a trebuit să fie mutată în Esfahān, în vestul Persiei.

În 1588, unul dintre cei mai mari şahi, Abbas I (domnie 1588 – 1629), a urcat pe tron. El a creat o armată permanentă, a respins invazia uzbecilor, a recâştigat teritoriul luat de otomani şi a refăcut Bagdadul. El a expulzat şi negustorii portughezi din Golful Persie şi a recucerit insula Ormuz în 1622.

Victoriile sale militare şi administraţia eficientă i-au permis lui Abbas să unească popoarele din Persia. Comerţul cu Occidentul a înflorit şi, prin încurajarea industriei (incluzând ţesutul faimoaselor covoare) şi a artelor, Persia a dobândit statut de mare putere. Capitala sa, Esfahān, cu marile sale moschei, minarete şi pavilioane, a devenit unul dintre cele mai importante centre arhitecturale din lumea islamică. După moartea lui Abbas, safavizii au intrat în declin lent şi au fost în cele din urmă cuceriţi de afghani în 1722, apoi de şahul Nadir (v. p. 117) în 1736.

ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT

O Japonie unificată începând cu secolul XII, Japonia a fost condusă de lideri militari cunoscuţi sub numele de shogūni („mari generali”) care, la rândul lor, foloseau războinici numiţi samurai pentru a impune ordinea şi a guverna teritorii mari.

Până la 1500, shogūnatul Ashikaga s-a prăbuşit şi Japonia a intrat în război civil, în timp ce marii seniori daimyō au dus lupte pentru putere. În 1543 au sosit în ţară comercianţi portughezi şi misionari iezuiţi, iniţiind pentru prima dată schimburi comerciale şi culturale între Japonia şi Occident. Conducătorii japonezi au salutat sosirea străinilor şi au fost impresionaţi de tehnologia şi de armamentul european. Un daimyō important numit Oda Nobunaga a folosit acest nou armament pentru a învinge

alt daimyō şi a cuceri capitala Kyōto în 1568, iar în 1573 l-a înlăturat pe ultimul shogūn Ashikaga. Odată ajuns la putere, Nobunaga a modernizat armata, a reconstruit drumuri, a stimulat comerţul şi afacerile prin interzicerea monopolurilor. Dar el este amintit în Japonia şi ca o fiinţă crudă, care a ordonat masacrul călugărilor războinici budişti care i s-au opus.

Sinuciderea forţată a lui Nobunaga din 1582 (în timpul unui atac al unui senior rebel) a dus la preluarea puterii de către generalul său, Toyotomi Hideyoshi. În 1590 el şi-a extins puterea şi a unificat o mare parte a Japoniei. El a invadat Coreea de două ori, dar armatele sale au fost respinse de forţele coreene şi chineze. Hideyoshi este cunoscut şi pentru moştenirile sale culturale, inclusiv ordinul prin care doar samuraii puteau purta arme, şi a popularizat ceremonialul ceaiului ca modalitate de a discuta despre afaceri şi politică.

După moartea lui Hideyoshi, în 1598, Tokugawa Ieyasu a câştigat bătălia de la Sekigahara şi a luat titlul de shogūn în 1603, instituind shogūnatul Tokugawa, la Edo (actualul Tokyo), cunoscut sub numele de perioada Edo, care a durat până la Restauraţia Meiji din 1868 (v. p. 123). Până în 1639, toţi europenii, cu excepţia câtorva olandezi, au fost expulzaţi şi tuturor japonezilor le-a fost interzis să părăsească ţara, începând o perioadă de două secole cunoscută ca „Ţara închisă” (*sakoku jidai*).

Imperiul Mongol

Mongolii erau un trib nomad din Asia Centrală care, împreună cu alte populaţii turcice, au devastat o mare parte din Asia, Persia şi sudul Rusiei, pentru a crea unul dintre cele mai extinse imperii din lume. Distrugerea provocată de mongoli şi milioanele de oameni care şi-au pierdut viaţa s-au asemănat ca amploare cu Moartea Neagră şi războaiele mondiale din secolul XX.

Mongolii ameninţaseră China timp de secole, dar numai sub conducerea lui Genghis Han, „conducător universal”, au fost suficient de uniţi şi de puternici pentru

a captura Zhongdu (azi Beijing) în 1215. Comandând o armată de 130.000 de soldaţi, Genghis Han şi urmaşii săi s-au întors spre vest şi au cucerit Persia, Armenia, nordul Indiei, Rusia europeană şi Europa de Est (inclusiv Polonia şi Ungaria). Au luptat călare şi au câştigat bătălii printr-o combinaţie de strategie, ferocitate absolută şi tehnologie (au fost primii care au folosit praf de puşcă în luptă împotriva oştilor europene, aşa cum au învăţat de la chinezi). Cruzimea lor s-a ridicat la ceea ce mulţi au descris drept genocid, în special în oraşe din Persia, Afghanistan şi India, unde, conform dovezilor istorice, au fost anihilate populaţii întregii. În Mesopotamia, oastea mongolă a distrus sistemele vitale de irigaţie, reducând provinciile altă dată fertile, înfloritoare la deşert (aşa cum sunt şi astăzi).

După moartea lui Genghis Han în 1227, Imperiul Mongol, aflat încă în expansiune, a fost împărţit între fiii şi nepoţii săi. Unul dintre nepoţi, Kubilai, a învins dinastia Song pentru a deveni primul împărat al Chinei din dinastia mongolă în 1279. Drumul Mătăsii se afla acum sub conducerea unică a Imperiului Mongol, aşadar comerţul dintre Est şi Vest a înflorit, iar Kubilai a primit negustori străini în China, inclusiv pe veneţianul Marco Polo, care, mai târziu, i-a uimit pe europeni cu poveştile sale despre o mare civilizaţie în est.

Imperiul Mongol, deşi devastator în ce priveşte pierderea de vieţi – unii istorici au estimat că vreo 30 de milioane de oameni au murit atunci: populaţia Chinei a fost înjumătăţită, iar platoul iranian a pierdut până la trei sferturi din populaţia sa –, a avut din fericire o durată scurtă întrucât certurile cu privire la succesiune, administrarea incompetentă şi revoltele au dus la dezintegrare. Până în 1368 forţe Ming (v. p. 91) i-au alungat pe mongoli din China, iar vastele domenii ale Imperiului Mongol se destrămaseră în mare parte.

Dinastia timuridă

Spre sfârşitul secolului XIV, un conducător militar din

Asia Centrală care a pretins că este descendent din Genghis Han a ajuns, în urma unei serii de cuceriri sângeroase, să încerce să recreeze Imperiul Mongol care se prăbuşise. Numit Timur Lenk (Timur „cel Şchiop”) sau Tamerlan în Occident, prin ameninţătoarea lui armată de călăreţi redutabili, a jefuit şi ucis în drumul său spre Asia Mică şi înapoi, cucerind Persia, Irakul, Siria, Afghanistanul şi o parte din Rusia între 1364 şi 1405.

Între 1386 şi 1394 Timur Lenk a invadat Georgia şi Armenia şi a înrobit aproximativ 60.000 de persoane, iar în 1398 a invadat India şi a masacrat aproape toţi locuitorii din Delhi (se spune că drumurile spre Delhi au fost pline cu cadavre timp de luni de zile). În 1399, Timur Lenk a invadat Siria, ucigând întreaga populaţie a Damascului cu excepţia câtorva meşteşugari, pe care i-a trimis înapoi în capitala Samarkand (acum în Uzbekistan). În 1401, el a cucerit Bagdadul unde a masacrat 20.000 de musulmani. În 1402, Timur Lenk a invadat Asia Mică şi i-a învins pe otomani lângă Ankara.

Scopul său final era cucerirea Chinei, iar în anul 1404 a început pregătirile pentru o campanie militară împotriva dinastiei Ming, dar a murit de ciumă în 1405 în drum spre graniţa chineză. Domnia lui plină de teroare s-a încheiat şi imperiul său s-a prăbuşit imediat după ce a murit. Cel mai cunoscut urmaş al său a fost Babur, care a fondat Imperiul Mogul islamic (v. p. 92).

4 Noi imperii și descoperiri, 1237–1857

Moartea Neagră

O formă deosebit de virulentă şi înspăimântătoare de ciumă pulmonară şi bubonică, numită Moartea Neagră, a

măturat Asia, Europa şi Orientul Mijlociu în secolul XIV. Aceasta a dus la o pierdere imensă de vieţi, estimându-se la peste 25 de milioane de decese în Asia şi alte 25 de milioane în Europa (cel puţin o treime din populaţie), alături de alte neştiute milioane de persoane din Orientul Mijlociu.

Originile ciumei sunt incerte, dar se crede că a început în anii 1330 în provincia Yunnan din China. S-a răspândit prin purici purtători de microbi, care trăiau pe şobolani. Boala s-a extins rapid în China şi dincolo de frontierele sale, spre vest, purtată de armatele mongole sau de negustori care călătoreau de-a lungul Drumului Mătăsii sau la bordul navelor maritime.

Moartea Neagră a ajuns în Europa în jurul anului 1347, în timp ce armatele mongole au asediat portul Caffa din Crimeea (unde s-au raportat cadavre infectate ale soldaţilor mongoli catapultate peste zidurile oraşului). În acelaşi an s-a răspândit în Italia (probabil prin intermediul navelor), apoi în Franţa, Spania, Portugalia, Anglia şi mai departe în Germania, Scandinavia şi nord-vestul Rusiei până în 1351. În 1347, ciuma s-a răspândit şi în diferite părţi ale Orientului Mijlociu, mai întâi în Egipt, apoi în Liban, Siria şi Palestina, Irak, Iran şi Turcia.

Scăderea drastică a populaţiei cauzată de Moartea Neagră a adus schimbări sociale şi economice uriaşe. Lipsa forţei de muncă şi mai multe terenuri disponibile, în special în Europa de Vest, au crescut puterea de negociere a ţăranului muncitor. Revoltele în rândul ţărănimii s-au intensificat şi, până în secolul XVI, iobăgia (un tip de muncă aservită) a dispărut în mare parte în ţări precum Anglia, deşi a rămas o caracteristică a Europei de Est şi a Rusiei, zone mai puţin afectate de Moartea Neagră.

Dinastia Ming din China

După moartea împăratului Kubilai Han în 1294, China a fost afectată de o serie de calamităţi naturale, printre care şi Moartea Neagră (vezi pagina anterioară), care a decimat populaţia şi a dus la o serie de răscoale

ţărăneşti.

O astfel de revoltă a culminat cu instaurarea dinastiei Ming (Ming înseamnă „strălucire”) când Hungwu, un comandant militar rebel cu origini modeste, i-a izgonit pe mongoli şi a înfiinţat o nouă dinastie la Nanjing în 1368.

Hungwu a încercat să pună bazele unui guvern stabil şi să aducă unitate politică. Agricultura s-a îmbunătăţit, industria a înflorit, în special în domeniul fabricării ţesăturilor, mai ales din mătase, iar porţelanul a început să fie exportat. În primele două secole ale dominaţiei Ming, economia a înflorit, populaţia s-a dublat, iar liderii săi au încercat să îmbunătăţească situaţia săracilor prin eliminarea sclaviei şi creşterea taxelor strânse de la cei bogaţi.

Dinastia Ming a cunoscut şi dezvoltarea unei flote uriaşe şi crearea unei armate permanente (circa un milion de militari), precum şi proiecte de construcţii mari, cum ar fi palatul imperial din Oraşul Interzis, în noua capitală Pekin (acum Beijing). Comerţul cu marile puteri europene a fost, de asemenea, încurajat, iar, între anii 1405 – 1433, amiralul chinez Zheng He a condus el însuşi expediţii peste mări, navigând cu o flotă mare până la Swahili, pe coasta de est a Africii, şi Jedda, la Marea Roşie. Totuşi, până la începutul secolului XV, aceste expediţii maritime au încetat când un decret imperial a interzis călătoriile pe teritorii străine, iar absolutismul şi izolarea au devenit semne distinctive ale dinastiei Ming.

În ultimul secol al dinastiei Ming, o succesiune de împăraţi slabi, îngrădiţi din ce în ce mai mult în palatele lor, a dus la răspândirea corupţiei şi la lupte interne pentru putere. În anii 1590, finanţele trezoreriei au fost epuizate pe măsură ce China a ajutat forţele japoneze să revină în Coreea, în timp ce foametea, seceta şi o serie de epidemii au condus la răscoale printre ţărani şi în oraşe. În 1644, populaţiei Manchu, popor războinic din Manciuria, i s-a cerut să ajute la restabilirea ordinii; în schimb, manciurienii au preluat controlul asupra Beijingului şi au

înfiinţat propria dinastie, Qing (v. p. 118).

Imperiul Mogul în India şi sikhismul

În 1526, un descendent musulman turc a lui Genghis Han şi al lui Timur Lenk (v. pp. 86, 88) a mărşăluit în India, l-a învins pe sultanul din Delhi şi a cucerit partea centrală a nordului Indiei. Teritoriul lui Babur – care a inclus şi regatul Kabul din Afghanistan – a devenit cunoscut ca Imperiul Mogul, o variantă a cuvântului „mongol”, pentru a simboliza strămoşii împăratului.

Babur a fost urmat de un număr de împăraţi remarcabili, inclusiv Akbar (domnie 1556 – 1605), care a creat o administraţie puternică, a dat hinduşilor libertate de credinţă şi a extins Imperiul Indian, astfel încât s-a întins de la Gujarat, în vest, la Bengal, în est; şi Jahan Şah (1628 – 1658) a cărui curte a fost cea mai măreaţă din Imperiul Mogul.

Introducerea culturii şi a limbii persane a dus la apariţia unui stil distinct indo-musulman în pictura şi arhitectura miniaturală, precum şi la adoptarea limbii actuale urdu (care se trage din limbile persană şi arabă). Multe dintre cele mai mari palate, morminte şi forturi din India sunt de origine mogulă, inclusiv Taj Mahal din Agra şi Fortul Roşu din Delhi, ambele construite de Jahan Şah.

La începutul secolului XVI, o nouă religie monoteistă, sikhismul, s-a dezvoltat în zona Punjab din India, fondată de Guru Nanak. A combinat elemente din hinduism şi islam, acceptând conceptul hindus de karma şi reîncarnare, dar respingând sistemul castelor. Cel de-al zecelea şi ultimul guru, Gobind Rai (1666 – 1708), a lăsat instrucţiuni ca numele de familie Singh să fie dat tuturor adepţilor sikhismului de sex masculin botezaţi şi a prescris semnalmentele fizice ale sikhismului, cum ar fi păr lung (acoperit de un turban) şi barbă netăiată. Ca răspuns la ostilitatea mogulă, el a creat o armată din adepţii religiei sikhiste, care a evoluat într-o forţă politică puternică în Punjab.

EUROPA

Feudalism şi cuceririle normande

În Europa, sistemul politic şi economic al feudalismului – care s-a bazat pe exploatarea terenurilor în schimbul loialităţii sau serviciului militar – a constituit forma de bază a guvernării şi a vieţii cotidiene. Între secolele V şi XII, feudalismul s-a răspândit din regatele france ale Franţei în cea mai mare parte a Europei.

Acolo, regii au arendat pământuri cunoscute ca fiefuri (feude) unor stăpâni puternici sau vasali în schimbul loialităţii lor. Ulterior, stăpânii sau instituţiile religioase şi-au împărţit terenurile în gospodării sau moşii pentru care nobili mai mici sau arendaşi erau obligaţi să plătească un omagiu. Clasa de jos a societăţii era compusă din ţărani legaţi de glie (iobagi sau şerbi) care trăiau în totalitate sub jurisdicţia stăpânului. În feudalism s-au ridicat castele fortificate (din necesitatea feudalilor de a-şi apăra domeniile), au apărut cavalerii şi un cod de comportament cunoscut sub numele de cavalerism.

În 1066, normanzii, care se stabiliseră în nordul Franţei, l-au învins pe regele englez Harold al II-lea în bătălia de la Hastings, înlocuindu-i pe anglo-saxoni la conducerea Angliei. Liderul lor, William („Cuceritorul”), a pus bazele unui sistem feudal extrem de eficient, realizând un recensământ al fiecărei proprietăţi şi al fiecărui sat din ţară (aşa cum este menţionat în *Domesday Book*), date nobilimii ca fief. De asemenea, normanzii au cucerit Ţara Galilor, părţi din Irlanda şi Scoţia, şi, sub conducerea marelui Robert Guiscard, au luptat împotriva arabilor şi bizantinilor şi au cucerit Sicilia şi sudul Italiei.

Din anii 1400, sistemul feudal din Europa de Vest a început să se fragmenteze, parţial ca răspuns la declinul populaţiei cauzat de Moartea Neagră, precum şi ca urmare a dezvoltării comerţului (v. pp. 95 – 96). Totuşi, în centrul şi în estul Europei, servitutea – muncitori legaţi de glie care au susţinut feudalismul – a continuat să existe până la mijlocul secolului XIX.

Dezvoltarea comerţului începând cu secolele XI şi XII, comerţul s-a dezvoltat în Europa, stimulat în parte de cruciade, de îmbunătăţirea drumurilor şi a transportului maritim şi de înfiinţarea Imperiului Mongol, care a deschis rute comerciale între Est şi Vest.

Au început să se dezvolte oraşe şi târguri în jurul zonelor de producţie şi comerţ: porturile Veneţia (probabil cel mai bogat oraş din Europa în perioada medievală), Pisa şi Genova în Italia, Lübeck şi Danzig în Germania au devenit centre importante de import, iar Bruges, Gent şi Ypres din Flandra şi oraşul toscan Florenţa au dominat industria ţesăturilor (cei mai importanţi exportatori din Europa). Nevoia oraşelor de a-şi controla şi de a-şi reglementa schimburile economice a dus la înfiinţarea de bresle de meşteşugari, iar multe oraşe au obţinut independenţa faţă de nobilii locali (în Italia şi în Germania, oraşele mari erau cel mai adesea conduse de negustori bogaţi decât de nobilimea locală).

În nordul Germaniei, oraşele Hamburg şi Lübeck au format o alianţă comercială în 1241. La apogeul său în secolul XIV, aproximativ 100 de oraşe – de la Bruges în Flandra la Kiev în Rusia – s-au alăturat alianţei comerciale şi de apărare cunoscute sub numele de Liga Hanseatică. Formată în principal pentru a proteja interese comerciale, liga a evoluat mai târziu într-o putere politică independentă, cu propria armată terestră şi flotă maritimă.

Dezvoltarea sectorului bancar, în special în secolul XIV la Florenţa (şi, mai târziu, în Germania, Polonia, Olanda şi Anglia), a facilitat, de asemenea, creşterea comerţului în Europa pe măsură ce negustorii puteau cumpăra şi vinde pe credit. Circulaţia mai largă a banilor, intensificarea comerţului şi apariţia oraşelor independente au dus la erodarea sistemului feudal în Europa de Vest.

Războiul de 100 de Ani

Confruntare între Franţa şi Anglia, Războiul de 100 de Ani (1337 – 1453) a durat, cu câteva întreruperi, 116 ani, de-a lungul domniilor a cinci regi englezi (de la

Eduard al III-lea la Henric al V-lea) şi cinci regi francezi (de la Filip al VI-lea la Carol al VI-lea).

Declanşatorul războiului a fost în mare parte feudal: Eduard al III-lea, ca duce de Aquitania, a refuzat să presteze omagiu regelui francezilor şi a pretins tronul Franţei. Şi rivalitatea privind comerţul profitabil cu lână din Flandra a dus la ostilităţi. La începutul războiului, englezii au avut avantaj şi, în 1346, Eduard l-a învins pe Filip al VI-lea la Crécy, ajutat de fiul său, Prinţul Negru (numit aşa după culoarea armurii) şi de noua armă engleză, arcul lung. Izbucnirea Morţii Negre în 1347 a dus la o încetare a luptei timp de zece ani.

În 1360, după mai multe înfrângeri, Eduard al III-lea a renunţat la pretenţia asupra tronului francez în schimbul Aquitaniei, deşi, până la moartea lui Eduard în 1377, fusese pierdut un teritoriu mai mare în favoarea noului rege francez Carol al V-lea. După moartea lui Carol al V-lea în 1380, războiul a lâncezit până când Henric al V-lea a urcat pe tronul englez în 1413. El a reînnoit pretenţia asupra tronului francez şi i-a înfrânt pe francezi în faimoasa bătălie de la Agincourt în 1415 (evocată de Shakespeare în *Henric al V-lea*).

După moartea lui Henric al V-lea în 1422, englezii conduşi de ducele de Bedford au obţinut mai multe succese până la momentul de cotitură din anul 1429, când Ioana d'xe, „fecioara din Orléans", a ajutat forţele franceze să spargă asediul englez la Orléans. Ioana d'Arc a fost arsă pe rug de forţele engleze şi burgunde, dar francezii, cu o fervoare naţionalistă reînnoită, şi-au câştigat treptat teritoriul, astfel încât până în 1453 numai Calais şi Insulele Canalului au rămas sub dominaţia englezilor. Monarhia franceză, cu o mare parte din nobilime dispărută în războaie, a continuat să-şi impună puterea asupra întregii naţiuni. Monarhii din Anglia au continuat să pretindă titlul de „rege al Franţei" până în 1801.

Renaşterea

În Europa, contactul crescut cu Orientul îndepărtat şi cu lumea musulmană a stimulat învăţământul, gândirea nouă şi interesul pentru cultura şi valorile Greciei şi ale Romei antice. Această trezire artistică şi intelectuală – cunoscută sub numele de Renaştere – a apărut în Italia în secolul XIV. în acest timp, savanţii Renaşterii au recuperat şi studiat texte clasice (multe dintre ele provenind din lumea arabă prin Spania musulmană şi Bizanţ).

De asemenea, Renaşterea a îmbogăţit curentul de gândire cunoscut sub numele de umanism, care a acordat o mai mare importanţă abilităţilor individului decât divinului sau supranaturalului. Artişti precum Botticelli şi Michelangelo au început să reprezinte formele umane mai aproape de realitate, în timp ce poeţi italieni precum Dante şi Petrarca au explorat natura umană. Arhitecţi precum Brunelleschi şi Palladio au creat clădiri care ar putea fi comparate cu cele mai frumoase exemple ale lumii antice, iar artistul, sculptorul, inginerul şi maestrul unor numeroase discipline, Leonardo da Vinci, a întruchipat arhetipul omului renascentist. Familii puternice şi bogate, cum ar fi Medici din Florenţa, au furnizat sprijin financiar pentru multe dintre realizările artistice şi tehnice ale Renaşterii.

De prin 1500, Renaşterea s-a răspândit spre nordul Europei, unde a avut un caracter mai religios. Savantul olandez Erasmus din Rotterdam a format un nou umanism creştin prin studiul său asupra textului original grec al Noului Testament, iar criticile sale la adresa Bisericii au ajutat la încurajarea Reformei protestante (vezi mai jos). Crucială pentru libera circulaţie a ideilor în Europa a fost invenţia tiparniţei mecanice de către Gutenberg în 1450, deşi chinezii şi arabii înregistraseră progrese în tipărire şi obţinerea hârtiei cu multe secole în urmă.

y

Reforma protestantă şi Contrareforma

Nemulţumirea pe scară largă legată de puterea şi

corupţia din Biserica Romano-Catolică, alimentată de dezbateri între învăţaţi renascentişti în privinţa doctrinei sale, a dus la îndepărtarea unei mari părţi din Europa de Nord de biserica tradiţională în favoarea unei apropieri de evanghelie.

Această mişcare, cunoscută sub numele de Reforma protestantă, se spune că a început în 1517 când călugărul şi învăţatul german Martin Luther a lansat un protest împotriva corupţiei din cadrul Bisericii Romano-Catolice. Mai târziu, a tradus Biblia în limba germană şi a atacat doctrinele catolice ale transsubstanţialităţii, celibatul clerului şi supremaţia papală. Ajutate de tiparniţele lui Gutenberg, ideile lui Luther au străbătut Europa, astfel încât până în 1530 Suedia, Danemarca şi părţi din Germania s-au rupt de Biserica Catolică. Anglia sub Henric al VIII-lea a urmat exemplul în 1534. În Elveţia, o formă de protestantism a devenit religia dominantă sub conducerea lui Jean Calvin, a cărui revoluţie doctrinară – mai târziu cunoscută sub numele de calvinism – s-a răspândit în vestul Germaniei, Franţa, Olanda şi Scoţia.

Biserica Catolică a răspuns cu propriile reforme (cunoscute sub numele de Contrareformă), o mare parte dintre ele conduse de un nou ordin religios, Societatea lui Iisus (iezuiţii). O mare adunare a Bisericii Catolice, Conciliul de la Trent (1545 – 1563), a clarificat doctrinele Bisericii, a instituit importante reforme morale şi disciplinare şi a respins orice compromis cu credinţa protestantă.

Scindarea care a urmat între catolici (încă Biserica predominantă în sudul Europei) şi protestanţi a dus la o serie de războaie europene. În Franţa, un război civil sângeros între protestanţi (cunoscuţi ca hughenoţi) şi catolici a dus în cele din urmă la toleranţă religioasă prin Edictul de la Nantes din 1598. Cu toate acestea, cel mai puternic conducător al Europei, Filip al II-lea al Spaniei, a căutat să restaureze cu forţa catolicismul în Europa şi o luptă sângeroasă a izbucnit în Ţările de Jos între rebeli

protestanţi şi forţe spaniole, culminând în 1609 cu obţinerea independenţei olandezilor faţă de conducerea catolică spaniolă. Războiul de 30 de Ani (1618 – 1648), care a început ca un război între prinţi protestanţi germani şi sfântul împărat roman catolic, s-a încheiat efectiv în impas (statele catolice au rămas catolice, iar cele protestante şi-au păstrat independenţa) şi a pus capăt perioadei de Contrareformă. Între timp, a continuat conflictul creştino-musulman: Filip al II-lea, într-o alianţă sfântă cu veneţienii, a distrus flota otomană în bătălia de la Lepanto în 1571.

Explorări europene şi imperii comerciale *j*

Secolul XVI a cunoscut începutul marilor explorări ale europenilor. Acestea au fost generate, în parte, de consolidarea construcţiilor navale şi tehnicilor de navigare, precum şi de necesitatea găsirii de noi rute comerciale care să ocolească Imperiul Otoman în expansiune (v. pp. 81 – 82).

Popor de exploratori, portughezii au deschis drumul şi au folosit în premieră ruta maritimă spre Indiile de Est în 1498, navigând spre Americi şi stabilind un şir de posturi comerciale în largul coastei Africii, precum şi în Macao, China şi Goa, în India. De asemenea, Spania a explorat mările, în special prin genovezul Cristofor Columb (v. p. 105) şi apoi în 1520 când exploratorul portughez Fernando Magellan (navigând sub pavilion spaniol) a descoperit o cale pentru a înconjura globul. Următoarele cuceriri ale Spaniei în Indiile de Vest şi în America Centrală şi de Sud (v. pp. 105 – 106) i-au adus spre sfârşitul secolului XVI statutul de cea mai bogată naţiune din Europa.

Până în secolul XVII, englezii şi olandezii erau gata să rivalizeze cu monopolurile comerciale ale spaniolilor şi portughezilor. Flote engleze au navigat în America de Nord şi, în anii 1600, au întemeiat aşezări în Noua Anglie şi Virginia (v. pp. 107 – 108), precum şi în Indiile de Vest. În 1600, comercianţi din Londra au înfiinţat Compania

Indiilor de Est, iniţial pentru a face comerţ cu Indiile de Est. În 1670, Compania

Golfului Hudson, din Canada, a fost încorporată printr-un act regal, iar comerţul cu blănuri în întreaga Americă de Nord a fost controlat de britanici timp de câteva secole.

În 1602, olandezii au fondat Compania Olandeză a Indiilor de Est şi, din acel moment, au construit un imperiu comercial mare şi extrem de profitabil. Aceştia au depăşit treptat Portugalia în privinţa comerţului cu mătase şi mirodenii, confiscând diferite puncte comerciale de la portughezi în Indiile de Est şi în Asia. (În 1652, Imperiul Olandez a pus şi bazele unei aşezări, la Cape Town, în Africa de Sud, precum şi ale unor colonii în Indiile de Vest şi, pentru scurt timp, în Brazilia). La 1600, Franţa a obţinut teritorii importante în America de Nord, Canada, Caraibe şi India.

Monarhie absoluţi stă:

Carol I şi Ludovic al XIV-lea

Monarhul britanic Carol I (domnie 1625 – 1649) a crezut, ca şi tatăl său Iacob I, că avea un drept divin de a conduce, că un rege era, în esenţă, trimisul lui Dumnezeu pe pământ. Acest lucru şi sprijinul lui Carol I pentru catolicism l-au adus în conflict cu parlamentarii şi cu miniştrii puritani.

Războiul civil a izbucnit în 1642, când armatele Parlamentului (cunoscute sub denumirea de Capete Rotunde – Roundheads) au învins armatele regelui (cunoscute sub numele de Cavaleri – Cavaliers). Execuţia lui Carol I în 1649 a dus la înfiinţarea unei republici sub conducerea lui Oliver Cromwell, general al Parlamentului. După moartea lui Cromwell, fiul lui Carol I a revenit la conducere în 1660, pentru a fi încoronat drept Carol al II-lea. Problemele au explodat din nou sub monarhia catolică a lui Iacob al II-lea

(domnie 1685 – 1688) care, în timpul Revoluţiei

Glorioase din 1688, a fost înlăturat de parlamentari în favoarea conducătorilor protestanţi William al III-lea şi Maria a II-a. În 1689, Parlamentul a întocmit Drepturile Omului, document care a stabilit drepturile Parlamentului şi limitele puterii suverane şi care ulterior a influenţat dreptul constituţional din întreaga lume (inclusiv Drepturile Omului din Statele Unite).

Spre deosebire de Carol I, monarhul francez Ludovic al XIV-lea (domnie 1643 – 1715) s-a confruntat cu o slabă opoziţie la absolutism. La încoronarea sa, Franţa era cea mai puternică ţară din Europa, în mare măsură datorită cardinalului Richelieu (care a fost şi prim-ministru) şi succesorului său, cardinalul Mazarin, precum şi Războiului de 30 de Ani, care adusese în sapă de lemn puternica Spanie de odinioară. Cunoscut sub numele de Regele-Soare (ca şi cum ar fi fost soarele trimis de Dumnezeu însuşi), Ludovic a ignorat în mare măsură toate instituţiile reprezentative şi a exclus din slujbe politice majoritatea marilor săi nobili. Cu toate acestea, din extravagantul său palat de la Versailles, a reuşit să împace aristocraţia, eliminând reminiscenţele feudalismului din Franţa şi consolidând sistemul absolutist, care va dura până la Revoluţia Franceză (v. p. 128).

AMERICILE

Aztecii

În secolul XV şi la începutul secolului XVI, aztecii controlau un vast imperiu în ceea ce este azi Mexicul central şi de sud. Popor nomad, originar din nord, se crede că aztecii au ajuns în valea Mexicului în secolul XIII. Acolo s-au stabilit pe insule, în zona unor lacuri puţin adânci, şi au pus bazele unui oraş, Tenochtitlán (azi, Ciudad de México).

Sub conducătorul Itzcoatl (domnie 1428 – 1440), Tenochtitlán a format o alianţă cu două state vecine pentru a deveni puterea dominantă în Mexicul central. Cuceririle care au urmat şi comerţul au condus la supremaţia oraşului Tenochtitlán asupra unui imperiu care cuprindea

400 – 500 de state mici, cu aproximativ 5 – 6 milioane de locuitori.

Economia aztecă era bazată pe agricultură, deşi erau şi meşteşugari şi negustori, operând o reţea de caravane comerciale în imperiu. Ei erau sculptori înzestraţi, ciopleau în piatră figuri imense, asemănătoare omului. De asemenea, au construit splendide palate, temple şi piramide, inclusiv grandiosul palat al lui Montezuma al II-lea (domnie 1502 – 1520) în Tenochtidán. Aztecii nu aveau alfabet, ci foloseau pictograme şi hieroglife pentru a-şi scrie istoria. Limba lor era înrudită cu limbile nativilor americani din America de Nord şi multe cuvinte aztece au fost încorporate în spaniolă şi chiar în engleză (cum ar fi tomată, ciocolată şi avocado).

Religia a avut un rol major în a-i controla pe azteci, iar preoţii au păstrat un calendar solar exact (aşa cum au învăţat de la mayaşi). Aztecii credeau că lumea va fi distrusă într-o zi şi, pentru a amâna acest eveniment şi pentru a-i linişti pe diverşii lor zei, practicau ritualuri complexe, printre care şi sacrificiul uman, astfel încât sacrificau în mod regulat mii de prizonieri de război (în 1487, aproximativ 80.000 de oameni au fost sacrificaţi pentru a sfinţi un templu). Când spaniolii au ajuns în Tenochtitlán, în 1519 (v. p. 105), au fost îngroziţi de aceste ritualuri sângeroase şi au distrus multe dintre templele aztece. Şi Tenochtitlán a fost distrus, iar mulţi azteci au fost torturaţi, ucişi sau înrobiţi de conducătorii spanioli, Imperiul Aztec prăbuşindu-se.

Incaşii

Ultima şi cea mai mare civilizaţie precolumbiană din America de Sud a fost Imperiul încă. Bine organizata sa administraţie centrală guverna peste 5 – 10 milioane de oameni şi acoperea aproape toată regiunea andină.

Incaşii au format mai întâi un stat în jurul capitalei Cuzco, iar, în cele din urmă, au cucerit statul peruvian rival Chimu. Dinastia lor conducătoare a fost înfiinţată în jurul anului 1200 şi, sub Pachacuti încă Yupanqui (domnie

1438 – 1471), o serie de cuceriri au dus la o extindere a Imperiului încă în nordul Ecuadorului, între Perú şi Bolivia, care, din jurul anului 1529, includea şi părţi din nordul Argentinei şi Chile.

De asemenea, Pachacuti şi succesorii săi au dezvoltat o formă eficientă de guvernare centralizată, susţinută de o riguroasă ierarhie socială. Această administraţie centrală controla construirea de noi oraşe şi chiar producţia de artă şi de ceramică. Totuşi, incaşii nu aveau un sistem de scriere. Ei au dezvoltat un sistem de sfori şi noduri numit quipu, care stoca informaţii şi liste.

Tehnologia incaşă era la standarde înalte, cu ateliere şi fabrici care produceau artefacte metalice, textile şi ceramice. De asemenea, incaşii au construit o vastă reţea de drumuri (circa 25.000 km, a doua ca mărime printre vechile civilizaţii până la Imperiul Roman). Cum roata nu fusese inventată, incaşii foloseau un sistem de curieri şi alergători pentru a transmite mesaje. Agricultura era practicată pe dealuri terasate, iar religia s-a concentrat pe cultul oficial al zeului-soare Init. S-au construit multe temple şi altare, deşi nu erau locuri de cult publice, deoarece civilizaţia incaşă desfăşură cele mai multe ceremonii religioase afară. Spre deosebire de azteci, ei aduceau jertfe umane doar la încoronarea conducătorilor.

Începând cu anul 1525, în Imperiul încă izbucneşte războiul civil, chiar înainte ca trupele spaniole conduse de Francisco Pizarro să ajungă pe coastă. Conducătorul incaş Atahualpa a fost executat, în 1533, după ce a fost înşelat să dea spaniolilor o răscumpărare uriaşă în aur şi argint. Cuzco a fost cucerit şi, până în 1537, Imperiul încă se destrămase.

Conchistadorii în noiembrie 1519, un ofiţer spaniol numit Hernán Cortés (1485 – 1547) a sosit în Mexic cu o forţă expediţionară de aproximativ 400 de soldaţi. El a navigat din Cuba, unde, cu vreo 25 de ani în urmă, în 1492, navigatorul genovez Cristofor Columb (cu sprijinul Coroanei spaniole) ajunsese pentru prima dată înainte de a

naviga în călătorii ulterioare către America Centrală şi de Sud.

Pe măsură ce armata lui Cortés se îndrepta spre oraşul Tenochtidăn, localnicii s-au aliat cu armata spaniolă, existând resentimente faţă de dominaţia aztecă. După ce conducătorul aztec Montezuma a fost luat prizonier, a izbucnit un război de proporţii, în care spaniolii au măcelărit sute de nobili azteci. Montezuma a fost ucis, iar Cortés a devenit guvernatorul redenumitei Noua Spanie.

Atraşi de promisiunea unor mari bogăţii, spaniolii au explorat Noua Spanie în căutarea legendarului „oraş de aur", El Dorado. Nu l-au găsit niciodată, dar au găsit argint în Perú şi Mexic, pe care l-au trimis în Spania (făcând din Spania cea mai bogată şi mai puternică ţară din Europa).

Coloniştii spanioli au adus cu ei o serie de boli europene, cum ar fi variola şi gripa, care au decimat populaţia din Americi, şi milioane de oameni au fost puşi să lucreze până la moarte în mine de argint şi pe plantaţii agricole. Pierderile de vieţi omeneşti care au urmat au depăşit chiar nivelul Morţii Negre: între 1492 şi 1650, s-a estimat că populaţia indigenă din Americi a scăzut cu 80 – 90%. Pe măsură ce muncitorii mureau, erau aduşi sclavi africani pentru a-i înlocui, în special de către portughezi, care cuceriseră Brazilia în 1500.

Noua Franţă

Canada, ţară din America de Nord, a fost iniţial locuită de nativi americani şi de inuiţi, în nordul îndepărtat. Primii europeni despre care se cunoaşte că au ajuns pe continent au fost vikingii, care s-au stabilit pentru scurt timp pe înălţimile din nordul Newfoundland, în anul 1.000 d.Hr. Câteva secole mai târziu, în 1497, navigatorul italian John Cabot (navigând sub drapel englez) a acostat aici.

În 1534 a fost rândul exploratorului francez Jacques Cartier, care a încercat fără succes să înfiinţeze o colonie franceză în zona fluviului Sf. Laurenţiu. În 1583, aventurierul englez Sir Humphrey Gilbert a întemeiat

prima colonie a Angliei în America de Nord, la St. John's, Newfoundland. Negustori francezi de blănuri s-au stabilit în cele din urmă în Acadia, în 1604, iar în 1608 exploratorul francez Samuel de Champlain a stabilit un avanpost comercial pe fluviul Sf. Laurenţiu, care s-a dezvoltat şi a devenit oraşul Québec. Negustori de blănuri şi misionari catolici au explorat Marile Lacuri şi golful Hudson şi, în 1682, exploratorul francez de La Salle a urmat cursul fluviului Mississippi până la gura de vărsare, luând în posesie întreaga lui vale, pe care a numit-o Louisiana, în onoarea regelui francez Ludovic al XIV-lea.

Numele de Canada a început să fie folosit în alternanţă cu Noua Franţă. La mijlocul secolului XVII, o serie de conflicte violente, cunoscute sub numele de Războaiele Castorului (sau Războaiele Irocheze), au izbucnit între băştinaşii irochezi, care căutau să monopolizeze comerţul cu blănuri, şi triburile Algonquin, vorbitoare de franceză. Mai târziu, în acelaşi secol, conflictul anglo-francez din Europa a avut ca urmare patru războaie intercoloniale (1688 – 1763), în care Noua Franţă şi Noua Anglie au luptat una împotriva celeilalte cu respectivii lor aliaţi indieni. Până în 1713, Franţa a fost obligată să cedeze Angliei cea mai mare parte a Acadiei, Newfoundland, golful Hudson, iar ce mai rămăsese din Noua Franţă a fost cedat Marii Britanii şi Spaniei după Războiul de Şapte Ani din 1763.

Colonii europene din America de Nord

Prima colonie engleză din America de Nord a fost fondată în 1607 în Jamestown, Virginia (Jamestown, după monarhul englez Iacob I, şi Virginia, în onoarea reginei Elizabeta I, aşa cum a fost numită de Walter Raleigh, care încercase, dar nu reuşise să întemeieze o colonie acolo în 1584).

Viaţa coloniştilor era dificilă: mai mult de 80% din aceştia au murit în iarna anului 1609 – 1610. La început, nativii americani – tribul Powhatan – au împărţit alimente cu noii colonişti, dar relaţiile s-au deteriorat ducând în cele

din urmă la neîncredere reciprocă şi la conflicte. Aşezările din Virginia depindeau tot mai mult de cultivarea tutunului, la început de către servitori, iar apoi de către sclavi africani, aduşi pentru prima dată în regiune în 1619.

În 1620, Plymouth, în ceea ce azi e Massachusetts, a fost colonizat de protestanţi separatişti, care au navigat pe vasul *Mayflower*. Condiţiile erau la fel de dure, dar aproape jumătate din colonişti au supravieţuit primei ierni, în mare parte datorită sprijinului nativilor americani. În 1629 au sosit mai mulţi britanici puritani şi colonia a prosperat.

Între 1623 şi 1732, o serie de colonii britanice au fost înfiinţate pe coasta de est a Americii de Nord, de la New Hampshire până în Carolina de Sud. Colonişti din alte state europene au sosit în secolul XVII, printre care şi olandezi care au înfiinţat o colonie, în 1624, numind-o New Amsterdam (astăzi, New York), capitala Noii Olande, precum şi suedezi, care s-au stabilit Delaware, în 1638, ambele pierdute în faţa britanicilor în anii 1660. De asemenea, germani s-au stabilit în Pennsylvania şi Georgia, şi o serie de alte popoare, inclusiv scandinavi, suedezi, polonezi, irlandezi, italieni şi francezi, au contribuit la diversitatea culturală a coloniştilor, în timp ce navele continuau să aducă sclavi de pe coasta de vest a Africii (v. pp. 78, 113).

OCEANIA

Descoperiri europene în Pacific

Insulele din centrul şi sudul Oceanului Pacific au fost colonizate de polinezieni (care se poate să fi venit iniţial din Indonezia) între 2500 şi 1500 î.Hr. Polinezienii erau foarte buni navigatori şi, până în 400 – 500 d.Hr., ajunseseră pe aproape toate insulele polineziene, dintre care multe – precum Tonga, Samoa, Tahiti şi Hawaii – au evoluat în societăţi avansate, în ciuda faptului că erau izolate de restul lumii.

Europenii au avut primul contact cu teritoriile din Pacific în secolul XVI. În 1511, portughezii au ajuns la

Malacca, în Malaya, iar în anul următor au ajuns pe faimoasele „Insule ale Mirodeniilor”, sau Insulele Moluce, şi au ocupat Makassarul, în Indonezia, şi Timorul, în 1514. Mai târziu, nave portugheze au ajuns în Noua Guinee, în 1527. În 1521, navigatorul portughez Fernando Magellan, cu o flotă de trei corăbii spaniole, a ajuns în Guam şi Filipine, iar, la întoarcerea în Spania (fără Magellan, care a fost ucis în Filipine), flota a încheiat prima călătorie maritimă în jurul lumii.

Îndepărtata insulă a Noii Zeelande a fost iniţial colonizată de maori, la începutul secolului XIII. Aceştia, navigând iniţial din Polinezia în canoe mari, au creat în secolele următoare o cultură distinctă. Primul european care a ajuns în Noua Zeelandă a fost exploratorul olandez Abel Tasman, în 1642 (ajungând şi în Ţara van Diemen, care a fost denumită ulterior Tasmania, după numele lui).

Primele consemnări ale europenilor despre Australia, care fusese locuită de aborigeni timp de aproximativ 50.000 de ani, au avut loc în secolul XVII. Navigatorul olandez Willem Janszoon a ajuns în peninsula Capul York în 1606 şi, de-a lungul secolului, olandezii au cartografiat vestul şi coasta de nord (a unui teritoriu pe care l-au numit Noua Olandă), dar nu au făcut vreo încercare de colonizare. Un explorator şi corsar britanic, William Dampier, a ajuns pe coasta de nord-vest în 1688 şi din nou în 1699, dar abia în secolul XVIII s-a încercat punerea bazelor mai multor aşezări permanente (v. p. 142).

CAPITOLUL V:
REVOLUŢIE ŞI IMPERIALISM EUROPEAN
1700 – 1900
ORIENTUL MIJLOCIU ŞI AFRICA
Imperiile Oyo şi Ashanti

Comerţul cu sclavi din Africa a continuat să se extindă de-a lungul secolului XVIII (v. p. 113). Micile state africane care se întindeau de-a lungul coastei de vest au servit ca furnizori europenilor şi s-au dezvoltat în imperii considerabile.

Regatul Yoruba numit Oyo, situat în sud-vestul Nigeriei şi în sudul Beninului de azi, se extinsese spre sud-vest până în secolul XVIII, prin aceasta asigurându-şi o rută comercială spre coastă şi pentru comerţul atlantic cu sclavi. Popoarele cucerite din teritoriile nou dobândite, inclusiv Regatul Dahomey, au fost date la schimb europenilor sau folosite ca sclavi la munca din fermele regale. De asemenea, pentru a-şi guverna teritoriile, Oyo a dezvoltat o foarte sofisticată structură politică. Imperiul a căzut la începutul secolului XIX, ca urmare a revoltelor locale, a incursiunilor străine şi a diminuării cererii de sclavi.

În secolele XVIII şi XIX, Imperiul Ashanti a controlat ceea ce sunt azi sudul Ghanei, Togo şi Coasta de Fildeş.

Prosperitatea lui se baza pe comerţul cu aur şi sclavi, date la schimb negustorilor britanici şi olandezi pentru arme de foc. Teritoriul său, care includea state supuse anterior Regatului Denkyira, avea o populaţie de 3 – 5 milioane de locuitori şi era guvernat de o administraţie centrală puternică, având sediul la Kumaşi. De asemenea, Kumaşi a devenit centru artistic pentru producţia de podoabe din aur şi argint.

În secolul XIX, Ashanti a dus o serie de campanii militare împotriva puterii coloniale a Marii Britanii, care a încercat să-şi consolideze poziţia în Africa de Vest. Succesele iniţiale împotriva armatei britanice au fost urmate, printr-o schimbare a norocului, de alte pierderi teritoriale în favoarea britanicilor, în 1826. Până în 1902, Imperiul Ashanti fusese integrat Imperiului Britanic.

Europeni explorează interiorul Africii

Naţiunile europene au explorat o mare parte a liniei de coastă africane, stabilind posturi comerciale şi implementând comerţul cu sclavi. Totuşi, interiorul său vast a rămas în mare parte neatins de europeni, până când exploratori şi misionari s-au aventurat în interiorul continentului în secolele XVIII şi XIX.

Doi exploratori scoţieni au fost printre primii

europeni care au explorat interiorul continentului: James Bruce, care, în călătoriile sale în Abisinia (Etiopia), a găsit izvorul Nilului Albastru, şi, în 1795, Mungo Park, care a explorat Gambia şi a fost primul occidental ajuns la fluviul Niger. În secolul următor, Societatea de Geografie, cu sediul la Paris, a oferit un premiu de 10.000 de franci pentru primii non-musulmani care se întorc cu informaţii despre Timbuktu – premiul a fost revendicat, în 1828, de francezul René Caillé, după întoarcerea sa în siguranţă din oraşul din Africa de Vest. Până în 1835, cea mai mare parte din nord-vestul Africii fusese cartografiată de europeni.

De la mijlocul secolului XIX, cel mai faimos dintre toţi exploratorii europeni a fost misionarul protestant scoţian David Livingstone, care a descoperit şi a redenumit cascada Victoria (în onoarea monarhului britanic regina Victoria) în 1855. În 1866 a condus o expediţie în căutarea izvoarelor Nilului, iar dispariţia şi apoi moartea sa misterioasă au generat obsesia faţă de interiorul african. În 1858, exploratorii britanici John Hanning Speke şi Sir Richard Burton au devenit primii europeni care au ajuns pe malul lacului Tanganyika. Speke a continuat şi a ajuns la un alt mare lac, pe care l-a redenumit, nu în mod surprinzător, Victoria (şi care, în cele din urmă, s-a dovedit a fi izvorul Nilului). În 1875, călătorul britanic Verney Cameron a fost primul european care a traversat continentul de la est la vest.

Comerţul cu sclavi şi abolirea lui

— >

Transportul sclavilor din Africa în coloniile europene din Americi a crescut dramatic în secolul XVIII. În anii 1780, 90.000 de sclavi africani au fost transportaţi peste Atlantic în fiecare an, iar, până la mijlocul secolului XIX, s-a estimat că 9, 5 milioane de africani au fost transportaţi în Lumea Nouă, reprezentând cea mai mare migraţie forţată din istorie.

Comerţul transatlantic cu sclavi urma, de obicei, un sistem triunghiular, în care navele din Europa au navigat

spre Africa de Vest transportând bunuri de bumbac, echipamente şi arme (vest-africanii au folosit aceste arme de foc pentru a-i prinde pe sclavi). Aceste bunuri erau schimbate pe sclavi, care erau duşi în Americi, iar navele se întorceau apoi cu zahăr şi alte produse coloniale.

Pe lângă cei 9, 5 milioane de sclavi transportaţi, circa două milioane au murit în tranzit. În Europa, conştientizarea realităţilor brutale ale sclaviei a crescut, iar, la sfârşitul secolului XVIII, grupuri religioase din Marea Britanie au început o campanie pentru abolirea acesteia. În 1807, Marea Britanie (principala putere comercială) a declarat ilegal comerţul cu sclavi pentru negustorii britanici, deşi transportul sclavilor – în special spre America de Nord, Brazilia şi Cuba, unde cererea de bumbac şi de zahăr era ridicată – a continuat fără încetare. Conducătorii din Africa de Vest, ale căror economii erau dependente de sclavie, nu voiau să stopeze capturarea şi vânzarea sclavilor. Sclavia a fost desfiinţată în Imperiul Britanic abia în 1833.

Abolirea sclaviei în Statele Unite, în 1865, în timpul Războiului Civil American (v. p. 140), în cele din urmă a forţat Cuba şi Brazilia să urmeze exemplul, în 1886 şi respectiv 1888. În timp ce acest lucru a însemnat sfârşitul comerţului cu sclavi peste Atlantic, comercianţi arabi şi africani au transportat în continuare sclavi către Africa de Nord şi de Est, o practică încheiată abia în secolul XX.

Lupta pentru Africa

Explorarea de către europeni a interiorului Africii (v. p. 112), împreună cu noi informaţii despre resursele sale minerale neexploatate, metale preţioase şi materii prime tropicale, a sporit interesul puterilor europene, ale căror industrii aveau mare nevoie de materii prime. Acest lucru, combinat cu o tensiune sporită pe harta politică a Europei, a dus la o împărţire frenetică a Africii în ultimul sfert al secolului XIX (numită „Lupta pentru Africa”, după o conferinţă din 1884 de la Berlin, care a încurajat rivalii europeni să împartă continentul).

Au izbucnit războaie în vestul, centrul şi estul Africii, pe măsură ce europenii luptau între ei şi împotriva naţiunilor africane. Franţa a securizat în mare parte teritorii din nord, vest şi din jurul ecuatorului; germanii şi belgienii au câştigat colonii de-a lungul Congoului; iar, în sud, portughezii au ocupat Angola şi Mozambic, în timp ce Marea Britanie a dominat estul, din Africa de Sud până în Egipt, precum şi părţi din vest (însumând peste 10, 3 milioane km² de pământ). Alte naţiuni europene – precum italienii şi spaniolii – au revendicat ceea ce a mai rămas.

Multe naţiuni şi mulţi conducători africani – printre care Ashanti, ethiopieni, dervişi, zuluşi şi marocani – au luptat împotriva acestui val de agresiuni europene, iniţial cu un oarecare succes, dar cei mai mulţi erau lipsiţi de putere în faţa superiorităţii armelor de foc europene. Stăpânii europeni au stabilit graniţele coloniilor fără a face referire la geografia locală, la distribuţia triburilor şi la limbă. În 1914, doar Etiopia şi Liberia rămăseseră state independente: Etiopia (fosta Abisinie) a luptat cu succes împotriva colonizării italiene în 1896, în timp ce Liberia a rămas stat independent pentru sclavi americani eliberaţi în prima jumătate a secolului XIX.

Africa de Sud

Din 1652, regiunea de coastă a Africii de Sud a fost colonizată de olandezi (cunoscuţi sub numele de buri sau afrikaaneri). Populaţia indigenă, San şi Khoikhoin, fie a fost subjugată, fie a fost strămutată (băştinaşii San s-au retras în munţi). În anii 1770, burii s-au mutat în interiorul ţării, unde au întâlnit o populaţie mai stabilă, Xhosa. A urmat un secol de războaie (Războaiele Xhosa, 1779 – 1879), în timp ce coloniştii olandezi şi britanici au avansat în continuare spre est, în regiunea Great Fish River.

Pentru a proteja ruta maritimă spre India, în 1795 Marea Britanie a preluat zona Capului Bunei Speranţe şi, în cele din urmă, a colonizat Colonia Capului în 1806. În încercarea de a scăpa de controlul britanic în Cape (şi abolirea sclaviei), între 1835 – 1843, 12.000 de buri s-au

mutat spre nord, în timpul a ceea ce a fost numit Marea Migraţie. Au migrat spre viitoarele regiuni Natal, Statul Liber Orange şi Transvaal. La început, Marea Britanie le-a recunoscut independenţa.

Între timp, zuluşii (o populaţie războinică vorbitoare de limbi bantu) deveniseră puternici şi şi-au extins teritoriul sub conducerea lui Shaka (domnie 1816 – 1828), ceea ce a dus la răspândirea războaielor între triburile indigene între anii 1815 şi 1840. În 1879, britanicii au invadat Regatul Zulu şi, după o înfrângere la Isandhiwana, au cucerit capitala. Teritoriul zuluşilor a devenit colonie britanică în 1887 şi, zece ani mai târziu, a fost încorporat în Natal.

Descoperirea aurului şi a diamantelor în regiunea Transvaal i-a determinat pe britanici (susţinuţi în secret de imperialistul Cecil Rhodes) să încerce să preia Transvaalul. Londra devenise centrul financiar al lumii şi avea nevoie de un flux constant de aur pentru a-l susţine. Acest lucru a dus la o luptă aprigă de trei ani între buri şi britanici, între 1899 şi 1902. Burii au obţinut unele victorii, dar au fost în cele din urmă învinşi de întăririle britanice şi de tactica „pământului pârjolit” a lordului Kitchener, care distrugea sistematic fermele şi îngrădea populaţia în lagăre de concentrare. Tratatul de pace din 1902 a recunoscut autoritatea britanică şi a dus la unirea tuturor teritoriilor sud-africane în 1910.

Şahul Nadir conduce Persia

Adesea descris ca „Napoleon al Persiei”, şahul Nadir, care a condus Persia între anii 1736 şi 1747, a dus o serie de campanii militare impresionante pentru a crea un imperiu care cuprindea Iranul, Irakul, Afighanistanul, Pakistanul, Omanul, părţi din Asia Centrală şi din regiunea Caucazului.

De origine turcă, Nadir a crescut în nordul Persiei în ultimii ani ai dinastiei safavide (v. pp. 83 – 84), remarcându-se în timpul unei perioade de anarhie în Persia după ce ineficientul sultan Hussein, şah din dinastia

safavidă, fusese răsturnat de afghanii Hotaki, iar turcii şi ruşii invadaseră teritoriul. Nadir a ridicat o armată de 5.000 de soldaţi pentru a-l ajuta pe Tahmasp al II-lea, fiul sultanului Hussein, să-şi recâştige tronul, în timp ce i-a respins pe ruşi şi turcii otomani, redobândind toate teritoriile persane pierdute. În 1736, Nadir a ocupat tronul şi s-a proclamat şah.

Din acel moment, Nadir s-a angajat în expediţii împotriva statelor vecine, cucerind Afighanistanul şi invadând Imperiul Mogul din India. El a ocupat Kabul, Lahore şi Peshawar şi a jefuit Delhi, în 1739, omorând circa 30.000 de oameni şi luând cantităţi uriaşe de comori, inclusiv legendarul tron în formă de păun al mogulilor şi diamantul Koh-i-noor (care, în cele din urmă, a devenit parte a bijuteriilor Coroanei britanice).

Ulterior, sănătatea lui Nadir s-a deteriorat şi domnia lui a devenit din ce în ce mai despotică. În cele din urmă a fost asasinat în 1747 de una dintre gărzile lui de corp, iar imperiul s-a dezintegrat rapid. Cu toate acestea, unul dintre generali, şahul Ahmad, a preluat controlul provinciilor afghane ale lui Nadir şi al teritoriilor cucerite din nord-vestul Indiei, stăpânindu-le până la moartea sa în 1773.

ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT

Apogeul Chinei manciuriene

Ultima dinastie imperială din China, manciurienii (fondatorii dinastiei Qing din 1644 – 1911), s-a confruntat cu o rezistenţă slabă în primii săi ani, iar, din 1683, şi-a asigurat controlul de-a lungul întregii Chine şi, de atunci, s-a bucurat de un veac de pace şi de prosperitate, deseori cunoscut ca „Pax SinicaM (Pacea Chineză).

Domnia Qing era foarte puţin diferită de dinastiile anterioare, deşi oficialii au fost obligaţi să poarte părul lung prins în cozi (un obicei manciurian) ca semn de loialitate. Qing a promovat învăţătura şi preceptele confucianiste, care să stea la baza societăţii. Totuşi, misionarii iezuiţi au fost acceptaţi în imperiu, convertind

circa 200.000 de persoane la creştinism în timpul domniei împăratului Kangxi (1661 – 1722 – cea mai lungă domnie a unui împărat chinez).

China a atins apogeul puterii în timpul domniei nepotului lui Kangxi, Qianlong (1735 – 1796). Agricultura şi progresul industrial au sporit bogăţia imperiului, la fel cum s-a dezvoltat şi comerţul cu Europa. De asemenea, au fost încurajate artele şi învăţământul: Qianlong a finanţat apariţia unui număr uriaş de volume de literatură clasică; au înflorit şi arhitectura, producţia de porţelan, pictura, arta prelucrării jadului şi a fildeşului.

De asemenea, dinastia Qing a triplat teritoriul Chinei prin încorporarea Taiwanului, Manciuriei, Mongoliei, Tibetului şi Turkistanului. Populaţia a crescut rapid de la 100 de milioane la 300 de milioane până la sfârşitul secolului XVIII, ceea ce a dus la lipsa pământului şi la apariţia revoltelor, cauzate de răspândirea corupţiei la curtea imperială. De-a lungul secolului XIX, dinastia Qing s-a dovedit din ce în ce mai incapabilă să facă faţă revoltelor interne majore, mai ales Revoltei Taiping (v. p. 121), precum şi intruziunii puterilor occidentale (v. pp. 121 – 122, 150).

Britanicii în India

Invazia şahului Nadir în India (v. pp. 117 – 118) dăduse la iveală slăbiciunea împăraţilor moguli, a căror putere ajunsese treptat în mâinile unor viceregi provinciali. Până în 1700, Compania Indiilor de Est, care şi-a îndreptat atenţia către India, stabilise importante porturi comerciale în Madras, Bombay şi Calcutta.

La mijlocul anilor 1700, ostilitatea anglo-franceză din Europa a dus la o luptă pentru supremaţie între britanici şi francezi în India. Guvernatorul coloniei, generalul britanic Robert Clive („Clive al Indiei”), a reuşit să-i învingă pe francezi în sudul Indiei (după ce armatele franceze cuceriseră

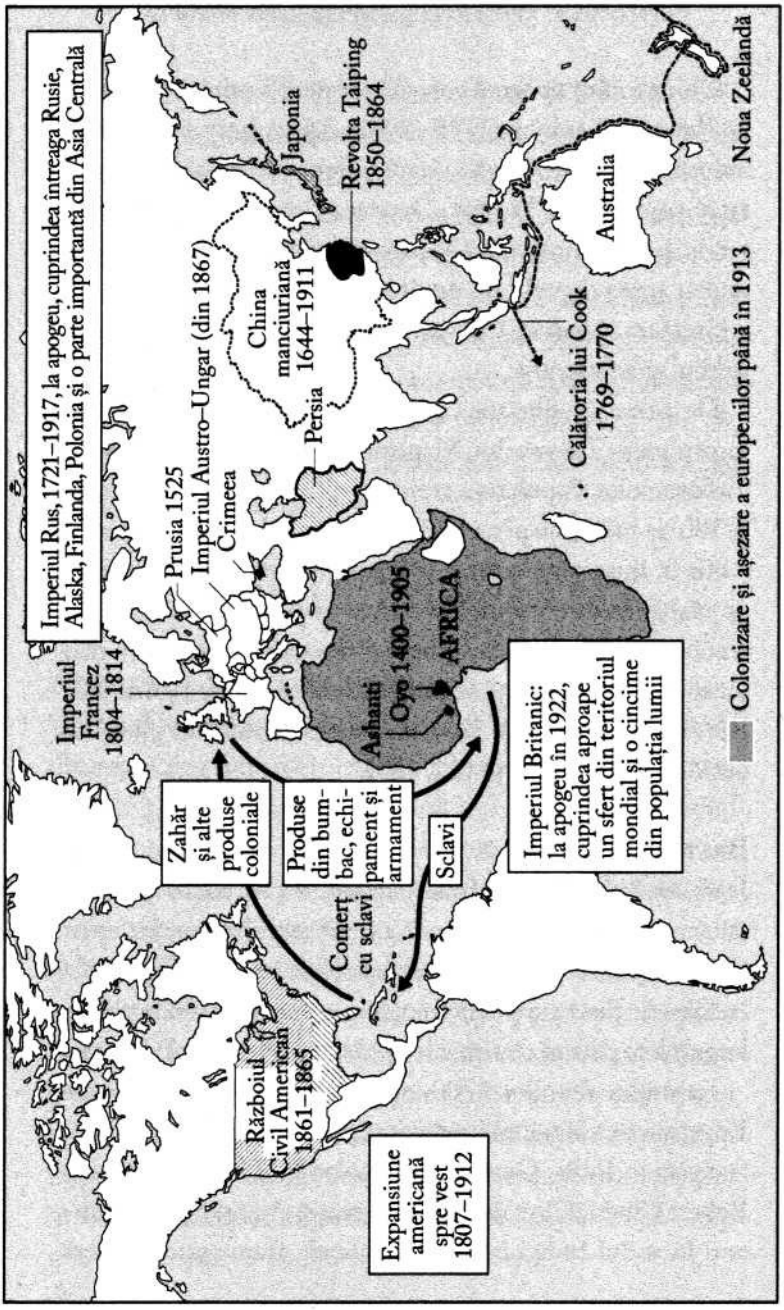
Imperiul Rus, 1721–1917, la apogeu, cuprindea întreaga Rusie, Alaska, Finlanda, Polonia și o parte importantă din Asia Centrală
Imperiul Francez 1804–1814
Prusia 1525
Imperiul Austro-Ungar (din 1867)
Crimeea
China manciuriană 1644–1911
Japonia
Revolta Taiping 1850–1864
Persia
Călătoria lui Cook 1769–1770
Australia
Noua Zeelandă
Ashanti
Oyo 1400–1905
AFRICA
Zahăr și alte produse coloniale
Produse din bumbac, echipament și armament
Sclavi
Comerț cu sclavi
Imperiul Britanic: la apogeu în 1922, cuprindea aproape un sfert din teritoriul mondial și o cincime din populația lumii
Războiul Civil American 1861–1865
Expansiune americană spre vest 1807–1912
Colonizare și așezare a europenilor până în 1913

5 Expansiune până la Primul Război Mondial, 1400–1911

orașul Madras). În 1757, el a recucerit Calcutta de la Nawab (Nabob) Siraj ud dăula, iar, după victoria de la

Plassey, din acelaşi an, a adus Bengalul, cea mai bogată provincie a Indiei, cu 20 de milioane de locuitori, sub controlul Companiei Indiilor de Est.

În următoarele decenii, britanicii şi-au extins constant influenţa asupra regiunii, deşi cu o puternică concurenţă franceză, astfel încât până în 1806 întreaga India se afla sub control direct sau cel puţin sub influenţa Companiei Indiilor de Est. De asemenea, compania a păstrat o armată de 300.000 de soldaţi, cea mai redutabilă din Asia, care a contribuit la menţinerea controlului în India (şi care a luptat masiv şi în străinătate).

Pe măsură ce Revoluţia Industrială a pus stăpânire pe Marea Britanie, India a exportat din ce în ce mai multe materii prime (cum ar fi indigo şi bumbac brut, precum şi opiu în China), mai mult decât produse finite. În paralel, Compania Indiilor de Est a acţionat mai mult ca instrument al guvernului colonial, după ce şi-a pierdut monopolul de comerţ cu India în 1813. Rebeliunea Indiană sau Răscoala şipailor, din 1857, a dus la trecerea controlului Indiei.de la Compania Indiilor de Est la guvernul britanic, în 1858, iar regina Victoria a fost proclamată împărătească a Indiei în 1876.

Războaiele Opiului şi Revolta Taiping din China *y*

Pe măsură ce autoritatea dinastiei Qing a slăbit, China a devenit din ce în ce mai vulnerabilă la intervenţia străină, în timp ce războiul civil şi revoltele i-au devastat economia şi au dus la pierderea a milioane de vieţi.

La începutul secolului XIX, negustori britanici, vrând să stabilească relaţii comerciale cu China, au adus ilegal opiu din India în schimbul ceaiului şi al mătăsii chinezeşti. Opiul a fost popular în rândul elitei britanice şi a ajutat-o împotriva dizenteriei, frecventă în China. Pentru a împiedica acest comerţ, chinezii au confiscat şi distrus peste 20.000 de cufere cu opiu şi 42.000 de pipe de opiu din depozitele britanice. Britanicii au trimis apoi o forţă de 16 nave de război, care a asediat Cantonul (Guangzhou) şi, în 1842, au cucerit oraşul Shanghai. Războiul s-a încheiat

cu Tratatul de la Nanjing, prin care Hong Kongul a fost cedat britanicilor.

Al Doilea Război al Opiului (1856 – 1860) a izbucnit când autorităţile dinastiei Qing au refuzat să renegocieze termeni mai favorabili pentru Tratatul de la Nanjing. De data aceasta, francezii s-au alăturat britanicilor şi au atacat împreună: Beijingul a fost devastat, iar chinezii au fost de acord cu Tratatul de la Tianjin, din 1860, care a deschis alte zece porturi pentru comerţul cu Occidentul.

În acelaşi timp, manciurienii au făcut faţă unor serii de răscoale ţărăneşti iscate în parte din cauza corupţiei administraţiei Qing şi creşterii populaţiei Chinei (până în 1850, populaţia chineză se ridica la 450 de milioane). Acest fapt a culminat cu războiul civil din 1850, când fanaticul religios Hong Xiuquan, care avea intenţia de a elibera China de guvernarea manciuriană, a condus o armată de un milion de rebeli spre Nanjing. Rebelii au ocupat Nanjing în 1853 şi au înfiinţat împărăţia Cerească Taiping, ulterior revolta răspândindu-se în alte 15 provincii. Cu ajutorul forţelor britanice şi franceze, Nanjingul a fost recucerit în 1864, iar revolta a fost în cele din urmă înfrântă. Războiul a provocat aproximativ 20 de milioane de morţi, atât civili, cât şi militari (cel mai distrugător război civil din istorie); oraşe şi sate întregi au fost distruse, iar dinastia Qing nu şi-a mai recăpătat autoritatea sau statutul.

Restauraţia Meiji în Japonia începând cu 1639, Japonia a avut prea puţine contacte cu lumea exterioară din cauza politicii externe izolaţioniste a şogunatului Tokugawa (v. p. 86), care a limitat sever comerţul exterior şi a interzis japonezilor să plece din ţară sau străinilor să intre în ţară. Această stare de fapt s-a încheiat în 1853, când patru nave americane au acostat şi au obligat Japonia să deschidă două porturi pentru comerţul american.

Au urmat tratate cu alte puteri, precum Marea Britanie şi Rusia, concesii care au semnalat slăbiciunea şogunatului. Până în 1866, a existat o revoltă deschisă a

daimyō (proprietari de pământ sau magnaţi), care a dus la demisia ultimului şogun, Tokugawa, şi la restaurarea dominaţiei imperiale, sub împăratul Meiji Mutsuhito, în 1868. Sloganul Meiji era „ţară bogată şi braţe puternice”.

Un an mai târziu, capitala imperială a fost mutată de la Kyōto la Edo (redenumit Tokyo) şi au fost puse în aplicare o serie de reforme menite să consolideze şi să modernizeze Japonia, astfel încât să poată rezista dominaţiei occidentale. A fost introdusă o constituţie în stil occidental, iar clasa daimyō şi sistemul samurailor au fost desfiinţate. A fost creat un sistem naţional de învăţământ (oferind Japoniei o rată de alfabetizare de aproape 100% până în 1900) şi s-a căutat consiliere străină pentru aspecte legate de agricultură, finanţe, inginerie şi tehnologie militară. Dezvoltarea industrială finanţată de guvern a fost implementată odată cu înfiinţarea de fabrici, docuri şi căi ferate. Exporturile au crescut de la 30 de milioane de yeni în 1878 – 1882, la 932 de milioane de yeni în perioada 1913 – 1917.

Modernizarea i-a permis Japoniei să învingă China în Războiul Sino-Japonez (1894 – 1895), care s-a purtat între China şi Japonia pentru controlul Coreei. Chinezii au fost forţaţi să accepte independenţa Coreei şi să cedeze teritorii Japoniei, inclusiv Taiwanul. Japonia a şocat Europa când a distrus trupele ruseşti, atât pe uscat, cât şi pe mare, în Războiul Ruso-Japonez (1904 – 1905), care a dus la o schimbare a echilibrului de putere în Est şi la Revoluţia Rusă din 1905 (v. pp. 163 – 164).

EUROPA

Ascensiunea Rusiei

În secolul XVIII, Rusia a devenit o putere importantă în Europa. În cursul ultimelor două secole, Rusia crescuse de la micul cnezat al Moscovei la un imperiu care se întindea pe 12.000 km, de la Marea Baltică la Oceanul Pacific.

Deşi extinsă, Rusia era încă relativ izolată şi mai puţin dezvoltată decât restul Europei. Petru I (cel Mare) –

care a domnit cu fratele său vitreg Ivan al V-lea din 1682 – 1696 şi, ca unic conducător, până în 1725 – a luat măsuri pentru transformarea Rusiei într-un imperiu parţial occidentalizat. Cu intenţia de a construi un mare port cu ieşire la Marea Baltică, mlaştinile au fost drenate lângă fluviul Neva pentru a crea Sankt-Petersburg (fereastra lui Petru spre Occident). Ţarul a înlocuit vechile sisteme de guvernare prin aliniere la Europa Occidentală, a promovat educaţia, a reorganizat

Biserica şi chiar a scos în afara legii purtarea de caftane lungi, tradiţionale, şi a părului sau bărbilor lungi de către clasele conducătoare.

După ce şi-a modernizat forţele armate (şi a pus bazele primei flote ruseşti), Petru a pornit Marele Război Nordic împotriva Suediei, care, după victoriile lui Gustav Adolf în Războiul de 30 de Ani, devenise cea mai mare putere din nordul Europei. În cele din urmă, victoria Rusiei din 1721 i-a oferit lui Petru cel Mare accesul la Marea Baltică şi a continuat cu anexarea Estoniei, Letoniei şi a unor părţi din Finlanda. Mai puţin reuşit a fost atacul lui Petru asupra Imperiului Otoman, în 1710, în urma căruia a fost forţat să returneze porturile de la Marea Neagră pe care le cucerise în 1697.

După moartea lui Petru cel Mare în 1725, teritoriul şi influenţa Rusiei au continuat să sporească. Sub ţarinele Elizabeta I şi Ecaterina cea Mare, Rusia a ajuns să domine Polonia şi a obţinut o serie de victorii împotriva otomanilor. Până în 1815, după înfrângerea finală a lui Napoleon (v. p. 130), Rusia şi Austria au fost confirmate ca lideri în Europa continentală.

Războaiele anilor 1700 şi ascensiunea Prusiei *y* începutul secolului XVIII a găsit o mare parte a Europei implicată în conflicte pentru controlul Spaniei şi al imperiului său. Războiul Succesiunii Spaniole (1702 – 1713) s-a declanşat când ducele francez Filip de Anjou a devenit moştenitorul tronului spaniol. Perspectiva uniunii dintre Spania şi Franţa a trimis valuri de şoc în întreaga

Europă şi, în 1701, s-a încheiat o alianţă între britanici, olandezi şi majoritatea prinţilor germani în sprijinul revendicării austriece a Imperiului Spaniol. Au avut loc lupte, în principal în Europa, dar şi în America de Nord, unde englezii au luptat împotriva francezilor în Războiul Reginei Anna între 1702 şi 1713. Războiul s-a încheiat cu Tratatul de la Utrecht, din 1713, prin care Filip de Anjou era recunoscut drept Filip al V-lea al Spaniei, dar care l-a îndepărtat de la succesiunea franceză la tron, în timp ce, în America de Nord, Marea Britanie a câştigat un teritoriu considerabil.

Între timp, regatul Prusiei (proclamat în 1701), cu o mare armată permanentă, a apărut ca un rival serios al Austriei pentru supremaţie în Germania. În 1740, Frederic cel Mare al Prusiei a cucerit bogata provincie austriacă Silezia şi a păstrat-o timp de opt ani de zile în care a fost război (Războiul Succesiunii Austriece). Conflictul s-a reluat în ceea ce s-a numit Războiul de Şapte Ani (1756 – 1763), în timpul căruia Prusia a luptat împotriva Rusiei, Franţei, Austriei şi Suediei, în timp ce aliatul ei, Marea Britanie, s-a ciocnit cu Franţa în America de Nord, Africa şi India. Războiul s-a încheiat fără schimbări semnificative pe harta europeană, deşi Silezia a rămas prusacă şi Prusia a rămas în rândul marilor puteri. Marea Britanie a câştigat cea mai mare parte a Noii Franţe (Canada şi America de la est de Mississippi), Florida spaniolă, Senegal, precum şi controlul asupra avanposturilor franceze din India. Marea Britanie s-a consolidat cu fermitate ca putere colonială de frunte şi, de asemenea, fusese consolidată pe plan intern prin unirea cu Scoţia în 1707.

Iluminismul

Iluminismul sau Epoca Raţiunii a fost o mişcare culturală şi filosofică, susţinută de credinţa în puterea raţiunii. A fost influenţată de dezvoltarea cunoaşterii ştiinţifice din secolul XVII, în special de către filosoful raţionalist şi matematicianul francez René Descartes (1596 – 1650) şi, mai târziu, de către matematicianul englez

Isaac Newton (1642 – 1727), a cărui înţelegere a legilor gravitaţiei şi mişcării a influenţat opera multor altor oameni de ştiinţă din Europa.

De-a lungul secolului XVIII, gânditorii iluminişti au pus la îndoială instituţiile consacrate şi ordinea socială acceptată şi au atacat atât superstiţia, cât şi Biserica în sine, ca duşmani ai raţiunii. Scriitori şi filosofi precum Voltaire şi Rousseau, în Franţa, au început să aplice principiile iluminării societăţii, susţinând egalitatea între oameni. În Marea Britanie, Adam Smith şi David Hume au susţinut liberalismul economic şi empirismul, iar scriitorul politic Thomas Paine a scris în sprijinul independenţei americane şi al Revoluţiei Franceze.

Puterea intelectuală a Iluminismului s-a răspândit în alte centre urbane din Europa, iar conducători europeni puternici au primit cu entuziasm noua direcţie de gândire (dar nu au susţinut întotdeauna ideile progresiste, mai ales când acestea erau potrivnice propriilor interese). Frédéric cel Mare al Prusiei a protejat filosofi şi oameni de ştiinţă şi s-a văzut drept lider al Iluminismului, în timp ce în Rusia guvernul, în special sub Ecaterina cea Mare, a încurajat activ dezvoltarea artelor şi ştiinţelor. În America de Nord, idealurile Iluminismului i-au influenţat pe Benjamin Franklin şi Thomas Jefferson, doi dintre părinţii fondatori ai Statelor Unite.

Ajutate de răspândirea la scară largă a tiparului, teoriile Iluminismului au influenţat politica, dreptul, economia, teoriile ştiinţifice şi artele şi au format baza intelectuală pentru revoluţiile din Franţa şi din America (v. p. 136).

Revoluţia Franceză

Franţa prerevoluţionară întruchipa Europa veche: împăraţii săi, Ludovic al XV-lea şi Ludovic al XVI-lea, succesorii Regelui Soare, nu au reuşit să reformeze statul într-o manieră convingătoare şi au continuat să trăiască în lux ostentativ, împreună cu aristocraţia, ei au fost în întregime scutiţi de plata taxelor, în timp ce clasa de mijloc

şi săracii erau obligaţi să susţină ţara pe timp de pace şi de război. Implicarea Franţei în războaie costisitoare a dus în cele din urmă la criză economică, în timp ce recoltele slabe din anii 1780 au adus preţuri ridicate la alimente şi sărăcie lucie pentru majoritatea populaţiei.

În 1789, pentru a face faţă crizei, guvernul a convocat aşa-numitele Stări Generale, o adunare reprezentativă alcătuită din nobili, cler şi clasa de mijloc (Starea a Treia). Când a devenit clar că nobilimea şi clerul ar putea conduce Starea a Treia, liderii burghezi au început o luptă pentru drepturi egale prin reîntrunirea şi declararea Adunării Naţionale. La Paris, o mulţime revoltată a luat cu asalt Bastilia, la 14 iulie 1789, iar numeroase răscoale au izbucnit în mare parte a Franţei. Adunarea Naţională a desfiinţat privilegiile nobililor, a dat o Declaraţie a Drepturilor Omului şi a încercat să stabilească principiile egalităţii, cetăţeniei şi drepturilor inalienabile.

Creşterea ameninţărilor militare din partea Austriei şi Prusiei a dus la politici radicale: monarhia a fost abolită şi a fost instituită o republică, în 1792, iar regele Ludovic al XVI-lea şi regina Maria Antoaneta au fost executaţi în 1793. Prin urmare, o aripă extremă a guvernului, Comitetul Salvării Publice, condus de „iacobini” şi de liderul lor, Maximilien

Robespierre, a ajuns la putere, declanşând „Domnia Terorii”, în timpul căreia aproximativ 40.000 de oameni – mulţi dintre ei ţărani sau muncitori de la oraş – au fost executaţi. Când Robespierre însuşi a fost trimis la ghilotină, în 1794, Teroarea a luat sfârşit. În 1795, controlul asupra statului francez a fost asigurat de Directorat, până când tânărul general Napoleon Bonaparte (vezi mai jos) a preluat puterea în 1799.

Revoluţia Franceză, războaiele

NAPOLEONIENE ŞI ACORDUL DE LA VIENA

Între 1792 şi 1815, diferite coaliţii europene au luptat împotriva francezilor; mai întâi în Războaiele

Revoluţionare Franceze (1792 – 1802), în care Franţa a căutat să apere şi să răspândească republicanismul, apoi în războaiele napoleoniene (1803 – 1815), în care Napoleon Bonaparte a căutat să domine Europa.

Austria, Prusia, Spania, Provinciile Unite ale Olandei şi Marea Britanie au format prima coaliţie împotriva Franţei, iniţial cu intenţia de a-l readuce pe Ludovic al XVT – le-a la putere. Până în 1796, noul conducător al Franţei, Napoleon Bonaparte, a obţinut o serie de victorii decisive împotriva austriecilor în nordul Italiei, iar la începutul anului 1797 Franţa a rupt coaliţia şi a izolat Marea Britanie. Însă, în 1798, Napoleon a fost învins de amiralul Horatio Nelson în Egipt, în Bătălia Nilului. Un an mai târziu, Napoleon i-a învins pe austrieci la Marengo, iar tratatele de pace cu Austria (1801) şi Marea Britanie (1802) au pus capăt Războaielor Revoluţionare.

În 1803, războiul a izbucnit din nou, iar, în 1805, Nelson a distrus flota combinată spaniolă şi franceză în bătălia de la

Trafalgar, în timpul căreia a fost rănit mortal. În acelaşi an, Napoleon a învins Austria şi Rusia în bătălia de la Austerlitz. O mare parte a Europei Occidentale se afla acum sub controlul Imperiului Francez. După aceea, Napoleon a pus ochii pe Spania, dar a fost respins din Peninsula Iberică în 1811 de Spania, Portugalia şi Marea Britanie. Napoleon a fost în cele din urmă zdrobit când a atacat Rusia, în 1812 – până la o jumătate de milion dintre oamenii săi au pierit în timpul acelei ierni crunte. În 1814, Napoleon a fost forţat să abdice. El a reluat puterea pentru scurt timp, în 1815, dar a fost învins de forţele prusace, britanice şi belgiene la Waterloo.

Congresul de la Viena, iniţiat de omul de stat austriac prinţul von Metternich, între 1814 – 1815, a restabilit un echilibru al puterii în Europa, centrat pe cele cinci „mari puteri”: Marea Britanie, Franţa, Prusia, Austria şi Rusia. Harta politică a Europei a fost redesenată, cu un nou rege reinstalat în Franţa, cu Republica Olandeză reunită cu

Belgia sub un rege şi Polonia şi Italia redistribuite marilor puteri. Unii istorici au fost de acord că înţelegerea a împiedicat războiul european aproape un secol.

Revoluţia Industrială în secolul XVIII au fost îmbunătăţite metodele de producţie în agricultură în Marea Britanie, împreună cu împrejmuirea pe scară largă a terenurilor agricole, ceea ce a dus la creşterea producţiei agricole. Acest fapt a determinat sporirea populaţiei şi apariţia unei noi clase de lucrători fără pământ, toate acestea ducând spre o tranziţie majoră în producţia manufacturieră a Marii Britanii, cunoscută ca Revoluţie Industrială.

Evoluţiile-cheie ale Revoluţiei Industriale au inclus introducerea maşinilor în industria textilă (cum ar fi maşina de tors proiectată de James Hargreaves şi brevetată în 1770); prima fabrică a lui Richard Arkwright, în 1771; producţia masivă de fontă brută din furnale alimentate cu cocs mai degrabă decât cu cărbune (dezvoltată de Abraham Darby în 1709); utilizarea motoarelor cu aburi, care ajutau la funcţionarea maşinilor din fabrică (dezvoltate de inginerul scoţian James Watt în 1782). Aceste progrese tehnice au facilitat ascensiunea fabricilor de mari dimensiuni, bazate pe muncă mecanizată, în faţa muncii rurale manuale sau a fabricării de produse la domiciliu (artizanat). Industrializarea a grăbit şi urbanizarea, iar, până în 1850, jumătate din populaţia britanică locuia în oraşe.

De asemenea, industrializarea a luat avânt odată cu îmbunătăţirea transportului: mii de noi drumuri au fost construite în Marea Britanie în anii 1700, împreună cu o vastă reţea de canale. În 1825, prima cale ferată de călători din lume a fost construită folosind locomotiva cu aburi *Racheta* (*Rocket*) lui George Stephenson, iar, până în 1855, mii de căi ferate şerpuiau în întreaga Mare Britanie.

Procesul de industrializare s-a răspândit în Europa în secolul XIX. Noi bazine carbonifere din Ruhr şi Pas de Calais au facilitat extinderea căii ferate, începând cu anul

1850, iar după unificarea din 1871, industria s-a răspândit rapid în Germania, în special industriile oţelului, produselor chimice şi electrice. Căi ferate au fost construite în întreaga Europă şi în lumea întreagă. SUA au finalizat prima cale ferată transcontinentală în 1869. (De fapt, industrializarea a crescut exponenţial în SUA, astfel încât, până în 1900, acestea erau o putere industrială importantă.)

Societate industrială, marxism şi revoltă

În timp ce industriaşii şi clasa de mijloc a oamenilor de afaceri au prosperat în timpul Revoluţiei Industriale, viaţa pentru muncitorul obişnuit era grea încă.

Concentrarea muncitorilor în mori, fabrici şi zone urbane a dus la un sentiment de solidaritate şi, de asemenea, la apariţia sindicatelor pentru a le promova interesele. Prima mişcare a clasei muncitoare din Marea Britanie a fost a chartiştilor, care, din 1838, au luptat pentru vot universal. Legea electorală din 1832 extinsese votul în Marea Britanie, dar nu acordase sufragiu universal. Dar, până în 1848, mişcarea chartistă s-a dezintegrat prin represiune guvernamentală şi prin lipsă de avânt.

Pe continentul european, nemulţumirea şi şomajul clasei muncitoare, o intensificare a naţionalismului şi cererile crescânde ale clasei mijlocii liberale pentru reformă constituţională şi socială au dus la o serie de revolte în 1848. Valul revoluţionar a început în Franţa şi s-a extins în mare parte a Europei, inclusiv în Ungaria, România, Austria, Irlanda, Elveţia, Danemarca şi multe state germane şi italiene. Până la sfârşitul anului 1849, toate revoltele fuseseră înăbuşite, dar guvernele fuseseră forţate să asculte vocea poporului, iar idealurile democraţiei, liberalismului, naţionalismului şi socialismului câştigaseră popularitate.

Doi scriitori care au dat glas politicii clasei muncitoare au fost germanii Karl Marx şi Friedrich Engels. Din prezentarea concepţiei lor, în *Manifestul Partidului*

Comunist, publicat în 1848, reiese că ei credeau că forţele economice au modelat întreaga istorie şi că la un stat socialist – adică o societate fără clase, bazată pe proprietate şi producţie colective – se putea ajunge doar printr-o revoluţie violentă. Aceasta i-a alarmat pe liberalii din clasa de mijloc din Europa – dintre care mulţi admirau sistemul parlamentar britanic – care aleseseră să lucreze în cadrul vechilor regimuri cu condiţia să aibă un cuvânt de spus în guvern.

„Chestiunea orientală" şi Războiul Crimeii

„Chestiunea orientală" a apărut când Imperiul Otoman a intrat în declin, în special după Războiul Ruso-Turc (1768 – 1774) care s-a încheiat prin înfrângerea otomanilor. Ulterior, marile puteri europene s-au angajat într-o luptă pentru putere cu scopul de a-şi apăra interesele în teritoriul otoman, crezând că prăbuşirea Imperiului Otoman era iminentă.

Rusia, dornică să aibă acces la Marea Mediterană şi să controleze Marea Neagră, a beneficiat cel mai mult de prăbuşirea Imperiului Otoman, în timp ce Austria şi Marea Britanie, în încercarea de a contracara expansiunea Rusiei, au căutat să menţină unitatea imperiului. „Chestiunea orientală" a apărut din nou în secolul XIX, când grecii şi-au câştigat în cele din urmă independenţa faţă de turcii otomani în 1832. Aceasta a semnalat o slăbiciune mai mare a otomanilor, al căror imperiu a continuat să existe în mare parte datorită susţinerii de către puteri europene rivale.

Războiul Crimeii (1853 – 1856), dus de Rusia împotriva forţelor aliate ale Turciei, Marii Britanii, Franţei şi Piemontului, a fost în mare măsură cauzat de această rivalitate de lungă durată şi a fost declanşat când forţe ruseşti au atacat o flotă turcă. Cea mai mare parte a conflictului a avut loc în peninsula Crimeea şi a dus la mari pierderi omeneşti: o treime din cei 1, 2 milioane de soldaţi care au luptat au murit, inclusiv un număr disproporţionat din cauza bolii. Trupele aliate erau prost echipate şi insuficient pregătite, deşi condiţiile spitaliceşti s-au

îmbunătăţit prin intervenţia lui Florence Nightingale, a lui Mary Seacole şi a activităţii lor de pionierat privind standardele de igienă. În cele din urmă, aliaţii au câştigat, Rusia semnând un tratat de pace, în 1856, prin care era forţată să-şi retragă flotele din Marea Neagră.

Migraţie a populaţiei *y y*

Creşterea imperiilor europene a dus la o emigrare în masă din Europa, în special în secolul XIX, când populaţia Europei a cunoscut mai mult decât o dublare. În anii 1830, emigrarea europeană peste ocean a trecut pentru prima dată de cifra de 100.000 pe an, iar, între anii 1840 şi 1930, se crede că aproximativ 50 de milioane de oameni au părăsit Europa.

Majoritatea emigranţilor europeni au mers în America de Nord (mulţi britanici, germani şi irlandezi). Între 1800 şi 1917, aproximativ 36 de milioane de europeni au plecat în SUA; 6 milioane de europeni s-au dus în America de Sud, în special în Argentina şi Brazilia, unde s-au stabilit spanioli, italieni, portughezi şi germani; şi alţi 5 milioane (în special englezi şi francezi) au plecat în Canada.

Mulţi emigranţi au căutat o viaţă mai bună, terenuri îmbelşugate şi ieftine şi locuri de muncă. Însă unii au plecat împotriva voinţei lor: condamnaţi britanici au fost trimişi în Australia (v. p. 142), condamnaţi francezi în Noua Caledonie şi Guyana Franceză; în timp ce evrei ruşi au plecat pentru a scăpa de persecuţii (spre Asia Centrală şi Balcani).

Între 1845 – 1851, un milion de oameni şi-au pierdut viaţa în Marea Foamete irlandeză, iar un alt milion au părăsit ţara. Majoritatea emigranţilor irlandezi au plecat în America de Nord: până în 1850, irlandezii au constituit un sfert din populaţia multor oraşe americane, în timp ce alte mii au emigrat în Canada şi Australia, precum şi în Anglia şi Scoţia, în timp ce populaţia Europei a crescut, Irlanda a scăzut de la 5, 5 milioane, în 1871, la 4, 4 milioane, în 1911. Foametea provocată de molima cartofii lui a fost

ultima mare criză de subzistenţă din Europa, afectând nu doar Irlanda, ci şi alte zone din nordul Europei.

Ridicarea statelor-naţiune *y*

Naţionalismul – ideea că grupuri de oameni unite prin rasă, limbă sau istorie ar trebui să-şi conducă propria ţară – a evoluat într-o forţă politică puternică în Europa secolului XIX. Congresul de la Viena (v. p. 130), în preocuparea sa pentru un echilibru al puterii în Europa, ignorase în mare măsură pornirile naţionaliste.

În general, naţionalismul a triumfat atunci când şi acolo unde a fost susţinut de o mare putere europeană: Belgia şi-a obţinut independenţa faţă de Olanda în 1830, cu ajutorul Franţei şi al Marii Britanii; Grecia s-a desprins de Imperiul Otoman în 1832, pentru că a fost ajutată de marile puteri ale Europei; mai târziu, în acelaşi secol, sârbii, bulgarii, românii şi armenii au pus bazele statelor naţionale.

În mod similar, în Italia, un om de stat, contele de Cavour, a reuşit să-i izgonească pe austrieci cu ajutorul lui Napoleon al III-lea al Franţei şi, până în 1870, în urma victoriei lui

Giuseppe Garibaldi în Sicilia şi în sudul Italiei, toată Italia a fost unificată.

În Germania, Războiul Austro-Prusac din 1866 generase dominaţia prusacă asupra statelor germane şi un impuls spre unificarea Germaniei, excluzând Austria. Înfrângerea a fost o lovitură semnificativă pentru Imperiul Austriac, care fusese slăbit de revolte naţionaliste: fosta provincie austriacă Veneţia a fost cedată Franţei, apoi Italiei (aliatul Prusiei); iar compromisul austro-ungar din 1867 a dus la crearea statelor autonome ale Ungariei şi Austriei, sub autoritatea împăratului austriac. (Această conducere diversă a intrat tot mai mult sub presiunea diferitelor naţiuni, cum ar fi sârbă, croată, cehă şi poloneză. Eşecul rezolvării acestor aspiraţii naţionaliste a fost una dintre cauzele Primului Război Mondial.)

Războiul Franco-Prusac (1870 – 1871) a dus la

înfrângerea Franţei şi pierderea Alsaciei şi Lorenei în favoarea germanilor. Pe un val de entuziasm naţionalist german şi o măsură de compromis, în 1871 statele germane şi-au proclamat unirea sub noul lor împărat Wilhelm I, cu omul de stat Bismarck drept cancelar al său. Noul imperiu al Germaniei devine rapid puterea dominantă în Europa continentală.

AMERICILE

Revoluţia Americană *y*

De-a lungul secolului XVIII, relaţiile dintre Marea Britanie şi coloniile sale americane s-au deteriorat, în mare parte din cauza resentimentului colonial faţă de lipsa lor de reprezentare în Parlamentul britanic. Tensiunea a crescut când

Marea Britanie a încercat să impună noi taxe şi a culminat cu o serie de proteste, incluzând aşa-numita Partidă de Ceai de la Boston, din 1773, când coloniştii au vărsat trei nave încărcate cu ceai în portul Boston.

Rezistenţa armată a dus la un război pe scară largă în 1776, după ce regele George al III-lea a refuzat să facă compromisuri privind taxele sau să asculte nemulţumirile coloniştilor. Opinia publică a favorizat din ce în ce mai mult independenţa – alimentată în parte de idealurile liberale şi democratice ale Iluminismului şi de publicarea pamfletului incendiar „Simţul comunu al lui Thomas Paine (care a militat pentru eliberarea de sub guvernare britanică).

Fără speranţa unui deznodământ paşnic, la 4 iulie 1776 coloniştii au adoptat Declaraţia de Independenţă, care a unificat coloniile americane ca „state libere şi independente... absolvite de orice supunere faţă de coroana britanică”. Luptele au continuat încă cinci ani: trupele britanice au suferit din cauza lipsei de resurse şi, în ciuda unor victorii frecvente, nu au putut distruge armatele lui George Washington sau voinţa americană.

De asemenea, o alianţă franceză cu Congresul Continental, din 1778, a schimbat natura războiului – în special pentru că atenţia Marii Britanii era distrasă de

războiul din Europa şi în Indiile de Est şi de Vest. O armată franco-americană a câştigat bătălia decisivă la Yorktown, Virginia, în 1781. Tratatul de la Paris, din 1783, a recunoscut în cele din urmă independenţa SUA. În 1787, reprezentanţii coloniilor americane au elaborat o Constituţie federală, remarcabil de avansată, care a oferit cadrul democraţiei reprezentative în Statele Unite.

Războaiele de independentă *y*

HISPANO-AMERICANE

Revoluţiile din America de Nord şi din Franţa, împreună cu ideile liberale ale Iluminismului au inspirat coloniile spaniole din America în lupta pentru independenţă. Începând cu anul 1808 şi până la 1825, întreaga Americă de Sud şi Centrală şi-a dobândit independenţa, iar Spania nu mai controla nicio altă parte a continentului, în afară de insulele Caraibe şi Puerto Rico (rămase sub conducere spaniolă până în 1898).

Declanşarea conflictului a avut loc în 1808, când monarhia spaniolă a fost înlăturată de fratele lui Napoleon, Joseph, în timpul Războiului Peninsular. Ocupaţia franceză a distrus administraţia spaniolă, ceea ce a dus la junte şi la confuzie generală. Multe dintre coloniile spaniole se considerau capabile să-şi stabilească propriile junte, fapt care, în cele din urmă, a dus la conflictul dintre patrioţi, care promovau autonomia, şi regalişti, care credeau că Spania încă avea autoritate.

Doi dintre cei mai importanţi lideri în lupta pentru independenţă au fost patrioţii Simón Bolívar şi José de San Martín. În 1813, Bolívar a condus o revoltă în Venezuela şi a cucerit independenţa până în 1821. Apoi a luptat împotriva Columbiei, i-a învins pe spanioli şi a devenit primul său preşedinte. Ulterior, e asociat mişcării de independenţă din sud, aflată sub conducerea lui José de San Martín. Acesta şi adjunctul său, Bernardo O’Higgins (care era jumătate irlandez, jumătate cili an), au învins armatele regaliste şi au făcut posibilă independenţa statului Chile în 1818 (unde O’Higgins a devenit dictator şi

a condus timp de cinci ani).

Ambele mişcări s-au apropiat apoi de fortăreaţa spaniolă Lima, Perú. Independenţa peruană a fost declarată, în 1821, şi San Martin a devenit protector pentru un an. Independenţa Argentinei a fost declarată în 1816, a Mexicului în 1821, iar colonia portugheză Brazilia a fost declarată independentă de Dom Pedro I în 1822.

Expansiunea nord-americană

ŞI „DESTINUL EVIDENT”.

În secolul XIX, Statele Unite s-au impus mai departe pe continentul nord-american, extinzându-se către vest, spre coasta Pacificului, „de la Pacific la Atlantic”. În 1803, achiziţionarea Louisianei de la francezi aproape că a dublat suprafaţa Statelor Unite; în 1820, Florida, Missouri şi Mâine au fost adăugate Uniunii; până în 1848, Texas, California şi New Mexico au fost incluse în urma războiului cu Mexicul (1846 – 1848).

Între timp, în 1846, Tratatul Oregon cu Marea Britanie a dus la ocupaţia americană în zona de nord-vest a Pacificului, în timp ce goana după aurul californian din 1849 a adus un aflux de sute de mii de căutători de aur (cunoscuţi sub numele de „forty-niners”). Între anii 1860 şi 1900, milioane de americani şi imigranţi europeni s-au stabilit în aceste noi teritorii şi, până la sfârşitul Războiului Hispano-American din 1898, Uniunea a cumpărat Alaska de la ruşi, a anexat Hawaii şi a preluat controlul unui număr de teritorii de peste mări, cum ar fi Puerto Rico, Guam şi Filipine.

Doctrina „destinului evident” a jucat un rol semnificativ în susţinerea expansiunii americane. A fost o formulă creată iniţial de editorul John O’Sullivan de la *New York Morning News*, în 1845, pentru a îndemna la anexarea Texasului. Destinul evident a evoluat într-o ideologie morală, care a prezentat expansiunea ca o misiune divină şi care, în consecinţă, a sancţionat eliminarea forţată a nativilor americani (împreună cu masacrul a milioane de bizoni).

Confruntându-se cu lipsa de adăpost şi cu foametea, nativii americani au ripostat, cea mai cunoscută fiind bătălia de la Little Bighorn, din 1876, când războinici din triburile Sioux şi Cheyenne au ucis 268 de soldaţi americani aflaţi sub conducerea locotenent-colonelului Custer (o acţiune cunoscută ca „ultima înfruntare a generalului Custer”). Forţele americane s-au blocat în faţa unei rezistenţe suplimentare, învingându-i în cele din urmă pe nativii americani în masacrul de la Wounded Knee din 1890. Nativii americani care au supravieţuit – aproximativ 500.000 faţă de 4, 5 milioane care locuiseră în America de Nord la 1500 – au fost închişi în rezervaţii (zone relativ mici, alocate de guvernul SUA).

Războiul Civil American

În timp ce America şi-a continuat politica de expansiune, s-au intensificat tensiunile între statele industrializate din nord, care, în cea mai mare parte, aboliseră sclavia, şi statele agricole din sud, proprietare de sclavi. Când Abraham Lincoln, candidatul Partidului Republican, care era antisclavie, a fost ales preşedinte în 1860, statele sudice, temându-se că Lincoln va încerca să desfiinţeze sclavia, s-au despărţit de Uniune pentru a forma o Confederaţie. Scopul principal al Sudului era să fie recunoscut ca naţiune independentă, în timp ce scopul principal al lui Lincoln la începutul războiului era să păstreze Uniunea.

Luptele au început în 1861, când trupele Confederaţiei au deschis focul asupra forţelor Uniunii la Fort Sumter, Carolina de Sud. Ambele părţi au ridicat rapid armate, iar, pe 21 iulie, aproximativ 30.000 de soldaţi ai Uniunii au fost alungaţi din Manassas, Virginia, de forţele Confederaţiei conduse de generalul „Stonewali Jackson şi de generalul Beauregard. Înfrângerea a şocat Uniunea, care a solicitat rapid încă 500.000 de soldaţi. În 1863, Lincoln a emis Proclamaţia de Emancipare, care a promis libertate sclavilor din toate statele confederate care nu s-au alăturat Uniunii până la sfârşitul anului. Acest

lucru a dat un nou scop moral războiului, întrucât reconcilierea cu Sudul s-a dovedit de neconceput.

În 1863, Uniunea a preluat controlul asupra fluviului Mississippi în bătălia de la Vicksburg. În acelaşi timp, forţele Uniunii au atacat trupele Confederaţiei în bătălia de la Gettysburg, oprind înaintarea confederaţilor spre nord. (Lincoln a ţinut faimosul său discurs de la Gettysburg din noiembrie 1863.) Treptat, Sudul a fost epuizat, în timp ce generalul Uniunii William Sherman a cucerit Atlanta şi Savannah, Georgia. Comandantul suprem al forţelor Uniunii, generalul Ulysses S. Grant, şi-a început înaintarea finală în aprilie 1865, iar, pe 9 aprilie, a primit capitularea liderului confederat Robert E. Lee la Appomattox. Victoria pentru Nord a avut ca rezultat eliminarea sclaviei în SUA, sfârşitul Confederaţiei şi consolidarea guvernului federal. De asemenea, a fost unul dintre cele mai violente războaie din istoria SUA, cu peste 600.000 de americani ucişi, mai mult decât în orice alt război de dinainte sau de după aceea.

OCEANIA
Căpitanul James Cook
ŞI COLONIZAREA EUROPEANĂ A AUSTRALIEI

Între 1768 şi 1779, căpitanul britanic de vas şi navigatorul James Cook a condus trei expediţii în Pacific în timpul cărora a ajuns în Tahiti şi în insulele importante din Pacificul de Sud; a navigat în Noua Zeelandă şi a ajuns pe coasta de est a Australiei (pe care a revendicat-o pentru Marea Britanie, numind-o New South Wales); a descoperit şi a explorat Hawaii (unde a fost ucis în 1779). Relatările sale detaliate au contribuit mult la cunoaşterea de către europeni a Oceaniei şi a iniţiat colonizarea amplă de către colonişti europeni.

În 1788, la 18 ani după prima debarcare a căpitanului Cook, o flotă britanică – având la bord 759 de condamnaţi – a sosit în Botany Bay, Australia, înainte de a întemeia o aşezare la Sydney Cove. În următorii 80 de ani,

peste 160.000 de condamnaţi au fost trimişi în coloniile penitenciare din New South Wales, Ţara lui Van Dieman (Tasmania – colonizată în 1803) şi Australia de Vest (fondată în 1829). Condamnaţii au format majoritatea populaţiei coloniilor în primele câteva decenii, deşi colonişti voluntari au început să sosească începând cu anii 1820. Colonii separate au fost înfiinţate în afara New South Wales pentru a deveni Australia de Sud, în 1836, Victoria, în 1851, şi Queensland, în 1859. Populaţia aborigenă era estimată între 750.000 şi un milion, dar s-a înregistrat un declin serios timp de 150 de ani după colonizare, în special din cauza bolilor infecţioase (cum ar fi variola). Iar aşezările sărace, în special din estul Australiei, au avut parte de conflicte violente cu aborigenii.

Goana după aur din anii 1850 şi 1860 a dus la un aflux mare de imigranţi şi la creşterea cheltuielilor guvernamentale pentru infrastructură. Transportul condamnaţilor s-a încheiat în 1868, când populaţia a crescut la un milion de locuitori, iar coloniile au fost capabile să se întreţină fără a fi nevoie de condamnaţi. Spre sfârşitul secolului, fiecare dintre cele şase colonii din Australia a început să exploreze perspectiva federalizării ca naţiune.

Colonizare europeană a Noii Zeelande
ŞI A INSULELOR DIN PACIFIC

După ce căpitanul Cook a cartografiat linia de coastă a Noii Zeelande în 1769 (vezi pagina anterioară), nave străine au început să ajungă pe ţărmurile sale, stabilind mai întâi posturi de vânătoare de foci şi de balene şi, ulterior, înfiinţând ferme, mine şi aşezări permanente. Au fost tranzacţionate o varietate de bunuri, adesea în schimbul muschetei, pe care autohtonii maori au folosit-o cu efecte devastatoare în războaie intertribale (1801 – 1840), în care au murit 30.000 – 40.000 de maori (dintr-o populaţie de 150.000). Noi boli infecţioase aduse de colonişti au condus şi ele la declinul populaţiei maori.

În 1840, Marea Britanie a anexat Noua Zeelandă, iar

numărul imigranţilor a început să crească. Conflictul pentru dreptul de proprietate asupra terenurilor a dus la războaie în Noua Zeelandă, în anii 1860 şi 1870, ceea ce a avut ca rezultat pierderea şi confiscarea multor terenuri ale maorilor. Goana după aur din anii 1860 a dus la o creştere uriaşă a populaţiei albe, 248.000, în timp ce populaţia maori a scăzut la 38.500. În 1852, Noii Zeelande i s-au dat o legislaţie proprie şi propriul Parlament (Adunarea Generală), iar, în 1907, a devenit dominion autoguvernat.

De asemenea, alte insule din Pacific au fost supuse colonizării ample, incluzând Tahiti, care a fost anexată de Franţa în 1880; Tonga, cu o dinastie dominantă, Tui Kanokupolu, unită într-un regat mai occidentalizat, în 1845, înainte să devină stat protectorat britanic în 1900 (păstrându-şi în acelaşi timp monarhia); Samoa, care a rămas sub căpeteniile Malietoa până a fost anexată de Germania şi SUA în 1899; Hawaii, a cărui monarhie dominantă a fost răsturnată de rezidenţii americani şi europeni în 1893, înainte de a fi anexată de Statele Unite în 1898; Fiji, care a devenit colonie britanică în 1874.

CAPITOLUL Vi:

O NOUĂ ORDINE MONDIALĂ

1900 – 1945

ORIENTUL MIJLOCIU ŞI AFRICA

Rezistentă la dominaţia colonială europeană *y y*

În timp ce europenii s-au grăbit să-şi revendice continentul african, africanii subjugaţi s-au răzvrătit împotriva opresorilor. Cu toate acestea, din cauza lipsei de coeziune a africanilor şi datorită tehnologiei militare superioare a europenilor, aceştia din urmă au zdrobit cele mai multe dintre mişcările de opoziţie.

Africa de Nord-Est, în prezent Egipt, Sudan şi Somalia, a cunoscut unele dintre cele mai îndârjite rezistenţe, în special din partea celor care luptau pentru apărarea islamului. Când Somalia Mare a fost împărţită între Marea Britanie, Italia şi Etiopia în timpul „Luptei

pentru Africa”, musulmanii din Cornul Africii au format o armată (cunoscută sub numele de dervişi) şi au înfiinţat un stat condus de liderul religios somalez Muhammad Abdullah Hassan. Dervişii i-au ţinut pe britanici la distanţă timp de 25 de ani, până ce bombardamentul aerian din 1920 a dus la înfrângerea lor.

În Africa de Sud-Vest germană (Namibia centrală de azi), populaţia Herero, care a fost deposedată de pământ şi de animale, a organizat o revoltă între 1904 şi 1907. Rebelii au fost împuşcaţi de armata germană sau trimişi în lagăre de muncă forţată, având ca rezultat moartea a peste 75% din populaţia Herero (de la 80.000 de locuitori înainte de 1904, la 15.000 în anul 1911).

De asemenea, ocupaţia germană a Africii de Est (azi Tanzania) a dus la o rezistenţă africană violentă, în special împotriva politicii germane de cultivare a bumbacului pentru export. Revolta a devenit cunoscută sub numele de Rebeliunea Maji Maji după cuvântul în swahili pentru apă (un medium îi convinsese pe rebeli că apa lui magică îi va proteja de gloanţele germane). Guvernul german a zdrobit revolta şi a distrus sistematic sate, culturi şi magazine alimentare. Foametea care a urmat a provocat peste 200.000 de decese.

Uniunea Africii de Sud şi Imperiul Etiopian

În 1910, fostele colonii olandeze Transvaal şi Statul Liber Orange s-au unit cu Colonia Capului şi Natal pentru a forma Uniunea Africii de Sud, un dominion autoguvernat al Coroanei britanice.

Noi legi au sistematizat legislaţia antinegri în cea mai mare parte a vieţii sociale şi economice a Africii de Sud şi au acordat 90% din teren minorităţii albe, în timp ce majoritatea neagră a primit 10% ca „rezerve native”. Celor care nu erau albi le-a fost interzis dreptul la vot în fostele colonii Transvaal şi Statul Liber Orange, în timp ce marea majoritate a populaţiei de culoare a fost lipsită de drepturi în Colonia Capului şi în Natal.

Ca răspuns la această discriminare sistematică, clasa de mijloc a negrilor africani a fondat, în 1912, Congresul

Naţional al Nativilor din Africa de Sud pentru a le promova drepturile politice. În 1923 a fost redenumit Congresul Naţional African şi a devenit mai mult decât o mişcare de masă activă de la mijlocul anilor 1940.

Etiopia se distinsese ca aproape singura naţiune africană care rezistase colonizării după înfrângerea invaziei italiene din 1896. În 1917, prinţul Ras Tafari a preluat puterea, devenind împărat în 1930, sub numele de Haile Selassie („Puterea Sfintei Treimi"). El a militat pentru modernizarea ţării şi, între 1936 şi 1941, a trăit în exil în Marea Britanie, în timpul ocupaţiei italiene a Ethiopiei. După ce forţele britanice au eliberat Etiopia, Selassie a revenit şi, în 1942, a scos în afara legii sclavia (în anii 1930, au fost estimate două milioane de sclavi dintr-o populaţie de 26 de milioane). Mişcarea Rastafari, începută în Jamaica în anii 1930, îl venerează pe Haile Selassie ca figură mesianică, menită să conducă poporul african spre libertate. Mulţi dintre adepţii săi, cunoscuţi ca rastafarieni, se găsesc încă în Jamaica şi în întreaga lume.

Destrămarea Imperiului Otoman

Imperiul Otoman fusese mult timp cunoscut ca „bolnavul Europei", după ce pierduse, în secolul XIX, multe dintre teritoriile sale europene (respectiv Grecia, Serbia, Muntenegru şi România) şi dintre provinciile arabe (Algeria şi Tunisia, în favoarea Franţei, şi Egiptul, în favoarea britanicilor).

În 1908, Imperiul Austro-ungar a anexat fostele teritorii otomane Bosnia şi Herţegovina şi, în acelaşi an, Bulgaria şi-a declarat independenţa. În Războiul Italo-Turc (1911 – 1912), în care turcii au pierdut Libia modernă, Liga Balcanică (formată din Muntenegru, Bulgaria, Grecia şi Serbia) a atacat Turcia. Războaiele balcanice care au urmat (1912 – 1913) au dus la înfrângerea otomanilor şi la pierderea a aproape tuturor posesiunilor din Balcani.

În cele din urmă, înfrângerea Imperiului Otoman în

Primul Război Mondial a dus la dizolvarea sa completă, forţându-l să renunţe la toate teritoriile sale non-turce prin Tratatul de la Sèvres (1920). Siria, după o scurtă perioadă de independenţă, a trecut sub mandat francez (cu alte cuvinte, însărcinat de Liga Naţiunilor să îi administreze teritoriul), în timp ce Palestina, Iordania şi Irakul au trecut sub mandat britanic.

În 1923, după abdicarea sultanului Mehmed al VI-lea, a fost proclamată Republica Turcia, cu primul său preşedinte, generalul Mustafa Kemal. Supranumit „Atatürk" (adică „tatăl turcilor"), a introdus multe reforme politice şi sociale – inclusiv abolirea califatului, noi coduri de drept civil şi penal, adoptarea alfabetului latin şi oferirea dreptului de vot femeilor –, toate concepute pentru a face din Turcia un stat modern, secular.

Palestina şi mişcarea sionistă *y y*

Fostă parte a Imperiului Otoman, Palestina (titulatura politică oficială acordată ţinutului de la vest de fluviul Iordan, incluzând locurile sfinte Ierusalim şi Nazaret) a fost acordată ca mandat Marii Britanii după Primul Război Mondial.

În acest mandat a fost inclusă şi Declaraţia Balfour (1917), prin care guvernul britanic şi-a declarat oficial sprijinul pentru mişcarea sionistă (vezi mai jos), favorizând înfiinţarea unui „cămin naţional" pentru evrei în Palestina. Palestinienii arabi au respins mandatul şi au urmat perioade de tulburări şi revoltă ca urmare a ciocnirilor dintre evrei şi arabi. Ca răspuns, evreii şi-au pus bazele propriei organizaţii militare, Haganah, care urmărea apărarea aşezărilor evreieşti de atacurile arabe.

Aşezarea evreilor în Palestina a decurs lent, până când persecuţia nazistă a evreilor germani din anii 1930 a dus la creşterea imigraţiei. Acest lucru a alarmat populaţia arabă, care, între 1936 şi 1939, s-a revoltat şi a atacat colonişti evrei. Mişcarea sionistă (numită după Muntele Sion, care fusese situl fortăreţei, locul Ierusalim), care crescuse în forţă după Conferinţa Mondială Sionistă din

1897, s-a scindat când un grup paramilitar extremist de dreapta, Lehi („Luptătorii pentru Libertatea Israelului”), cunoscut şi ca Stern Gang, a vizat prezenţa britanică în Palestina.

În timpul revoltei arabe, guvernul britanic, concluzionând că între cele două părţi nu poate exista reconciliere, a sugerat împărţirea Palestinei în două state – evreu şi arab. Propunerea a fost respinsă, după care a izbucnit al Doilea Război Mondial, ceea ce a dus la o creştere vastă a imigraţiei ilegale evreieşti şi la reluarea terorismului în Palestina. Recunoaşterea statului Israel de către Naţiunile Unite în 1948 a marcat succesul mişcării sioniste.

orientul îndepărtat

Revolta boxerilor şi Revoluţia Chineză din 1911

Dinastia Qing (manciuriană) din China nu şi-a mai revenit după Revolta Taiping (1853 – 1864 – v. p. 121) şi, în anii următori, s-a confruntat cu o creştere a intervenţiei puterilor europene dornice să-şi extindă activităţile comerciale în întreaga ţară.

Această intruziune străină, combinată cu creşterea activităţii misionare creştine, a provocat resentimente profunde şi a dus la o mişcare populară a membrilor unei organizaţii secrete, Societatea Pumnilor Drepţi şi Armonioşi, cunoscută ca Revolta boxerilor (1898 – 1901). Începând din nordul Chinei, unde importul de bunuri străine provocase şomaj sever, boxerii au ucis sau au atacat misionari străini, chinezi creştini şi ambasade străine şi au distrus căi ferate şi Unii de telegraf.

După ce străinii au fost forţaţi să caute refugiu în Cartierul Legaţiilor din Beijing (ambasadorul german fiind ucis), puterile europene au trimis o armată aliată de 20.000 de militari în august 1900. În septembrie 1901, împărăteasa Dowager Cixi a fost forţată să accepte termenii duri ai protocolului de pace, care le-a oferit străinilor un control şi mai mare asupra veniturilor

chinezeşti. Rusia a profitat de ocazie pentru a anexa Manciuria (ceea ce va duce la Războiul Ruso-Japonez din 1904 – 1905), iar britanicii au invadat Tibetul, deşi China nu a făcut obiectul unei împărţiri între puterile europene, în parte pentru că fanatismul boxerilor a arătat că orice astfel de încercare ar duce la o rezistenţă populară masivă.

Cu toate acestea, dinastia Qing a fost iremediabil slăbită şi, în cele din urmă, va fi înlăturată de Revoluţia Chineză din 1911. Revoluţionarii, conduşi de Sun Iat-sen, au format în 1905 Alianţa Revoluţionară Antimanciuriană şi au început să răspândească propaganda revoluţionară. După Răscoala Wuchang, din octombrie 1911, delegaţii provinciali au declarat o republică cu Sun Iat-sen ca preşedinte provizoriu al Guomindang (Partidul Naţionalist). În februarie 1912, ultimul împărat al dinastiei Qing, Puyi, în vârstă de doar şase ani, a fost forţat să abdice, sfârşindu-se astfel 2000 de ani de guvernare imperială în China.

Ascensiunea Japoniei

Până în 1900, Japonia se transformase într-o putere industrială mondială, cu o armată modernă şi cu o flotă care, până în 1920, era a treia ca mărime din lume. Această nouă forţă a dus la victorii împotriva Chinei (Primul Război Sino-Japonez, 1894 – 1895) şi Rusiei (Războiul Ruso-Japonez, 1904 – 1905) şi la ocuparea Taiwanului (1895) şi a Coreei (1910).

În consecinţă, Japonia a urmat din ce în ce mai mult politici expansioniste şi militariste, vizând în mare măsură dominarea Chinei şi a Orientului îndepărtat, asigurându-şi acces la materii prime şi pieţe vitale pentru dezvoltarea economică a Japoniei, o naţiune săracă în resurse. Primul Război Mondial, în care Japonia a luptat de partea Aliaţilor, a permis Japoniei să îşi extindă teritoriile (confiscând teritoriile germane din nordul insulelor din Pacific). De asemenea, Japonia a exercitat o influenţă enormă în Manciuria, în nord-estul Chinei, pentru a-i controla depozitele de cărbune şi de minereu de fier. În 1931, trupe

japoneze au atacat capitala Manciuriei, Mukden, au cucerit provincia şi, în 1932, au pus bazele statului-marionetă Manciukuo (cu instalarea împăratului Puyi, aşa-zis suveran).

În 1937, Japonia a invadat şi alte părţi din China, ducând la al Doilea Război Sino-Japonez (1937 – 1945). Până la sfârşitul lui 1938, Japonia a invadat nordul Chinei, ocupând Shanghai, Nanjing, Guanghzhou şi Hankou. În „Violul din Nanjing", peste 100.000 de civili au fost batjocoriţi şi ucişi de trupe japoneze. Până în 1939, războiul ajunsese în impas, forţele japoneze fiind incapabile să învingă trupele comuniste din Shaanxi. În 1940, Japonia a invadat Indochina Franceză, iar în 1941 a atacat baza navală americană de la Pearl Harbor, intrând astfel în cel de-al Doilea Război Mondial. După bombardamentele atomice de la Hiroshima şi Nagasaki şi predarea necondiţionată a Japoniei în 1945 (v. pp. 171 – 173), forţele japoneze s-au retras din China, iar imperiul a fost eliminat în mare parte de Aliaţi, care au restabilit independenţa fostelor colonii.

Războiul Civil Chinez

După Revoluţia Chineză din 1911, Guomindang (Partidul Naţionalist) s-a dovedit ineficient ca putere centrală, în timp ce seniori ai războiului locali şi-au reafirmat controlul asupra teritoriilor. La sfârşitul anilor 1920, Guomindang a reuşit să reunifice ţara printr-o campanie militară cunoscută sub numele de Expediţia Nordică, mutând capitala de la Beijing la Nanjing.

În acelaşi timp, Partidul Comunist Chinez, fondat în 1921 la Shanghai şi epurat de membri Guomindang în 1927, se retrăsese în mediul rural şi, cu ajutorul ţăranilor rebeli, a stabilit controlul asupra mai multor zone din sudul Chinei. În 1931, liderii revoluţionari marxişti Mao Zedong şi Zhu De au creat Republica Comunistă Chineză în Jiangxi (Sovietul din Jiangxi), care s-a extins pentru a acoperi o zonă cu o populaţie de 9 milioane de locuitori. Ei au rezistat mai multor încercări ale Guomindang de a-i

elimina, până când au fost forţaţi, în 1934, să se mute din provincie. Sub conducerea lui Mao, o armată de 80.000 de oameni şi-a făcut drum spre nord într-o călătorie de un an – cunoscută ca Marşul cel Lung – de la Jiangxi în provincia Shaanxi. Aproximativ 20.000 au supravieţuit călătoriei, inclusiv Mao, care a pus bazele sediului comunist la Ya-An şi a continuat să reziste Guomindangului.

În 1937, comuniştii şi naţionaliştii au fost de acord să se alăture luptei împotriva japonezilor în al Doilea Război Sino-Japonez. Comuniştii au demonstrat forţă de rezistenţă eficientă împotriva japonezilor şi au continuat să-şi extindă influenţa, astfel încât, până la sfârşitul războiului, aproximativ 96 de milioane de chinezi erau sub control comunist. Relansarea războiului civil dintre Guomindang şi Partidul Comunist Chinez, în 1946, a dus la o victorie zdrobitoare a comuniştilor, iar, în 1949, a fost proclamată Republica Populară Democrată Chineză, cu Mao ca şef de stat.

Spre independenta Indiei *j*

Guvernarea britanică din India a cunoscut presiunea crescândă a naţionaliştilor care-şi doreau independenţa. Congresul Naţional Indian, fondat în 1885 pentru a favoriza participarea indiană la guvernare, a fost condus, din 1920, de liderul spiritual hindus Mohandas Gandhi. Cunoscut ca

Mahatma („suflet mare”), obiectivul lui Gandhi a fost de a realiza un sistem de autoguvernare în India prin mijloace non-violente. În 1916, Congresul şi-a unit forţele cu Liga Musulmană pentru a promova unitatea hinduso-musulmană.

În timpul Primului Război Mondial, trupele indiene fuseseră loiale britanicilor, dar agitaţia naţionalistă din India crescuse, obligând Rajul britanic să introducă legi antiteroriste. Ca răspuns, Gandhi i-a îndemnat pe adepţii săi să înceteze munca, iar, în aprilie 1919, a fost planificată o grevă mare în Amritsar. Prin urmare, forţe guvernamentale i-au arestat pe liderii grevei, apoi au

deschis focul asupra mulţimii care se adunase, omorând 372 de persoane şi rănind peste 1 200. Acest lucru a dus la revolte violente în întreg Punjabul şi a generat agitaţie în creştere în India.

Prin urmare, Partidul Congresului a câştigat sprijinul maselor, pe măsură ce sute de mii de persoane s-au alăturat campaniilor de nesupunere civică iniţiate de Gandhi şi au boicotat produsele şi instituţiile britanice. Guvernul a răspuns prin arestarea lui Gandhi şi a altor 60.000 de adepţi în 1930 şi, până în 1931, a preluat în mare măsură controlul ţării, deşi nesupunerea civică a continuat. Până în 1937, Congresul obţinuse un succes considerabil în alegerile provinciale, deşi a respins oferta britanică privind un statut de dominion şi şi-a continuat apelul pentru independenţă absolută.

Până în 1947, în timpul ciocnirilor dintre hinduşi şi musulmani, Partidul Congresului şi Liga Musulmană au fost de acord cu împărţirea subcontinentului în dominioanele autoguvernate India şi Pakistan. Totuşi, Gandhi s-a opus fragmentării şi nu s-a implicat în festivităţile din Delhi, dar a fost ucis de un fanatic hindus când s-a întors în oraş.

EUROPA

Tripla Alianţă şi cursa înarmării *y*

Până în 1900, intensificarea tensiunilor dintre marile puteri ale Europei a dus la stabilirea de alianţe complexe. Acestea erau menite să creeze stabilitate în Europa, însă reţeaua complexă de tratate şi garanţii va atrage în cele din urmă toate marile puteri europene într-un război multinaţional.

După Războiul Franco-Prusac, Otto von Bismarck, cancelar al nou unitului Imperiu German, a încercat să izoleze Franţa, formând o triplă alianţă cu Italia şi Austria în 1882. Ulterior, Germania şi-a mărit capacitatea militară şi industrială, iar în 1898 a început un program ambiţios de construcţii navale, conceput pentru a contesta supremaţia maritimă a Marii Britanii.

În 1904, Franţa şi Marea Britanie, devenite tot mai izolate în a doua jumătate a secolului XIX, au semnat un „acord amicar, cunoscut ca Antanta Cordială. De fapt, se prevedea ca ambele naţiuni să respecte interesele celeilalte în privinţa coloniilor. În 1894, Franţa formase o dublă alianţă şi cu Rusia, pentru a crea o contrapondere puternică la Tripla Alianţă a Germaniei. În 1907, Marea Britanie a semnat Antanta Anglo-Rusă. împreună, cele trei puteri au devenit acum Tripla înţelegere (Tripla Alianţă).

Cursa asiduă de înarmare dintre Marea Britanie şi Germania (declanşată în parte de lansarea noii şi puternicei clase de nave de luptă britanice întruchipate de HMS *Dreadnoughty* în 1906) s-a extins şi în restul Europei, toate marile puteri modernizând şi crescând cheltuielile forţelor armate şi pregătind armament pentru război.

Izbucnirea Primului Război Mondial

ŞI FRONTUL DE VEST

Factorul declanşator al războiului a fost asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, moştenitorul tronului austriac, la 28 iunie 1914, în capitala bosniacă Sarajevo, de către un adolescent sârb bosniac. Austro-Ungaria, ameninţată de câştigurile teritoriale ale Serbiei din timpul războaielor balcanice, a declarat război Serbiei la 28 iulie. O săptămână mai târziu, prin diverse alianţe complexe, toate marile puteri europene au fost atrase în conflict: Rusia, în sprijinul Serbiei, şi-a mobilizat forţele de-a lungul Austriei şi graniţelor germane; Germania a declarat război Rusiei şi aliatului acesteia, Franţa, şi, punând în aplicare planul său de atac preventiv împotriva Franţei, a invadat Belgia pe 3 august; Marea Britanie, onorându-şi promisiunea de a proteja neutralitatea Belgiei, a declarat război Germaniei la 4 august.

Conflictul a atras curând şi alte naţiuni şi rivalităţi: Japonia s-a alăturat Aliaţilor (Franţa, Marea Britanie şi Rusia), iar, mai târziu, Italia, Portugalia, România şi, în cele din urmă, SUA şi Grecia au făcut acelaşi lucru, în timp ce Imperiul Otoman şi Bulgaria s-au aliat cu Puterile

Centrale (Germania şi Austria-Ungaria).

Respingând forţele britanice în Belgia, Germania a intrat în nord-vestul Franţei, intenţionând să distrugă Franţa în şase săptămâni. Totuşi, înaintarea sa a fost respinsă în bătălia de pe Marna, iar înaintarea germană spre porturile Canalului Mânecii a fost oprită în prima bătălie de la Ypres.

Ulterior, ambele părţi au optat pentru războiul de tranşee, au săpat sute de kilometri de tranşee defensive, de la graniţa

Elveţiei până pe coasta belgiană. Lupte-cheie s-au purtat la Ypres între 1914 şi 1917, cea de-a treia confruntare (bătălia de la Passchendaele, din iulie-noiembrie 1917) având ca rezultat peste o jumătate de milion de victime. În 1916, la Verdun, germanii au încercat să distrugă armata franceză, dar francezii i-au forţat să se retragă. În acelaşi timp, mai departe spre nord, pe râul Somme, o altă luptă a dus la una dintre cele mai sângeroase bătălii consemnate vreodată, cu peste un milion de victime (dintre care 57 470 britanice – peste 19.000 fiind ucişi în prima zi de luptă).

Cei trei ani de război greu de tranşee, în care s-a înregistrat un număr de victime fără precedent (cauzate de o varietate de arme moderne, în principal de artilerie, dar şi de mortiere de tranşee, mitraliere şi grenade de mână), au dus la un impas, linia frontului deplasându-se doar cu 16 km de o parte şi de alta.

Frontul de est şi alte teatre de război

Incapacitatea de a sparge blocajul de pe câmpul de luptă a impus ca războiul să se îndrepte spre noi fronturi. În Europa de Est, ruşii au invadat Prusia Orientală în 1914, dar au fost învinşi în bătălia de la Tannenberg. Ei au avut mai mult noroc în ocuparea provinciei austriece Galiţia, înainte de a fi respinşi de armatele austro-ungare şi germane, pierzând Polonia în faţa germanilor în august 1915. (Până în 1918, Rusia postrevoluţionară se retrăsese din conflict în urma Tratatului de la Brest-Litovsk cu

Germania, ceea ce inevitabil a eliberat un număr mare de trupe germane şi austro-ungare, precum şi arme şi echipamente, care puteau fi acum relocate în Occident.)

Între aprilie 1915 şi ianuarie 1916, Aliaţii (în componenţa cărora intrau trupe britanice, franceze, australiene şi neozeelandeze) au încercat să-i forţeze pe turcii otomani să iasă din război prin campania de la Gallipoli, Turcia, dar au fost forţaţi să se retragă. Au avut mai mult succes în Orientul Mijlociu, în cele din urmă rupând linia otomană în Gaza, în 1917, şi ocupând Ierusalimul, ajutaţi de o revoltă arabă (în care au fost implicaţi T.E. Lawrence „al Arabiei" şi alţi ofiţeri britanici). În 1918, trupele aliate i-au învins pe turci la Megiddo, Siria, şi au ocupat Damascul. A doua campanie în Mesopotamia a dus la cucerirea multor părţi din actualul Irak şi la capturarea Bagdadului, în martie 1917, nu înainte ca o numeroasă armată britanică şi indiană să fie înfrântă şi capturată la Kut al-Amara.

În Africa, aliaţii britanici ai Commonwealthului şi Franţa au vizat coloniile germane, cucerind Togoland în 1914 şi Camerun în 1916. Africa de Sud a cucerit Africa de Sud-Vest în 1915, dar o campanie de gherilă germană a împiedicat acelaşi succes în Africa de Est. În Pacific, coloniile germane au căzut în mâinile trupelor japoneze, australiene şi neozeelandeze. În nord-estul Italiei, o campanie lungă şi dezastruoasă, după ce Italia s-a alăturat Aliaţilor în 1915, a dus în cele din urmă la victoria împotriva Austro-Ungariei în 1918, totuşi nu înainte ca armata italiană să fi fost întărită cu trupe de britanici şi francezi (şi câţiva americani) de pe frontul de vest ca urmare a dezastruoasei înfrângeri de la Caporetto la sfârşitul anului 1917.

Pe mare, în ciuda freneticei curse a înarmărilor navale de dinainte de război (v. p. 155), singura bătălie importantă dintre britanici şi flotele germane s-a dus în 1916 în Iutlanda

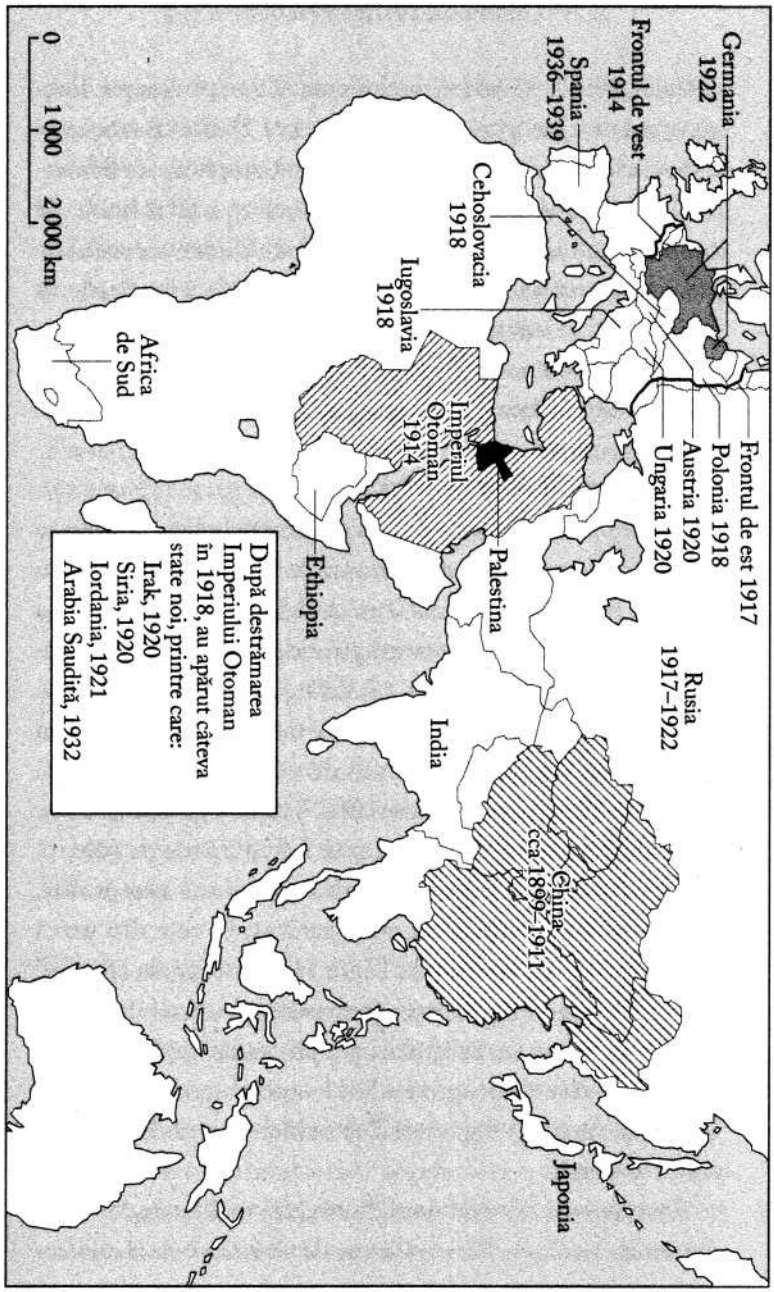

6 Pregătirea și efectele Primului Război Mondial, 1899–1922

(Danemarca) şi a fost neconcludentă. Cu toate acestea, flota germană nu a navigat în forţă după aceea.

Războiul submarin fără restricţii al Germaniei, politică pusă în aplicare în februarie 1915, a avut mai mult succes, deoarece a tăiat liniile de aprovizionare ale Marii Britanii, deşi scufundarea vasului de pasageri *Lusitania*, în aprilie acelaşi an, soldată cu pierderea multor vieţi americane într-un moment în care Statele Unite erau încă neutre, a contribuit la luarea deciziei cruciale a SUA de a intra în război de partea Aliaţilor în 1917.

Sfârşitul Marelui Război

O masivă ofensivă germană, care urmărea victoria înainte ca trupele americane să sosească în forţă, combinată cu blocada navală controlată ferm de Marea Britanie (care a epuizat serios stocul de materii prime şi de produse alimentare al Germaniei) a dus la o încetare bruscă a ostilităţilor. Germanii şi-au lansat asaltul în martie 1918, folosind trupe transferate de pe frontul de est după ce luptele au încetat în Rusia în februarie 1918. Trupele germane de pe frontul de vest se ridicau acum la 3, 5 milioane de soldaţi. Totuşi, Aliaţii, cu ajutorul forţelor americane nou-venite, au menţinut frontul şi au contraatacat, în cele din urmă străpungând impenetrabila Linie Hindenburg, la sfârşitul lui septembrie 1918. Armata germană epuizată a fost forţată să se retragă, iar armistiţiul care a pus capăt ostilităţilor pe frontul de vest a fost semnat la 11 noiembrie. Până atunci, Bulgaria, Austro-Ungaria şi Turcia încheiaseră deja armistiţiu cu Aliaţii.

Războiul s-a dovedit unul dintre cele mai letale conflicte din istoria lumii, cu 30 de milioane de victime civile şi militare

1 >

(aproximativ 8, 5 milioane de morţi). Din 1919 – 1923 delegaţii dominate de SUA, Marea Britanie şi Franţa au negociat un număr de tratate de pace, adesea cunoscute sub numele de Acordul de pace de la Paris. Tratatul de la Versailles a făcut responsabilă Germania pentru izbucnirea războiului, forţând-o să plătească daune de război Aliaţilor pentru distrugerile provocate şi limitându-i strict forţele

armate. Posesiunile coloniale germane, împreună cu teritorii europene cum ar fi Alsacia şi Lorena, au fost cedate Franţei, iar vestul Prusiei, naţiunii restaurate Polonia. Liga Naţiunilor a fost înfiinţată şi ca organizaţie interguvernamentală de menţinere a păcii, susţinută de marile puteri.

Au fost încheiate tratate şi cu Austro-Ungaria, Bulgaria şi cu ce rămăsese din Imperiul Otoman. Austro-Ungaria a fost efectiv dezmembrată pentru a forma o mică Austrie, o Ungarie separată, o Polonie revigorată, o Serbie extinsă, numită Iugoslavia, şi o Cehoslovacie în întregime nouă. Bulgaria a fost forţată să cedeze teritorii României, Greciei şi Iugoslaviei, iar Imperiul Otoman a fost reformat în Republica Turcă (v. p. 148), Siria a fost cedată unui mandat francez, iar Palestina şi Iordania, unei administraţii britanice.

Gripa spaniolă

În 1918, când unul dintre cele mai sângeroase conflicte din istorie se apropia de sfârşit, a izbucnit o epidemie de gripă, cunoscută ca „gripa spaniolă”, adăugând alte 20 – 40 de milioane de decese unei lumi deja devastate de război.

Se crede că primul val al pandemiei a venit din Câmp Funston, Kansas, SUA, în martie 1918. În luna următoare, o mobilizare uriaşă de trupe americane a început să sosească în Europa de Vest, purtând virusul cu ele. În august 1918, boala suferise mutaţii într-o formă mult mai letală, cu un al treilea val mortal în iarna următoare. Odată contractat, virusul s-a răspândit rapid, ucigând până la 20% din cei infestaţi, adesea doar la două zile după prima apariţie a simptomelor. Neobişnuit pentru cazurile de gripă, cele mai multe victime erau adulţi sănătoşi între 20 şi 40 de ani, ale căror sisteme imunitare mai puternice s-au opus ca virusul să le distrugă organismele.

Pandemia a afectat aproape fiecare parte a lumii, ucigând aproximativ 3% din populaţie, făcând-o unul dintre cele mai mortale dezastre naturale din istoria

omenirii. În India, aproximativ 10 – 17 milioane de oameni au murit, în Indonezia au murit 1, 5 milioane de persoane (din populaţia de 30 de milioane). În SUA, aproximativ 675.000 şi-au pierdut viaţa din cauza virusului, în Marea Britanie peste 200.000.

Până în primăvara anului 1919 virusul îşi diminuase simţitor din virulenţă: alte focare au apărut în anii 1920, dar ratele mortalităţii au fost cu mult mai mici.

Vot pentru femei

De-a lungul secolului XIX, femeile militaseră pentru drept la vot. Noua Zeelandă a fost prima ţară din lume care a extins dreptul de vot şi la femei, în 1893, urmată de Australia în 1902. În Statele Unite, statul Wyoming a dat drept de vot femeilor peste 21 de ani în 1869, deşi 1920 a fost anul în care femeile din SUA au obţinut dreptul de vot. În Europa, prima ţară care a acordat drept de vot femeilor a fost Finlanda în 1906, urmată de Norvegia în 1913 şi de Rusia (ca urmare a revoluţiei) în 1917.

În Marea Britanie, Uniunea Naţională a Societăţilor pentru Dreptul la Vot al Femeilor, cunoscute ca „sufragete”, făcuse lobby pentru votul universal încă din 1897. În 1903, Emmeline Pankhurst a înfiinţat activa Uniune Socială şi Politică a Femeilor („Sufragetele”) – Sub sloganul „Fapte, nu vorbe”, au dus o campanie mult mediatizată, care a inclus atacuri incendiare asupra clădirilor publice, şi au refuzat hrana în închisoare. La 4 iunie 1913, sufrageta Emily Davison a făcut faimosul pas în faţa calului regelui George al V-lea, Anmer, la Epsom Derby, şi a fost călcată în picioare, murind din cauza leziunilor patru zile mai târziu.

În timpul Primului Război Mondial, ambele organizaţii şi-au întrerupt activităţile politice, deşi femeile, ca urmare a recrutărilor, au fost implicate în diverse meserii care erau în mod obişnuit rezervate bărbaţilor. În 1918, femeile de peste 30 de ani care deţineau avere au primit drept de vot în Marea Britanie şi, până în 1928, au putut vota în condiţii de egalitate cu bărbaţii.

În Europa, după război, femeile au câştigat drept de vot în Germania, Austria şi Polonia, în timp ce Franţa nu a acordat drept de vot femeilor până în 1944; Belgia, în 1948. Ultima ţară europeană care a acordat drepturi egale de vot pentru femei a fost Elveţia, în 1971.

Revoluţia Rusă *y* şi ascensiunea Uniunii Sovietice *y*

La începutul secolului XX, impozitele mari aduseseră suferinţă în rândul sărăcimii din Rusia, iar înfrângerea zdrobitoare în Războiul Ruso-Japonez (1904 – 1905) agravase nemulţumirea.

Tulburări politice şi sociale şi în special focul deschis asupra demonstranţilor paşnici de către trupele guvernamentale din Sankt-Petersburg au culminat cu Revoluţia Rusă din 1905. Grevele şi rebeliunile forţelor armate l-au forţat pe ţarul Nicolae al II-lea să înfiinţeze un Parlament (Duma de Stat) în 1906. Încercările ţarului de a se opune trecerii de la absolutism la monarhie constituţională şi tulburările sociale au continuat pe măsură ce Rusia a intrat în Primul Război Mondial.

În martie 1917, o Rusie sfâşiată de război s-a confruntat cu noi tulburări la Sankt-Petersburg, care au culminat cu abdicarea ţarului (încheind peste 300 de ani de guvernare imperialistă a Romanovilor) şi au dus la formarea Guvernului Provizoriu. În noiembrie 1917, în timpul Marii Revoluţii din Octombrie, Partidul Bolşevic al lui Vladimir Ilici Lenin, care milita pentru revoluţia socialistă, a preluat puterea. În luna martie, bolşevicii au semnat Tratatul de la Brest-Litovsk, marcând ieşirea Rusiei din război.

A urmat războiul civil între roşii (bolşevici) şi albi (cei mai conservatori ruşi antibolşevici, susţinuţi o vreme de forţe aliate). Partidul Comunist Rus, aşa cum s-au numit bolşevicii începând cu 1918, a câştigat supremaţia şi a înfiinţat, în 1922, Uniunea Sovietică (uniunea republicilor socialiste rusă, ucraineană, belarusă şi transcaucaziană). Ţarul Nicolae al II-lea şi familia sa au fost împuşcaţi de bolşevici în 1918.

După moartea lui Lenin în 1924, i-a urmat ca lider incontestabil al Partidului Comunist, din 1927, Iosif Vissarionovici Djugaşvili, cunoscut sub numele de Stalin („omul de oţel”), în anul următor a lansat programe de extindere şi de colectivizare a agriculturii şi pentru o dezvoltare rapidă a industriei.

Milioane de oameni din întreaga Uniune Sovietică au murit din cauza foametei, dintre care 10 milioane de morţi în Ucraina din cauza „marii foamete” din anii 1932 – 1933. În Marile Epurări din 1935 – 1938, Stalin a eliminat opoziţia, executând sau trimiţând în lagăre de muncă, gulaguri, „vechi bolşevici”, membri ai intelectualităţii, ofiţeri de armată şi alte milioane de persoane. Prin aceste mijloace brutale, statul a devenit mai puternic, iar producţia industrială şi agricolă a crescut rapid, până când Uniunea Sovietică a fost din nou devastată de război mondial – deşi de această dată s-a aflat de partea învingătorilor.

Mussolini şi ascensiunea fascismului italian *y*

În 1919, fostul profesor de şcoală primară şi militar Benito Mussolini, care, înainte de război, fusese un socialist extremist, a format o mişcare numită *Fasci italiani di combattimento* („Fascii italiene de luptă”). Mişcare antisocialistă, anticapitalistă, fasciştii (aşa cum au ajuns să fie numiţi) au căutat puterea prin orice mijloace, inclusiv violenţa îndreptată împotriva autorităţilor alese şi duşmanilor politici. În 1922, Mussolini a orchestrat Marşul Cămăşilor Negre asupra Romei şi a fost făcut prim-ministru, asumându-şi titlul de „Îl duce” (liderul) în 1925.

Mussolini şi-a organizat guvernul pe baze dictatoriale şi a lansat o serie de iniţiative guvernamentale, în mare parte nereuşite (cum ar fi „lupta pentru pământ”), menite să combată eşecurile economice şi şomajul din Italia. Propaganda extinsă, prin presă, radio şi şcoală, a mers mână în mână cu multe dintre aceste programe, în încercarea de a promova iluzia eficienţei fascismului faţă de liberalism şi democraţie.

Colonizarea peste mări, crearea unui „spaţiu vitar pentru coloniştii italieni, a fost, de asemenea, cheia ideologiei fasciste a lui Mussolini – Italia se revendica moştenitoare a Imperiului Roman şi a teritoriilor sale –, idei care s-au răspândit în Europa şi i-au inspirat atât pe Hitler, în Germania, cât şi pe generalul Franco, în Spania. Mussolini a urmat o politică externă agresivă atât în Etiopia, pe care a invadat-o şi a ocupat-o în 1935, cât şi ca aliat german în al Doilea Război Mondial. În cele din urmă, trupele britanice i-au alungat pe italieni din Etiopia în 1941 (precum şi din Eritreea şi Somalia) şi, după invazia Aliaţilor în Sicilia, în 1943, Mussolini a fost forţat să demisioneze. El a fost salvat de la închisoare de paraşutişti germani, dar, în 1945, a fost prins şi împuşcat de partizani comunişti italieni.

Hitler şi Germania nazistă *y*

În 1920 – 1921, un fost caporal din Primul Război Mondial, de origine austriacă, numit Adolf Hitler, a devqnit liderul Partidului Muncitoresc Naţional-Socialist German (*Nazionalsozialistiche Deutsche Arbeiterpartei* – sau, pe scurt, Partidul Nazist). Talentul de orator al lui Hitler a atras atenţia în timp ce pretindea abandonarea termenilor umilitori ai Tratatului de la Versailles şi extinderea teritoriului german. Hitler şi-a bazat ideologia nazistă pe antisemitism şi pe convingerea că a existat o „rasă superioară” ariană.

Inspirat de venirea fasciştilor la putere în Italia (1922), Hitler a încercat o lovitură de stat, la München, în 1923 (cunoscută sub numele de Puciul de la Berărie), în urma căreia a fost închis până în 1924. În acest timp, şi-a scris manifestul politic semiautobiografic *Mein Kampf* (*Lupta mea*). Partidul

Nazist a continuat să se extindă dincolo de baza sa bavareză, promiţând locuri de muncă şi mândrie naţională şi primind un impuls enorm în timpul recesiunii şi al şomajului ridicat care au urmat crahului de pe Wall Street.

În 1933, Hitler, ajuns cancelar, a stabilit dictatura

unui partid unic, prin eliminarea rivalilor săi în Noaptea Cuţitelor Lungi. După moartea preşedintelui german Paul von Hindenburg, în 1934, Hider s-a proclamat Führer (lider) al Reichului (stat). După ce interzisese alte partide politice, a dezvoltat o reţea poliţienească invazivă şi a preluat controlul total al ţării. De asemenea, a început persecuţia serioasă a evreilor: prin Legile de la Nürnberg, din 1935, evreii au fost privaţi de cetăţenie, au fost confiscate întreprinderile evreieşti, iar, în 1938, au fost arse sinagogi şi au fost jefuite magazine evreieşti (eveniment cunoscut drept *Kristallnacht*/ Noaptea de Cristal).

În 1936, Hider a făcut primii paşi sfidători prin reocuparea Renaniei (fapt interzis expres prin Tratatul de la Versailles) şi, în acelaşi an, s-a alăturat lui Mussolini într-o alianţă cunoscută ca Axa Roma-Berlin. Politica Marii Britanii şi Franţei de non-intervenţie (împăciuitorism) i-au permis lui Hider să anexeze Austria în 1938 şi să înceapă ocuparea treptată a Cehoslovaciei, toate acestea încălcând direct termenii tratatelor de la Paris.

Războiul Civil Spaniol între sfârşitul Primului Război Mondial şi 1936, Spania a fost împărţită între partide politice şi grupuri dornice de răsturnare a guvernului. În 1931, republicanii spanioli l-au forţat pe regele Alfonso al XIII-lea să plece în exil şi i-a urmat un nou guvern republican, care, în următorii cinci ani, s-a confruntat cu permanente proteste şi revolte.

În 1936, lideri militari şi alţi conservatori au pus în scenă o lovitură militară nereuşită împotriva guvernului Frontului Popular nou ales, culminând cu trei ani de război civil. Generalul Franco a preluat controlul asupra rebelilor (naţionaliştii) şi a câştigat sprijinul Italiei fasciste (care a trimis trupe, arme şi echipamente) şi al Germaniei naziste (care a trimis avioane, echipamente de zbor, precum şi tancuri, artilerie, instructori şi consilieri militari). Guvernul republican a fost ajutat de Uniunea Sovietică şi de aproximativ 40.000 de voluntari cu vederi liberale din

Europa şi din SUA, mulţi văzând războiul ca o luptă împotriva autoritarismului.

Totuşi, intervenţia Italiei fasciste şi a Germaniei naziste a influenţat echilibrul şi naţionaliştii au câştigat constant teritoriu în nord şi în sud. În 1938, naţionaliştii au împărţit taberele republicane în două şi, pe 5 martie 1939, guvernul a fost forţat să plece în exil. În luna următoare, generalul Franco a pus bazele unei dictaturi fasciste care a durat până la moartea sa, în 1975. Războiul a fost marcat de aproape trei ani de lupte sângeroase, rezultând aproximativ un milion de morţi (600.000 în luptă), număr care a depăşit mai îndelungatul Război Civil American.

Al Doilea Război Mondial

La 1 septembrie 1939, tancurile lui Hitler au pătruns în vestul Poloniei, iar, mai târziu în aceeaşi lună, forţe sovietice au început invazia dinspre est. Coloane de tancuri în mişcare rapidă, urmate de infanterie motorizată şi valuri de puternică acoperire aeriană (tactici cunoscute sub numele de Blitzkrieg:

„Război-fulger”), au permis Germaniei să cucerească ţara până la 27 septembrie. La două zile după invazie, Marea Britanie şi Franţa şi-au abandonat politicile de împăciuitorism şi au declarat război Germaniei.

Apoi, Uniunea Sovietică a ocupat statele baltice şi a atacat Finlanda. După un răgaz de şase luni, Germania a invadat şi a cucerit Danemarca şi Norvegia, în aprilie 1940, apoi a înaintat spre Olanda, Belgia şi Franţa. Diviziile de panzere (tancuri) germane, în goana lor spre coasta franceză a Canalului Mânecii, au întrerupt legătura între Forţa Expediţionară Britanică (BEF) şi armatele franceze din sud. Premierul britanic Winston Churchill a ordonat evacuarea oraşului Dunkerque, iar, între 26 mai şi 4 iunie, au fost transferaţi în Marea Britanie aproximativ 338.000 de soldaţi britanici şi francezi. Două săptămâni mai târziu, Franţa s-a prăbuşit şi a fost ocupată de trupe germane şi de guvernul colaboraţionist de la Vichy, sub comanda mareşalului Pétain, fostul erou al apărării

franceze de la Verdun în 1916.

După căderea Franţei, Hitler a lansat bombardamente împotriva Angliei, deşi invazia planificată a ţării a fost amânată după ce a întâmpinat o rezistenţă semnificativă din partea Forţelor Aeriene Regale în timpul Bătăliei Angliei (iulie-octombrie 1940). Dar bombardarea susţinută a oraşelor britanice, cunoscută sub numele de Blitz, a continuat între septembrie 1940 şi mai 1941, ucigând circa 40.000 de civili.

Guverne pronaziste din România, Bulgaria şi Slovacia s-au alăturat Puterilor Axei, iar Hitler a cucerit Iugoslavia şi Grecia înainte de a invada Rusia, în iunie 1941. După mari cuceriri teritoriale, înaintarea germană a fost blocată de apărarea sovietică a Stalingradului. Germanii au ajuns în centrul oraşului, dar un masiv contraatac sovietic i-a blocat în oraş, iar comandantul armatei germane s-a predat în ianuarie 1943. Cu aproximativ două milioane de victime militare şi civile de ambele părţi, înfrângerea a marcat sfârşitul înaintării Germaniei în Rusia şi un punct de cotitură în război.

Finalul celui de-al Doilea Război Mondial

Un alt moment critic al războiului a avut loc la sfârşitul lui 1942, la El Alamein, pe coasta egipteană, la 240 km nord-vest de Cairo. Generalul britanic Montgomery şi forţele Aliaţilor au obţinut o victorie decisivă asupra forţelor germane şi italiene comandate de Rommel, împiedicându-le să ocupe Egiptul şi avansând spre canalul Suez. O lună mai târziu, forţe anglo-americane au debarcat în Maroc şi Algeria şi, până în luna mai 1943, ca urmare a predării forţelor Axei în Tunisia, controlau întreaga coastă a Africii de Nord.

Între timp, pe mare, submarinele germane atacaseră nave comerciale aliate în Bătălia Atlanticului, pretinzând o medie de 96 de nave pe lună în 1942. Totuşi, până în 1943, radare mai bune şi informaţii obţinute prin decriptarea de către britanici a codului maşinii cu cifru germane Enigma au permis Marii Britanii să redirecţioneze convoaiele

departe de submarine („haita de lupi”) – Informaţiile Enigma, cu numele de cod „Ultra” dat de britanici, au fost cruciale şi în victoriile Aliaţilor din Africa de Nord, Italia şi Normandia.

Statele Unite, care au intrat în război de partea Aliaţilor după ce Japonia a bombardat Pearl Harbor în 1941, au fost de asemenea ajutate de decriptarea comunicaţiilor inamice, permiţând forţelor navale americane să creeze o ambuscadă şi să învingă flota japoneză în bătălia din Marea Coralilor, din mai 1942, şi în bătălia de la Midway, din luna următoare. Până în 1943, SUA obţinuseră supremaţia aeriană şi maritimă în Pacific şi recuceriseră mai multe teritorii ocupate de japonezi. În 1944, campaniile terestre americane şi britanice recuceriseră şi Filipinele, şi Birmania.

În Europa, bombardamentele strategice americane şi britanice asupra oraşelor, zonelor militare şi fabricilor germane, între mai 1942 şi mai 1945, au devastat în special oraşe ca Hamburg, Dresda şi Berlin, rezultând între 750.000 şi un milion de victime civile.

În iulie 1943, trupe aliate au cucerit Sicilia, Mussolini a fost îndepărtat de la putere, iar, în septembrie, a început o invazie a Italiei continentale. După nouă luni de acerbă rezistenţă germană, Aliaţii au ajuns la Roma.

Invazia Aliaţilor din Franţa a început pe 6 iunie 1944 (Ziua Z), când 150.000 de soldaţi au debarcat pe cinci plaje din Normandia, au străpuns apărarea germană şi, în cele din urmă, au eliberat Parisul pe 25 august. Ulterior, Aliaţii au continuat înaintarea spre Europa, înregistrând pierderi importante în Ardeni. În martie 1945, Aliaţii au intrat în Germania şi au făcut joncţiunea cu armata sovietică. Hitler s-a sinucis pe 30 aprilie, iar pe 8 mai 1945 Aliaţii au acceptat predarea necondiţionată a Germaniei şi au declarat Ziua Victoriei în Europa.

Victorie în Japonia şi Holocaustul

La trei luni după Ziua Victoriei în Europa, pe 6 şi 9 august 1945, bombardiere americane au lansat bombe

atomice în oraşele japoneze Hiroshima şi Nagasaki. Aproximativ 175.000 de civili japonezi au murit imediat, dar mulţi alţii au pierit

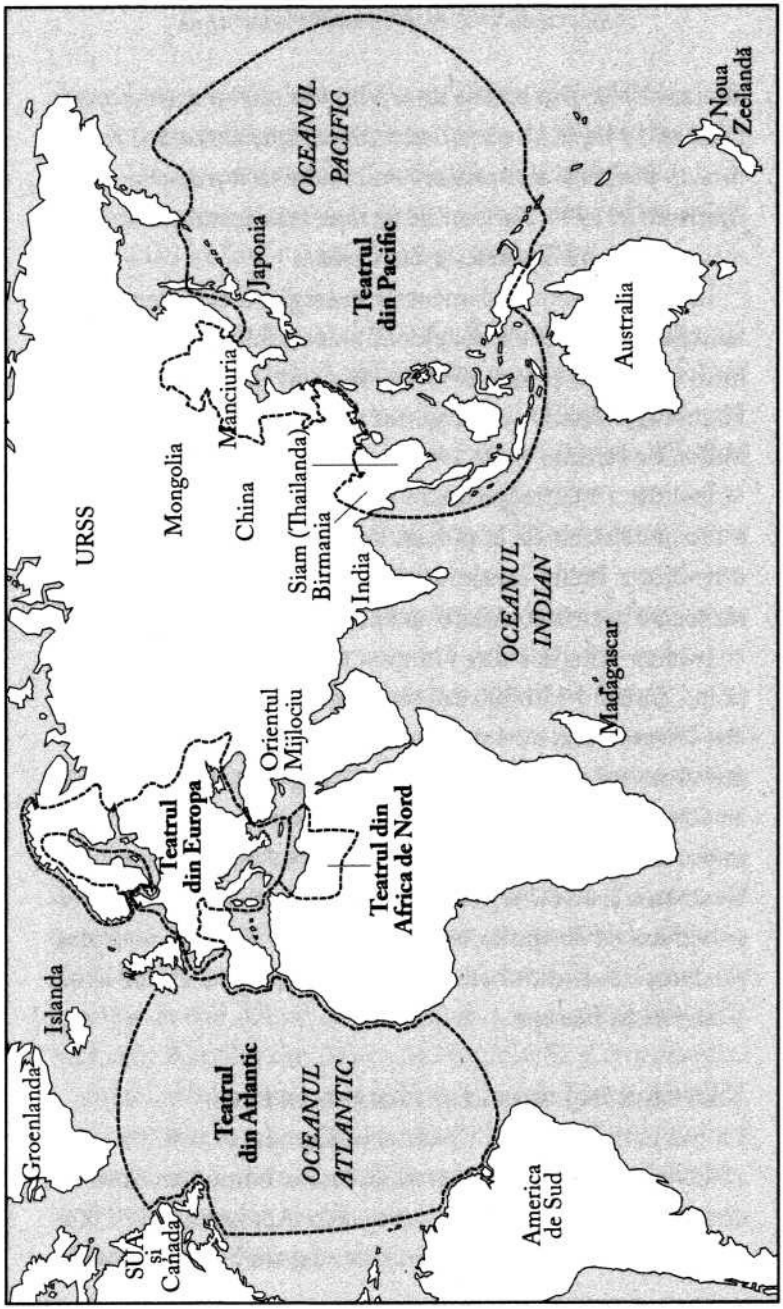

7 Principale teatre de operaţiuni din al Doilea Război Mondial

mai târziu sau au suferit din cauza iradierii şi arsurilor. Acest lucru, combinat cu declaraţia de război

adresată Japoniei de Uniunea Sovietică, 14 august, a obligat Japonia să se predea.

În urma capitulării Germaniei, liderii principalelor naţiuni aliate – Stalin, Truman (care îi urmase lui Roosevelt după moartea acestuia în aprilie 1945) şi Churchill (mai târziu Clement Attlee, în urma înfrângerii lui Churchill şi a conservatorilor la alegerile generale) – s-au întâlnit la Potsdam în iulie şi august 1945. Ei au convenit asupra termenilor despăgubirilor şi împărţirii Germaniei în patru zone de ocupaţie aliată.

În acelaşi an a fost înfiinţată Organizaţia Naţiunilor Unite pentru a înlocui ineficienta Ligă a Naţiunilor. Scopul său a fost să asigure pacea, securitatea şi cooperarea între naţiunile lumii şi, la Conferinţa de la Ialta, s-a convenit că aderarea va fi deschisă naţiunilor care se alăturaseră Aliaţilor până în martie 1945. În iunie 1946, 50 de state membre au semnat Carta Naţiunilor Unite.

Peste 50 de milioane de vieţi s-au pierdut în război, iar mulţi morţi – cel puţin 35 de milioane – au fost civili (dintre care 20 de milioane din Uniunea Sovietică şi 4, 5 milioane din Polonia). Cel puţin 10 milioane – dar, mai probabil, 17 milioane – de civili au fost exterminaţi în mod deliberat ca urmare a politicilor ideologice naziste, inclusiv genocidul sistematic al aproximativ 6 milioane de evrei din timpul Holocaustului. Evreii din ţările ocupate de naziţti au fost mutaţi în ghetouri (60.000 au murit din cauza foametei sau a lipsurilor în ghetourile din Varşovia în 1940) sau în lagăre de muncă forţată. De asemenea, mulţi civili (evrei şi ne-evrei)

au fost executaţi în masă prin împuşcare, practică ajunsă la proporţii îngrozitoare pe măsură ce naziştii au avansat în Europa de Est şi Rusia de vest între anii 1941 şi 1942.

„Soluţia finală” la „problema” evreiască, aşa cum au convenit conducătorii naziţti la începutul anului 1942, a venit sub forma unor tabere ale morţii, dintre care şase au fost construite în Polonia în 1942. Aici, alte 1, 5 milioane

de evrei au fost uciși, împreună cu prizonieri de război sovietici şi polonezi, oponenţi politici, persoane cu dizabilităţi sau bolnave psihic, homosexuali şi alte grupuri minoritare, transportate de pe întreg teritoriul Europei ocupat de naziști.

AMERICILE

Deceniul Furtunos, Marea Depresie şi „Noua învoială" a lui Roosevelt

Deceniul Furtunos (anii 1920) a marcat o perioadă de boom economic şi de vibraţie culturală în multe dintre oraşele Americii în anii 1920.

Producţia de masă a alimentat creşterea cererii de consum pe măsură ce electrocasnicele au intrat în uz general şi consumul de curent electric s-a dublat. Industria automobilelor – iniţiată de producătorul american de maşini Henry Ford – a cunoscut o creştere uriaşă, astfel încât, până în 1930, unul din cinci americani deţinea o maşină (o cifră pe care Marea Britanie a atins-o abia în anii 1960). Progresul în industria aeronautică şi în construcţii, apariţia radioului şi a televiziunii, creşterea popularităţii muzicii jazz şi dansul alimentau o dispoziţie generală pentru modernitate.

Această eră a prosperităţii s-a încheiat brusc cu crahul de pe Wall Street, din 1929, care a semnalat începutul Marii Depresii (Marea Criză). Băncile americane au fost forţate să solicite împrumuturi din Europa şi să majoreze tarifele, iar ţările lumii au fost lovite puternic, pe măsură ce comerţul internaţional s-a prăbuşit. În Statele Unite, scăderea preţurilor recoltelor a dus la lipsuri în zonele rurale, sute de mii de oameni au rămas fără adăpost, iar aproximativ 14 milioane nu mai aveau un loc de muncă. Pe măsură ce industria a intrat în declin, a existat o scădere a cererii de materii prime, care a afectat Africa, Orientul îndepărtat şi America de Sud.

În 1933, o cincime din băncile care existaseră în 1930 fuseseră închise, iar şomajul ajunsese la 23, 6%. În acel an, noul preşedinte, Franklin D. Roosevelt, a promis

că va reduce efectele crizei printr-o serie de reforme economice cunoscute sub numele de „New Deal” („Noua învoială”). Reformele au inclus construirea a mii de drumuri, şcoli şi alte clădiri publice, iar în 1935 introducerea asigurărilor sociale şi a unui program pentru şomeri. Economia americană s-a îmbunătăţit temporar, deşi în toamna anului 1937 a înregistrat o altă criză puternică, iar criza a continuat până în 1941, dispărând în SUA doar când ţara a intrat în al Doilea Război Mondial.

Dezvoltarea Americii Latine

A cincea realegere a dictatorului mexican Porfirio Díaz, care condusese ca preşedinte din 1877, a declanşat Revoluţia Mexicană din 1910. A evoluat într-un război civil multilateral, ucigând 2 – 3 milioane de persoane (dintr-o populaţie de 14 milioane în 1910), şi a durat sporadic până în 1934.

Lupta prelungită a dus la crearea Partidului Naţional Revoluţionar în 1929, care, sub o succesiune de nume şi lideri, a deţinut puterea până în 2000.

În Brazilia, Marea Depresiune din anii 1930 (v. pp. 174 – 175) a dus la o scădere gravă a preţului uneia dintre principalele mărfuri de export, cafeaua (în 1900, Brazilia furniza 75% din necesarul mondial). Accentuarea deficitului de alimente şi a tulburărilor sociale a dus la preluarea puterii de către Getúlio Vargas în 1930. Următorii 15 ani, el a condus ca dictator, deşi a modernizat Brazilia prin reforme fiscale, educaţionale şi funciare, îmbunătăţind astfel condiţiile de trai pentru săraci.

În alte zone din America Latină, o serie de regimuri au devenit ostile la adresa influenţei SUA în ţările lor. Mari companii din SUA au obţinut drepturi asupra câmpurilor petrolifere în locuri cum ar fi Perú şi Mexic, exercitând o influenţă asupra reformei agrare şi afacerilor interne. În 1924, un exilat peruvian, Victor Raúl Haya de la Torre, a fondat în Ciudad de México Alianţa Populară Revoluţionară Americană (APRA), cunoscută sub numele de Mişcarea Apristă, care urmărea lupta împotriva imperialismului

american şi unificarea indienilor americani.

În 1933, preşedintele peruan Luis Sánchez Cerro a fost asasinat de un susţinător al APRA, ducând la conflicte între guvern şi APRA, care vor dura mai mult de 50 de ani. În Mexic, preşedintele Lázaro Cárdenas a preluat controlul asupra proprietăţilor americane şi puţurilor de petrol britanice, în ciuda ruperii relaţiilor diplomatice şi a boicotării mărfurilor mexicane. În al Doilea Război Mondial, întrucât petrolul era o marfă foarte căutată, Mexicul începe să îl exporte în Germania nazistă şi în Italia fascistă.

OCEANIA

COMMONWEALTHUL AUSTRALIA ŞI DOMINIONUL NOUA ZeELANDĂ

y

Pe 1 ianuarie 1901, cele şase colonii ale Australiei au fost federalizate pentru a forma Commonwealthul Australia, începe o fază de integrare şi de creştere economică, iar guvernul federal planifică să dezvolte capitala naţională la Canberra. Fiecare stat şi-a păstrat administraţia regională, deşi legile federale au avut prioritate, iar guvernul era încă supus suveranităţii britanice (deşi, de-a lungul anilor, guvernul australian a devenit tot mai independent). Populaţia se ridica la 3, 4 milioane de persoane cu strămoşi europeni, deşi, până în 1930, numărul aborigenilor scăzuse la 67.000 (de la un milion înainte de 1788), iar guvernul a început să-i mute pe mulţi dintre ei în rezervaţii mari.

În Primul Război Mondial, Australia a rămas un aliat ferm al Angliei, alăturându-se soldaţilor din Noua Zeelandă pentru a forma ANZAC (Corpul de Armate al Australiei şi Noii Zeelande). Ţara a fost grav afectată de Marea Depresie, mulţi australieni suferind de sărăcie extremă, dar economia şi-a revenit rapid.

În 1907, Noua Zeelandă şi-a asumat statutul de dominion autonom în cadrul Imperiului Britanic (după ce a refuzat în 1901 să se alăture noului Commonwealth

Australia), iar, până în anii 1920, era în mare măsură autonomă.

Marea Depresie a afectat grav economia Noii Zeelande, iar urmările sociale au dus la alegerea în 1935 a primului guvern laburist, care a introdus o stare de bunăstare generală.

De asemenea, noul guvern a susţinut că maorii ar trebui să aibă drepturi egale în materie de locuinţe şi beneficii sociale. Cu toate acestea, în al Doilea Război Mondial, maorii au fost exceptaţi de la recrutare, deşi s-au oferit voluntari în număr mare (aproximativ 17.000 au luat parte la război). În 1947, Noua Zeelandă a primit independenţa deplină.

BIBLIOGRAFIE

Ansary, Tamim, *Destiny Disrupted*: *A History of the* World *through Islamic Eyes*, Public Affairs, 2010

Brazier, Chris, *The No-Nonsense Guide to World History*, ediţia a doua revizuită, New Internaţionalist, 2006

Davies, Norman, *Europe*: *A History*, ediţie nouă, Pimlico, 1997

Encyclopaedia Britannica (ediţie online: http://www.britannica.com/)

Gombrich, E.H., *Little History of the World*, Yale University Press, 2008

Grant, Neil, *Oxford Childrens History of the World*, ediţie nouă, Oxford University Press, 2006

Haywood, John, *The Ancient World*: *A Complete Guide to History's Great Civilizations trom Egypt to the Roman Republic*, Quercus, 2010

Keen, Maurice, *The Pelican History of Medieval Europe*, Penguin, 1969

Kinder, Hermann şi Hilgemann, Werner, *The Penguin Atlas of World History*, vol. 1, *From Prehistory to the Eve of the French Revolution*, ediţie revizuită, Penguin, 2004; vol. 2, *From the French Revolution to the Present*, Penguin, 2004

Roberts, J.M., *The Hutchinson History of the World*,

Helicon, 1992

Somerset Fry, Plantagenet, *History of the World*: *From the Ancient Egyptians to the Aslan Tsunami – the Ultimate Guide to the History of the World*, Dorling Kindersley, 2007

Townson, Duncan (ed.), *The New Penguin Dictionary of Modern History 1789 – 1945*, Penguin, 1994

Wright, Edmund şi Law, Jonathan (ed.), *Oxford Dictionary of World History*, ediţia a doua, Oxford University Press, 2006

INDICE

Abbas I 84

Abisinia *vezi* Etiopia aborigeni 99, 142, 177 Abu-Bakr 53 Acra 80

Actium, bătălia de la 46 Adena 50

Afghanistan 11, 38, 58, 59, 87, 88, 92, 117 – 119

Africa 19, 45, 74, 75 – 77, 112 – 113, 158

europeni explorează 112 – 113 fier şi argint 35 islamul se extinde în Africa de Nord, 53, 60 Iustinian cucereşte Africa de Nord 60

„Lupta pentru” 114 – 115, 145 primele societăţi agrare 12 rebeliuni 145 – 146 sclavi, *vezi* sclavie Africa de Sud 115, 116, 146 şi Primul Război Mondial 158 agricultură 48, 49, 130 Africa timpurie 12 America timpurie 26, 50 Ahemenes, rege 28 Ahemenizi 28 – 29 Akbar 92 Aksum 35, 51

al Doilea Război Mondial 149, 152, 166, 168 – 174, 175, 176, 178 Al-Andalus 75 – 76 Al-Azhar, moschee 55 al-Din, Safi 83 al-Mahdi, Abdullah 54 al-Mamun 54 al-Raşid, Harun 54 Alaska 139 Alexandria 44

Alexandru al III-lea al Macedoniei („cel Mare”) 14, 19, 20, 29, 32, 38, 44 – 45

Alfonso al VI-lea al Spaniei 74 Alfonso al XIII-lea al Spaniei 167 Alfred, rege 65 Algeria 55, 74, 82, 170 Alp Arslan 78 America Centrală 26, 138 America de Nord 50, 66, 100, 126 aşezări europene 101, 106 – 108 expansiune 139 – 140 migrare în masă spre 134 – 135, 140

sclavi, *vezi* sclavie *vezi* Canada; Statele Unite America, colonii britanice 100 amoriţi 12 Anastasius 59 – 60 Anatolia 17, 25, 44, 45, 48 angli 61
Anglia 61, 65, 135 război civil 101 şi sclavi 78
vezi şi Marea Britanie Angola 115 Antiohia 44 Anzi, munţi 27, 70, 106 arabi 31, 32, 36, 39, 51, 64, 77 în Palestina 148 – 149 şi islam *vezi* islam şi numere 54, 80 – 81 şi sclavi 78, 114 Ardashir I 30 Argentina 104, 134 independenţă 139 Argos 30
arieni (indo-europeni) 21 – 22 arme:
arc lung 96 bronz 17, 23 fier 17
Inovaţii asiriene 18 maşini de asediu 18 nave de luptă 155 praf de puşcă 86
Armenia 30, 31, 79, 86, 88, 135 Ashanti 111 – 112, 115 Ashikaga, şogunat 85 Ashoka 38, 39 Asia Mică 17, 25, 79, 81 Timur Lenk invadează 88 Asiria 14, 16, 18 – 19, 43 Cyrus capturează 28 Israel luat de 32 *vezi şi* Siria Assur 18
Assurbanipal, rege 18 Atahualpa 105 Atena 29, 43 – 44 Attila 61
Attlee, Clement 173 Augustus/Octavian 46 Australia 109, 134, 135, 142 – 143, 177
şi al Doilea Război Mondial 158, 177
transport 142 – 143 Austria 48, 83, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 136, 161 anexarea lui Hitler 168 şi sufragiul femeilor 163 şi Tripla Alianţă 155 Austro-Ungaria 136, 156, 158 avari 64
Axa Berlin-Roma 167 az-Zallaqah, bătălia de la 74 Azerbaidjan 83 azteci 73, 102 – 104
Babilon/Babilonia 12, 14, 16, 17, 18, 19, 28, 32 Babur 88, 92
Bagdad 53, 56, 78, 84, 88, 158 Balcani 81, 135, 147, 156 Ban tu 52, 77 Bătălia Nilului, 129 Beijing 86, 91, 122, 150, 152 Belgia 130, 135, 163 şi al Doilea Război Mondial 169 şi Primul Război Mondial 156 Bengal 121
Benin 76, 111 berberi 55, 74, 75 Berot 19 Biblia 32, 33, 98 *vezi şi* creştinism Birmania 38, 171 Bismarck, Otto von 136, 155 Bizanţ 147

centre comerciale greceşti 43 Bolívar, Simón 138 Bolivia 70, 104 Bonaparte, Joseph 138 Bonaparte, Napoleon 125, 129 – 130 Bosnia şi Herţegovina 147 Brazilia 101, 106, 114, 134, 139, 176
Brest-Litovsk, Tratatul de la 164
Bruce, James 112
Bruges 95
budism 37 – 38
bulgari 135
Bulgaria 147, 156, 160 – 161, 169 Burton, Sir Richard 113 Byblos 19
Cabot, John 106 cadran solar, inventare 40 Caesar, Iulius 46 Caillé, René 113 Cairo 55 Calais 97 Calcutta 119, 121 Caldeea 16, 18
California, Goana după Aur 139 Calvin, Jean 99 Canaan 17, 31
Canada 101, 106 – 107, 126, 134.
135
Cannae 36
Canton 122
Cape Town 101
Capul Bunei Speranţe 116, 146
Cárdenas, Lázaro 176
Carol 1101
Carol al II-lea 102
Carol al V-lea al Franţei 96
Carol cel Mare (Charlemagne) 64, 65
Carrhae, bătălia de la 30 Cartagina 20, 35, 36, 45 cartişti 132 Caşmir 38 Caucaz 83, 117 Cavour, conte 135 căi ferate 124, 131 Cehoslovacia 136, 161 Celţi 47 – 48 Cerro Colorado 49 Cerro, Luis Sánchez 176 Ceylon (Sri Lanka) 38 Chang-an 56, 57, 58 Champlain, Samuel de 107 Chandragupta I 39 Chandragupta Maurya 38 Chavin, civilizaţie 27, 49 Chichén Itzá 73 Chichimec 73 Chile 104, 138
China 22 – 23, 40 – 41, 54, 56 – 57, 58, 77, 91 – 92, 118 – 119 budism 38, 56 civilizaţie timpurie 22 – 25 comerţ

Roma şi India cu 38 influenţă asupra Japoniei 57 islam 53 Marele Zid 40 Oraşul Interzis 91 primul imperiu unit 40 Războaiele Opiului 121 – 122 război civil 152 – 153 revoluţie 151, 152 şi Moartea Neagră 90 şi Războaiele Sino-Japoneze 124, 151, 152, 153 *vezi şi dinastii individuale* Churchill, Winston 169, 173 Cipru 19, 24, 25, 53, 83 Cirus al II-lea („cel Mare”) 16, 28 Ciudad de México 69, 103, 176 Claudius, împărat 46 Cleopatra, regină 46 Clive, Robert 119

Clonţarf, bătălia de la 66 Clovis 64

Columb, Cristofor 100, 105 comerţ 100 – 101 comerţ, creştere 95 – 96 Compania Golfului Hudson 101 Compania Indiilor de Est 100, 119, 121

Compania Olandeză a Indiilor de Est 101

conchistadori 71, 72, 105 – 106 Conciliul de la Constantinopol 34 Conciliul de la Trent 99 confucianism 23, 41, 118 Congo 115

Congresul Naţional African 146 Constantin I 34, 47, 59 Constantinopol 34, 47, 53, 59 arabii asediază 60 cucerire otomană 81 slavii asediază 66 şi cruciadele 80 şi Marea Schismă 68 – 9 vikingii ajung la 66 Contrareforma 98 – 100 Cook, căpitan James 142, 143 Coran 52 Córdoba 53, 74 Coreea 38, 40, 41, 56, 92, 124 Japonia invadează 85, 151 Corint 43

Cortés, Hernán 105 creştinism:

catolicism 69, 98 – 99, 101 Constantin îmbrăţişează 33 – 34, 59

creştere 61 – 62 Marea Schismă 68 – 69 naştere 33 – 34 ortodox, în Rusia 67 protestantism 98 – 99 zoroastrismul influenţează 29 *vezi şi* Biblia Creta 19, 23, 24, 25 Crimeea 90, 133, 134 Cromwell, Oliver 101 cruciade 55, 65, 79 – 80, 95

Cresiphon 30, 31 Cuba 105, 114, 138 Custer, locotenent-colonel George 140

Cuzco 104, 105

da Vinci, Leonardo 98 Damasc 18, 53, 88, 158 Dampier, William 110 Danelaw 65 Danemarca 99, 132 şi al

Doilea Război Mondial 169 şi Primul Război Mondial 158 Danzig 95 Darius 128 – 29, 30 Darius al III-lea 44 David, rege 31 Dedus, împărat 33 Declaraţia Balfour 148 Delhi 88, 92, 93, 118, 154 democraţie, prima a lumii 43 dervişi 115, 145 Descartes, René 127 Dias, Bartolomeu 78 Díaz, Porfirio 175 Dido, regină 35 dinastia arsaddă 29, 30 dinastia manciuriană *vezi* dinastia Omg dinastia Marindi 75 dinastia merovingiană 64 Diocleţian, împăratul 33, 47 *Domesday Book* 94 Drepturile Omului 102 Drumul Mătăsii 29, 40, 46, 56, 87 drumuri:
Asiria 18
creştere, în Marea Britanie 131 incaşi 104 romane 45, 46 Dublin 65 – 66 Dunkerque 169
Ecaterina cea Mare 125, 127 Ecuador 104 Eduard al III-lea 96
Eduard, Prinţul Negru 96 Efes 29
Egipt 17, 28, 44 – 45, 129, 145, 147 Alexandru al III-lea invadează 44
centre comerciale greceşti 43
declin lent 14
Fatimizii cuceresc 55
Gizeh 13
Influenţă 34
Islam 53
Regatul de Mijloc 13 Regatul Nou 14 Regatul Vechi 12 – 13 Sfinxul 13
şi al Doilea Război Mondial 171 şi otomanii 81 unificare 13 Valea Regilor 14 El Salvador 26 elamiţi 12 Elizabeta 1107 Elveţia 99, 132, 156, 163 Engels, Friedrich 132 Enigma, maşină de codat 170 Epoca Fierului 17, 48 Epoca Vedică 21 – 22 Erasmus, Desiderius 98 Eritreea 166 Esfahān 84
Etiopia 51, 112, 115, 145, 146, 147, 159, 166 etrusci 41 – 42, 45, 63 Evans, Arthur 24 evrei 31 – 32 diaspora 32
persecuţie nazistă 149, 167, 173 – 174 ruşi 135 şi Iisus 33 Tora 32
vezi şi Israel; sionism

Fatima 54 Fenicia 19 – 20, 35 feudalism 93 – 94
Fiji 144
Filip al II-lea al Franţei 80 Filip al II-lea al Macedoniei 44 Filip al II-lea al Spaniei 99 – 100 Filip al V-lea al Spaniei 125, 126 Filip al VI-lea al Franţei 96 Filipine 109, 139, 171 Finlanda 125, 162, 169 Florenţa 95 Ford, Henry 174
Franco, general Francisco 166, 168 Franklin, Benjamin 127 Franţa 61, 64 – 65, 126 America de Nord, Caraibe, Teritoriile indiene 101, 106 – 107
armatele arabe intră 64 celţii avansează 47 – 48 colonii, *vezi ţări individuale* islam 53
În India 119 – 121 în Războiul Franco-Prusac 137 războiul protestant-catolic în 99 Războiul Reginei Anna 126 revoluţie 127, 128 – 129 şi al Doilea Război Mondial 169, 171 şi cruciade 80 şi Primul Război Mondial 156 – 157, 158, 160 – 161 şi sclavi 78
şi Tripla Antantă 155 şi votul femeilor 163 *vezi şi* Imperiul Franc Franz Ferdinand, arhiduce 156 Frederic cel Mare 126, 127 Frederic I Barbarossa 80 Fujiwara, clan 58
gali 47, 61 Galileea 32, 33 Gallia 46, 61, 62, 64 Gallipoli 158 Gama, Vasco da 78 Gambia 112
Gandhi, Mohandas 153 – 154
Garibaldi, Giuseppe 136 Genghis Han 86 – 88, 92 Genova 82, 95 Gent 95
George al III-lea 137 Georgia 88
Germania 61, 95, 115, 126, 131, 144, 169
creştere a dominaţiei 136 creştinismul se răspândeşte 62 industrie 131 în Africa 145 – 146 nazism 166 – 167 şi al Doilea Război Mondial 168 – 174 şi cruciade 80
şi Primul Război Mondial 155, 156 – 160
şi Tripla Alianţă 155 şi votul femeilor 163 Gettysburg, bătălia de la 141 Ghana 111 Ghazna 58 Gibraltar 65 Gobind Rai, Guru 93 goţi 60 – 61
Grant, general Ulysses S. 141 Grecia 25, 42 – 43, 45, 54, 133, 147, 161

clasică 25, 43 comerţ cu celţii 48 conflictul Cartaginei cu 35 etruscii izgoniţi din centrul Peninsulei Italice de 42 Filip al II-lea cucereşte 44 influenţă 42 oraşe-stat 43, 45

şi războaiele persane (medice) 29 şi Războiul Peloponeziac 43 – 44 şi sclavi 78 Xerxes invadează 29 Grecia Mare (Magna Graecia) 42 Grigore cel Mare 62 gripă spaniolă 161 – 162 Groenlanda 66 Guam 109, 139

Guanghzhou 152 Guatemala 70 – 71 Gutenberg, Johannes 98, 99 Guyana Franceză 134

Hadrian, împărat 47
Haile Selassie, împărat 147
Hamburg 95, 171
Hammurabi, rege 14, 16
Han, dinastie 40 – 41
Hankou 152
Hannibal 36, 45
Harold al II-lea 94
Hassan, Muhammad Abdullah 145
Hastings, bătălia de la 94
Hatshepsut 14
Hattusii 117
Hattuşa 17

Hawaii 109, 139, 142, 144 Haya de la Torre, Victor Râul 176 hârtie, inventare 40, 54 Heian 58 Henric al V-lea 96 Henric al VIII-lea 99 Hideyoshi Toyotomi 85 – 86 Hindenburg, Paul von 167 hinduism 21, 93 budism înlocuit cu 38, 39 sistem de caste 22 Hiram, rege 31 Hiroshima 152, 171 hitiţi 16 – 17

colaps al puterii 17, 26, 41 Hitler, Adolf 166 – 167, 168 – 169, 171

Holocaust 173 – 174 Hong Kong 122 Honshū 57 *huaca* 49 Huari 69, 70 Hume, David 127 Huna 39 Hungwu 91 huni 31, 56, 60, 61 Husein 117

Iacob 1101, 107 Iacob al ITlea, 101 Ierusalim 31 – 32, 79, 80, 148, 149, 158

Ieyasu Tokugawa 86 Ife 76 Iisus 32, 33

Iluminism 126 – 127, 137, 138 Imperiul (Ţaratul) Bulgar 66 – 67 Imperiul Almohad 74 – 75 Imperiul Almoravid 74 Imperiul Bizantin 31, 54, 5960, 82 Cartagina încorporată în 36 începutul 47 sfârşitul 81

Imperiul Franc 63 – 64 şi sclavi 78

Imperiul Ghana 51, 74, 75 Imperiul Ghaznavid 58 – 59, 78 Imperiul Gupta 38 – 39 Imperiul Kushana 39 Imperiul Maurya 38 Imperiul Mogul 88, 92 – 93, 117, 118, 119

Imperiul Mongol 75, 86 – 87, 88, 95 Imperiul Otoman 60, 81 – 83, 117, 133 – 134, 135 dizolvare 147 – 148 Imperiul Rozvi 77 Imperiul Safavid 81, 83, 117 Imperiul Sassanid 30 – 31, 32, 39, 47, 53

Imperiul Seleucid 29 Imperiul Songhai 75 – 76 incaşi 104 – 105 Ind 19, 20 – 21, 29, 37 India 38 – 39, 54, 56, 78, 116 Alexandru al IIT – le-a invadează 44

britanici şi francezi în 119 – 121 comerţ cu Roma şi China 38 epoca de aur 39 Genghis Han cucereşte 87 independenţă 153 – 154 invadatori arieni 21 – 22 islam 53 împărţire 154

Mahomed atacă 58 portughezi 78 revolte în 121 sălbăticie mongolă în 88 şi gripă spaniolă 162 Taj Mahal 93 Indiile de Vest 100, 101 Indochina Franceză 152 Indonezia 109, 162 Insula Man (Isle of Man) 48 inuiţi 106 Ioan al III-lea 83 Ioana d'Arc 97 Iordania 55, 148, 161 Irak 11, 53, 83, 88, 90, 118, 148, 158

Iran 28, 29, 30, 83, 90, 118 Irlanda 48, 94, 132, 135 creştinismul prinde rădăcini 61 – 62

Islam 32, 52 – 53, 147 Califatul Abbasid 53 – 54 Califatul Ayyubid 55 Califatul Fatimid 54 – 55 naştere 52 – 53 răspândire 53 – 54 şiiţi *vs*. sunniţi 54 – 55, 87 vârsta de aur a 54 zoroastrism influenţe 29 *vezi şi imperii individuale* Islanda 66 Ismail I 83 – 84 Israel 19

Asiria cucereşte 32 Canaan 17

cele zece triburi pierdute ale 18 formare 149 *vezi şi* evrei Istanbul 59, 81 Italia 25, 115, 129, 130, 168 austriecii alungaţi din 135 – 136 celţii avansează în 48

etruscii în 41, 45 fascism 165 – 166, 168 francii intră 61 hunii jefuiesc 60 – 61 Iustinian cucereşte părţi din 60
longobarzii alungaţi din 64 Renaşterea 97
Roma îi învinge pe colonişti în 45
şi al Doilea Război Mondial 158 şi cruciade 80
şi Primul Război Mondial 158 şi Tripla Alianţă 155 Itzcoatl 103 Iuda 32 iudaism 29, 32 Iugoslavia 161, 169 Iustinian I 60 Iutlanda 61, 158 iuţi 61
Ivan al V-lea 124
Jackson, general „Stonewali 141 Jahan Şah 92, 93 Jamaica 147 Jamestown 107 Janszoon, Willem 110 Japonia 41, 56, 85 – 86 budism în 38, 57 clanul Yamato 57 creştere 151 – 2 reformele Taika 57 – 58 Restauraţia Meiji 123 – 124 şi al Doilea Război Mondial 170 – 173
şi Primul Război Mondial 156, 158
şoguni 85, 123 Jefferson, Thomas 127 Jiangxi 153
Kabul 92, 117 Kammu 58 Kangxi 118 kassiţi 16
Kemal, general Mustafa 148
Khosrau I 31
Kiev 95
Knut, rege 64
Kotoku, împărat 57
Kubilai Han 87, 91
Kumaşi 112 Kurdistan 84 kuşiţi 9, 14, 34 – 35, 51 Kyōto 57, 58, 123
La Tène 48 Lahore 59, 118 Lawrence, T.E. 15 8 Lee, general Robert E. 141 Lenin, Vladimir Ilici 164 Leon al III-lea, papă 64 Leon al IX-lea 68 Lepanto, bătălia de la 82, 100 Letonia 125 Liban 19, 55, 90 Libia 55, 74, 147 Liga Hanseatică 95 Liga Naţiunilor 161, 173 limbă: aztecă 103 celtă 48 hindu 21 japoneză 58 maya 71 – 72 nativi americani 103 sanscrită 21 slavă 66, 67 urdu 93
Lincoln, Abraham 140, 141 Little Bighorn, bătălia de la 140 Livingstone, David 113 longobarzi 61, 64 Louisiana 107, 139 Lübeck 95
Ludovic al XIV-lea 101 – 102, 107 Ludovic al XV-lea 128 Ludovic al XVI-lea 128, 129 *Lusitania* 160 Luther,

Martin 98
MacAlpin, rege Kenneth 65 Macedonia 29, 44, 45 Madinka 75 Madras 119, 121 Magellan, Fernando 100, 109 maghiari 66 – 67
Maghreb 55
Mahmud 58 – 59
Mahomed, profet 52 – 53
Maji Maji, rebeliune 146
Malacca 109
mă 51, 75 – 76
Manciuria 92, 119, 150, 172
Manifestul Partidului Comunist 132
Mao Zedong 153
maori 178
Maraton, bătălia de pe 29, 43 Marc Antoniu 46 Marea Britanie: celţii avansează în 47 Claudius cucereşte 47 coloniile şi imperiul, *vezi ţâri individuale* creştinismul se răspândeşte în 62 în coaliţia împotriva Franţei 129 – 130
raiduri vikinge 65 şi al Doilea Război Mondial 169, 170 – 171
şi comerţul cu sclavi, *vezi* sclavie şi expansiunea Rusiei 133 şi Primul Război Mondial 156, 161 – 162
şi Revoluţia Americană 136 – 137 şi Tripla Antantă 155 şi unirea cu Scoţia 126 şi votul femeilor 162 – 163 *vezi şi* Anglia; Scoţia; Ţara Galilor
Marea Depresie (Marea Criză) 174 – 175, 177 Marea Schismă 68 – 69 Marele Război Nordic 125 Marele Zimbabwe 76 – 77 Maria a II-a 102 Maria Antoaneta 128 Mama, bătălia de pe 156 Maroc 55, 74, 75, 115, 170 Marrakech 74 Marşul cel Lung 153 Martel, Carol 53, 64 Marx, Karl 132
matematici:
sistem zecimal, Gupta 39 şi Pitagora 43
tabla înmulţirii, dinastia Zhou 23 trigonometrie, islam 54 mauri 109, 143 Mauritania 51 Mawr, rege Rhodri 65 mayaşi 26, 70 – 73, 103 *Mayflower* 108 Meca 52, 53, 55

Medes 18, 28 Medina 52, 53, 55 Meiji 86, 123 Memfis 34 Meroe 34 – 35
Mesopotamia 11, 14, 16, 18, 31.
87, 158
Metternich, prinţ von 130 Mexic 50, 69, 70, 71, 72 – 73, 102 – 103, 105, 106, 139 independenţă 139 revoluţie 175 micenieni 24, 25, 42 migraţii barbare 59, 60 – 61, 64 Mihail I Cerularius 68 Ming, dinastie 87, 88, 91 – 92 minoici 23 – 24 Mitridate I 29 – 30 Mitridate al II-lea 30 Mixcoatl 72
Moartea Neagră 86, 90 – 91, 94, 96, 106
Moche 49
Mogollon 50
Mongolia 119
Monte Albán 50
Montezuma al II-lea 103, 105
Montgomery, general Bernard 170
Moşul 84
Mozambic 115
Mumbai (Bombay) 119
Muntenegru 147
Mursili 117
Mussolini, Benito 165 – 166, 167, 171 Mutsuhito, împărat 123
Nadir, şah 9, 84, 117, 119 Nagasaki 152, 171 Namibia 145 Nanak, Guru 93 Nanda 38
Nanjing 91, 122, 152 Napoleon al III-lea 136 – 137 Napoleon I *vezi* Bonaparte Nara 57 Natal 118, 148
nativi americani 103, 106, 108, 140
Nazaret 148
Nelson, Horatio 129
New Mexico 50, 139
Newton, Isaac 127
Nicolae al II-lea al Rusiei 164
Nigeria 52, 76, 111
Nightingale, Florence 134
Nil, vale 12

Ninive 18
Nobunaga Oda 85
Normandia 66, 170, 171
normanzi 66, 80, 94
Norvegia 162, 169
Noua Anglie 100, 107
Noua Caledonie 134
Noua Franţă 106 – 107, 126
Noua Spanie 106
Noua Zeelandă 109, 142, 143, 162, 177 – 178
şi al Doilea Război Mondial 178 şi Primul Război Mondial 158, 177
Nubia 13, 14, 34
O mie şi una de nopţi 54 O'Higgins, Bernardo 138 Oaxaca 50 olmeci 26, 69 Oman 117 Omar, calif 53 Omeiazi, dinastie 53 Organizaţia Naţiunilor Unite 149, 173
Ormuz 84 ostrogoţi 61, 63
Otto I 67 Oyo 111
Pachacuti încă Yupanqui 104 Paine, Thomas 127, 137 Pakistan 9, 11, 20, 38, 117, 154 Palestina 14, 16, 28, 78, 79 – 80, 148 – 149, 161 Alexandru al IIT – le-a ia 32 control musulman 32 islamul ajunge în 55 unificare 31
Pankhurst, Emmeline 163 Paracas 49 Park, Mungo 112 Partida de Ceai de la Boston 137 părţi 19, 29 – 30, 45, 46 Pearl Harbor 152, 170 Pedro I al Braziliei 139 Peninsula Iberică 130 Persia 14, 18, 28, 43, 46, 54, 56, 58, 83 – 84, 117 Abbas uneşte 84
Alexandru al III-lea invadează 44 Asiria condusă de 19 Babilonul invadat de 16 Egiptul cucerit de 14 Genghis Han cucereşte 86 islamul ajunge în 53, 60 sălbăticia mongolă în 86 – 87 şi otomani 82 şi războaiele persane 29 *vezi şi imperii individuale* Perú 27, 49, 70, 104, 106, 139, 176 Pétain, mareşal Philippe 169 Petru I („cel Mare") 124 – 125 Phraates al III-lea 30 Pilat din Pont 33 Pisa 95 Piye, rege 34 Pizarro, Francisco 105 Polo, Marco 87 Polonia 86, 125, 130, 161 şi al Doilea Război Mondial 168, 173
şi Primul Război Mondial 157 votul femeilor 163

„Popoarele mării” 26 Portugalia 78, 100 – 101, 109, 115, 130
Potsdam, Conferinţa de la 173 Primul Război Mondial 136, 148, 151, 154, 156 – 161, 163, 164, 177 Provinciile Unite ale Olandei 129 Prusia 125 – 126, 127, 128, 136 Ptolemeu 45 Puerto Rico 138, 139 Punjab 39, 59, 93 puritani 101, 108 Puyi 151, 152
Qadesh 17 Qianlong 119 Qin, dinastie 40 Qing, dinastie 92, 118 – 119, 121 – 123, 150, 151 Québec 107
Raleigh, Walter 107 Ramses al II-lea 17 Ramses al III-lea 14 războaie persane 29 războaie romano-parte 30 războaie sino-japoneze 124, 151, 152, 153
Războaiele Castorului 107 războaiele hispano-americane de independenţă 138 – 139 războaiele napoleoniene 129 Războaiele Opiului 121 războaiele punice 35 – 36, 45 războaiele revoluţionare franceze 129
Războiul Austro-Prusac 136 Războiul Civil American 114, 140 – 141
Războiul de 100 de Ani 96 – 97 Războiul de 30 de Ani 99, 102, 125 Războiul de Şapte Ani 107, 126 Războiul Italo-Turc 147 Războiul Peninsular 138 Războiul Reginei Anna 126 Războiul Ruso-Turc 133
Războiul Sino-Japonez 124, 150, 163
Războiul Succesiunii Spaniole 125 – 126 Reforma 98 – 99 Renaşterea 97 – 98 Renaşterea Carolingiană 65 Revolta boxerilor 150 Revoluţia Americană 136 – 137 Revoluţia Glorioasă 102 Revoluţia Industrială 121, 130 – 131, 132
Rhodes, Cecil 116 Richard I 80
Robespierre, Maximilien 129 Rodos 28 Roma 172 celţii jefuiesc 47 fondare 41, 42 imperiul 46 – 47 Imperiul de Răsărit, *vezi* Imperiul Bizantin jefuire 60 – 61 republica 45 – 46 şi Marea Schismă 68 – 69 romani:
Asiria condusă de 19 comerţ cu India şi China 38 creştinism 34, 59 Egiptul este cucerit 14 Hannibal 36 războaiele punice 35 Sassanizi 31
şi bătălia de la Carrhae 30 România 61, 67, 135, 147,

156 Rommel, general Erwin 170 Romulus 42
Romulus Augustulus, împărat 47 Roosevelt, Franklin D. 173, 175 Rousseau, Jean-Jacques 127 Rusia 66, 67, 86, 117, 125 – 127, 133 – 134 creştere 124 – 125 creştinismul se extinde 62 evrei 135
Napoleon atacă 130 revoluţie 163 – 164
SUA cumpără Alaska de la 139 şi al Doilea Război Mondial 168 – 169
şi Primul Război Mondial 156, 157, 164
şi Tripla înţelegere 155 şi votul femeilor 162 *vezi* şi Uniunea Sovietică
Saladin 55, 80
samniţi 45
Samoa 109, 144
San Martin, José de 138 – 139
Saigon din Akkad 12
Saigon al ITlea 18
saxoni 61
sclavie / comerţ cu sclavi 36, 43, 67, 76, 77 – 78, 106, 108, 111, 112 abolire 91, 113 – 114, 115, 116, 140 Scoţia 48, 62, 65, 94, 126, 135 *vezi şi* Marea Britanie scriere:
chineză 22 – 23
cuneiformă 11 – 12, 17, 18
din Ind 21
etrusci 41
feniciană 43
greacă 25, 41, 43
hieroglife 13, 71 – 72, 103
kuşiţi 35
Linear A 24
maya 71 – 72
minoici, convertită în formă de greacă 25
numere arabe 39, 54, 80 – 81 pe carapace de ţestoase 22 – 23 pictografică 103 slavi 67
şi tiparul mobil 56 Seacole, Maria 134 Sebüktegin 58 seismograf, inventare 40 Seleucos 38, 45 Selim I („cel Crud”) 81, 84 Serbia 136, 147, 156, 161 Sevilla 74

Sfântul Imperiu Roman 64 – 65, 99 Shaanxi 152, 153
Shabaka, rege 34 Shaka 116
Shang, dinastie 22 – 23 Shanghai 122, 152 Shapur 131
Sherman, general William 141 Shinto 57 Shona 77
Sicilia 25, 35, 55, 136, 166, 171 centre comerciale greceşti 43 conducere islamică 53 Sidon 19 sikhism 92 – 93 sionism 148 – 149
Siracusa, centre comerciale greceşti în 43
Siraj ud Dăula 121 Siria 12, 14, 16, 17, 18, 19, 24, 25, 31, 44 – 45, 53, 55, 78, 80, 81, 88, 90, 148, 158, 161 centru islamic 53 şi otomani 81 *vezi şi* Asiria slavi 64, 66 – 67 Smith, Adam 127 Solimán 81 – 82 Somalia 145, 166 Song, dinastie 57, 87 Sonni Ali 76
Spania 35 – 36, 125, 126, 129, 130, 166 armate arabe intră 64 celţii avansează în 48 islamul ajunge în 60 război civil 167 – 168 *vezi şi* conchistadori Sparta 43 – 44 Speke, John Hanning 113 Sri Lanka 38 *vezi şi* Ceylon Stalin, Iosif 164 – 165, 173 state baltice 169
Statele Unite ale Americii 102, 114, 127, 137, 139 – 141, 144, 160 „Noua învoială” (New Deal) 174 – 175
şi al Doilea Război Mondial 170 – 173
şi gripa spaniolă 161 – 162
şi Primul Război Mondial 156, 160 – 161
şi votul femeilor 162 *vezi şi* America de Nord Statul Liber Orange 116, 146 Stephenson, George 131 Sudan 34, 145 Suedia 99, 125, 126 Sui, dinastie 56, 57 Sumer/Sumeria 11 – 12, 16 Sun Diata 75 Sun Iat-sen 151 Suppiluliumas, rege 17 Susa 29 Suyra 22
swahili 52, 76 – 77, 91, 146
Tahiti 109, 142, 144 Tahmasp d ITlea 117 Taiping, rebeliune 119, 121 – 122, 150
Taishi, Shotoku 57 Taiwan 119, 124, 151 Tamerlan (Timur Lenk) 88, 92 Tang, dinastie 9, 56 – 57, 58, 78 Tannenberg, bătălia de la 157 Tanzania 146 Tarquinius Superbus 42 Tasman, Abel 109 Tasmania 109, 142 Teba 43
Templul din Ierusalim 28 Tenochtitlán 103 – 104, 105

Teodosie al II-lea 59 – 60 Teotihuacán 69 – 70, 71, 72, 73 Thailanda 38 Tiahuanaco 69 – 70 Tianjin, Tratatul de la 122 Tibet 56, 57, 119, 150 Tikal 70 Timor 109 Timurizi, dinastie 88 tipărituri 56, 98, 127 Tir 19, 20, 31, 35, 44 Togoland 158 Tokyo 86, 123 Tollan 72 – 73 tolteci 70, 72 – 73
Tonga 109, 144 Topiltzina 72, 73 Tora 32
vezi şi iudaism Traian 46 Transvaal 116, 146 Tratatul de la Paris 137 Tratatul de la Sèvres 148 Tratatul Oregon 139 Truman, Harry S. 173 Tu-i Kanokupolu 144 Tughril Beg 78 Tunis 36, 147
Tunisia 20, 35, 54, 55, 74, 170 turci otomani 60, 79 – 81, 125, 133, 158
Turcia 16, 17, 19, 28, 29, 90, 133, 147 – 148, 158
nordul Chinei invadat de 56 şi Primul Război Mondial 160, 161
vezi şi Imperiul Otoman turci se îgiucizi 59, 78 – 79, 81 Turkistan 119 Turre, Mohammed 76 Tutankhamon 14 Ţara Galilor 48, 62, 65, 94 *vezi şi* Marea Britanie Ţările de Jos/Olanda 99, 109, 125, 130
şi Africa de Sud 78, 116
şi al Doilea Război Mondial 169
şi sclavi 78
Ucraina 165 Ugarit 19 umanism 97
Ungaria 67, 81, 86, 132, 161 Uniunea Sovietică 163 – 165, 168, 169, 173 *vezi şi* Rusia Ur 11, 12
Urban al II-lea, papă 79 Utrecht, Tratatul de la 126 uzbeci 84
Valea Regilor 14 Valerian, împărat 31, 47
vandali 60, 61 Vargas, Getúlio 176 Vede 21, 22 Veneţia 82, 83, 95 Venezuela 138
Verdun, bătălia de la 157, 169 Versailles, Tratatul de la 161, 166, 167 Vicksburg, bătălia de la 141 Victoria, cascadă 113 Victoria, regină 113, 121 Viena, Congresul de la 130, 135 Vietnam 40, 41 vikingi 65 – 66, 67, 106 şi sclavi 78
Virginia 100, 107, 137, 141 Vishnu 22 vizigoţi 53, 61

Vladimir, prinţ (cneaz) 67 Voltaire 127 vot 132, 146 femei 162 – 163
Wall Street, crahul de pe 9, 167, 174 – 175
Washington, George 137 Waterloo, bătălia de la 130 Watt, James 131 Wilhelm I („Cuceritorul”) 94 Wilhelm I al Germaniei 136 William al III-lea 102 Wuchang, revoltă 15
Xerxes 29 Xhosa 116 Xian 56
Yemen 55, 80 Ypres 95
bătăliile de la 156 – 157
Zakros 24 zapoteci 50 Zheng He 91 Zhou, dinastie 23, 40 Zhu De 153 Ziua Z 171 Zoroastrism 29, 31 zuluşi 115, 116